PJJ .B141
Thorath Emeth, sive, Liber et praecipta
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00221 0542

Photomount
Pamphlet
Binder
Gaylord Bros., Inc.
Makers
Syracuse, N.Y.
Pat. No. 877188

תורת אמת

Thorath Emeth

sive

liber et praecepta et doctrinam plenam perfectamque accentuum libb. psalmorum, proverbiorum et Jobi continens

secundum

Massoram et principia, quae nobis reliquerunt R. Aharon ben Ascher, R. Jehuda ben Bilaam, aliique prioris temporis clarissimi grammatici,

composuit

S. Baer.

Accedit et epistola

quae uberrime de hac materia agitur,

scripta

ab illustrissimo et doctissimo viro

S. D. Luzzatto,

professore collegii rabbinici patavini.

Rödelhemii

MDCCCLII.

תורת אמת

ספר

כולל תורת טעמי תהלים ומשלי ואיוב
לכל דרכיהם ומשפטיהם

על פי

המסרת ועל פי הכללים אשר הניחו לנו הגאונים בן אשר ובן בלעם
ושאר שרי הלשון הקדמונים

חובר על ידי

יצחק בן אריה יוסף דוב

S. Baer.

ונספחה אליו

אגרת נחמדה על אודות הטעמים

שלוחה על ידי החכם המהולל

שמואל דוד לוצאטו

פראפעסאר בקאללעגיום לרביניקום בעיר פאדובה.

רעדעלהיים

בשנת חתן **אמת** ליעקב לפ״ק

בהוצאות המחבר.

הסכמה

מהרב המובהק הגאון הגדול והחסיד המפורסם לשם ולתהלה, ה"ה כבוד מוהר"ר **שמשון הירש** נר"ו אב"ד בקהלה הקדושה של פפר"מ יע"א.

אוהבי זמירות ישראל, דורשי משלי מוסר, מוקירי חכמת בני קדם ישישו לקראת מחברת הזאת אשר מחברו הנבון והמשכיל יצחק בן אריה יוסף דוב, חקר תעלומות חכמה ושאב מבאר נקדנים הקדמונים כ"ע משפטי טעמי אמ"ת, אשר מבלעדיהם אין לבוא אל הקדש פנימה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, ורק ע"י פסקי הטעמים נבינה במקרא. על כן מחברו יהי ברוך, וכל תומכיו ומסעדיו להוציא לאור מעשהו לזכות את הרבים בפרי תבונתו, רוב ברכות ישיגו מהאל הטוב, כעתירת המדבר בעד כבוד התורה ולומדיה, הבעה"ת היום יום ג' ער"ח סיון תרי"ב לפ"ק

שמשון בן לא"א כמו"ה **רפאל הירש** פ"פ יצ"ו
עובד עבודת הקדש פה ק"ק פ"פ א. מ. יע"א.

Vorwort

von

J. M. Jost *Dr.*

Der Herr Verfaſſer des vorliegenden Werkchens, welches ungeachtet ſeines geringen Umfanges, doch dem Kenner Achtung für die hier dargelegten mühſamen und gründlichen Forſchungen einflößen muß, hat in ſeiner übergroßen Beſcheidenheit mich erſucht, dasſelbe durch ein empfehlendes Wort bei meinen Freunden einzuführen. So ſehr ich nun fühle, daß eine ſolche Empfehlung von einem der Vertreter dieſer Wiſſenſchaft an Hochſchulen ausgehend auf wirkſamen Erfolg zu zählen hätte, ſo habe ich mich doch dem Anſinnen des Herrn Verfaſſers nicht entziehen wollen, einmal weil das Werk in hebräiſcher Sprache geſchrieben iſt, welche leider oft genug die Forſcher ſelbſt zurückſchreckt, deren größere Zahl ſich nicht geübt hat, Bücher in dieſer Form zu leſen, auch wohl gar von dem Wahn befangen iſt, ſie ſeien nur für die wenigen rabbiniſch gebildeten Juden geſchrieben, welche ihrerſeits dem Fortſchritt der Sprachforſchung nicht gehörig folgen, ſo daß alſo die Gelehrten ſelbſt erſt erfahren müſſen, was ihnen hier geboten werde; andrerſeits weil der Verfaſſer mit ſeltener Vorliebe und Hingebung, alle Rückſichten auf Erwerb und behagliches Leben aufopfernd, ſich ſeiner Wiſſenſchaft widmet, und daher auch von Seiten derer, welche dieſe nicht vollkommen zu würdigen wiſſen, der Aufmunterung und Theilnahme bedarf. Die Gelehrten, welche ſich bemühen wollen, dies Werk mit Aufmerkſamkeit durch zu ſehen, werden die Leiſtungen desſelben anerkennen; die Gönner deſſelben, denen dieſe nicht nahe liegen, mögen gern und wohlwollend, — nicht aus Mitleid und Menſchenliebe, ſondern aus Achtung für die Wiſſenſchaft und aus lobenswerther Neigung, dieſe zu fördern, zur Verbreitung desſelben beitragen.

Um in beiden Beziehungen dies Buch zu bevorworten, erlaube ich mir nur folgendes zu bemerken. Der Verfaſſer hat ſeit einer Reihe von Jahren, unter den bitterſten Entbehrungen die Bibel mit den alten aramäiſchen Ueberſetzungen und den ſprachlichen Forſchungen der mittelalterlichen ſpaniſchen Schulen, und mit Zuziehung aller neuern Hülfsmittel, zum Gegenſtande ſelbſtſtändiger Unterſuchungen gemacht und mir eine Anzahl von höchſt ſorgfältig ausgearbeiteten Ergebnißen von Zeit zu Zeit vorgelegt, welche mich im volleſten Sinne des Wortes

überraschten. Er hat unendlich viele Fehler der Punktation der Targumim aufgedeckt, Lesearten berichtigt, Mißverständniße beseitigt, und auf Vieles, was man bisher nicht beachtet hatte, aufmerksam gemacht. Die Früchte seines unsäglichen Fleißes konnten, da er von der Welt abgeschieden gelebt hat und nicht darnach strebt, sich geltend zu machen, bisher noch keine Verlagshandlung bestimmen, deren Herausgabe zu wagen. Die Zahl der Kenner erscheint zu gering, um kaufmännischen Erfolg daran zu erwarten. Um so entschiedener habe ich, im Verein mit einigen Freunden der Wissenschaft, ihn endlich zu bewegen gesucht, eine nicht gar zu umfangreiche Probe selbst ans Licht zu bringen, damit auch den übrigen Arbeiten der Weg gebahnt würde. Er wählt hierzu mit Recht, die überaus schwierige, unsres Wissens noch ganz und gar im Dunkeln liegende Accentuation der drei Bücher: der Psalmen, der Proverbien und des Hiob, die bekanntlich von der sonst in den heiligen Schriften üblichen bedeutend abweicht.

Wie fern er die ungemein schwierige Aufgabe gelöst habe, ist nicht dieses Ortes zu beleuchten; wir würden tiefer in die ganze Frage eingehen müssen, als ein Vorwort gestattet, und möchten auch in keiner Weise ein vorgreifliches Urtheil fällen, das erst auf ernste und reifliche Untersuchung aller Einzelheiten erfolgen kann. Uns liegt es am Herzen, des Verfassers Forschungen, selbst, wenn sie noch manche Ausstellungen darböten, in so weit anerkannt zu sehen, daß ihm dadurch Aufmunterung werde, fortzufahren, und daß die Wissenschaft entweder durch seine Fortschritte, oder durch die erweckte Theilnahme der Gelehrten jedenfalls sich auch diesem Gebiete zuwende.

Somit dürfte das gegenwärtige Schriftchen, ungeachtet des trockenen Gegenstandes und der, unsrer Meinung nach, nicht ganz entsprechenden Form, — denn wir hätten es lieber in deutscher oder lateinischer Sprache hervortreten gesehen — *) der Aufmerksamkeit aller Freunde der Sprachwissenschaft und des Bibeltextes genügend empfohlen sein, und wir hoffen, daß nach diesem Erstling alle spätere Arbeiten des Verfassers einen geebneten Pfad vorfinden werden.

Frankfurt a. M., Juni 1852.

---

*) Der Verfasser hat die ebräische Form hauptsächlich deßhalb gewählt, weil er von seiner oben geschilderten pecuniairen Lage dazu gezwungen, sich so kurz als möglich fassen mußte und dies nur vermittelst der ebräischen Sprache vermochte.

וזאת המליצה

להשוע והטפסר, אחד מן השרידים אוהבי החכמה ותומכיה במאמצי כחם,*)
ה"ה הנכבר המשורר **שמעון גדליה אפפענהיים** י"נ בפ"פ.

לכבוד הב"ח המשכיל ונבון כ' יצחק בן אריה נר"ו
בעהמ"ח ספרי „המליץ” „ותורת אמת”.

שפעת ברכות על ראשך — ונפשך אולם ובריא
יהי שלום באהלך — לגור בן ארי.

אתחיל באלף תודות ותשואות חן חן לך, ידידי שאוהבה נפשי, כי בקדש חזיתיך מתוך שני כ"י מונחים על שלחני לפני, מעשי ידיך להתפאר וילדי רעיונך אשר חנן אלהים אותך בזה. שניהם מלאים זיו ומפיקים נגה, פנינים יקרים ואבנים מזהירים, לרוות נפש רעבה חכמה ולהחיות כל שוחרי דעת להגדיל תושיה. נתנו שמחה בלבי [ומי יתן והיה דגנם רבו] והשתעשעתי בהם במאד מאד. לכן רב תודות לך, אהובי!

הראשון קראת בשם המליץ, בו הטיבות באר באר היטב שירי קדש, והראית לדעת כי ידך רב לך בלשונות שונות ובפרט בלשון עבר ובלשון ארם. גם הכינות בטוב מלים הֲבָנַת מלים, איש איש על מקומו ואחד מהם לא נעדר. והיה זה לך לפאר הדר.

ושם תורת אמת למשנהו נתת, תוכו בררת בעזך התומות כתובי ספרי אמ"ת מכל פגע ונרעת בנתינת טעם לפגימי דעת בנגינות וטעמים, בישראל אין לפנים רק זעירים, צנומות דקות ושדופות קדים. ואתה עתה ערכת בם מסלול ודרך, דרך הקדש יקרא למו, בו אוילים לא יתעו, אף כי נבונים שם ישעו.

אולם לא אכביר מלין לשבחך ולהדרך, כי מי אני ומה חילי, ומה יתן ומה יוסיף קנה וסוף כמוני נגד פני גדולים חקרי לב ומשכילים אשר קטנם עבה ממתני, המעידים ומגידים: „תורת אמת בפיך ועולה לא נמצא בשפתיך ובשלום ובמישור הליכותיך” — ואני הנה אני בא? קטנתי! — אך ללחום לחם מלחמך, ולשתות מים מבארך, לשבוע נפשי

---

*) וגם אותי החזיק ידי הנדיב הנ"ל הן בדבר הן במעשה זה פעמים רבות, ויהי עזר לי נגד תלאות מתהפכות מסבות אותי. והנני אודה לו מקירות לבבי בפני קהל בת רבים, ישלם ה' טוב פעלו ותהי שלמה משכרתו, יום יום ירבה עושר כבודו כאות נפש עבדו המחבר.

הרעבה והצמאה, משוקקת תמיד על סף דלתות נדיבי חכמה, לשאוף רוח חיים, ולהתלונן בצלם — הן רק ללמוד אני יצאתי, ולא להורות אני באתי. לכן קנאי למלין לברך אותך בשלום — הנה שכרך אתך ופעלך לפניך — והאל הטוב המהלל טוב ליראיו הוא ישלח מלאכו לפניך לשמרך מכל פגע רע ולעמוד למלין ישר בעדך למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, להפיץ תורת אמת להגדילה ולהאדירה כחפץ נפשי ונפשך הטהורה. והנני נותן לך את בריתי שלום, ואנגן כמנגן לכבודך ולכבוד שמך ולכבוד ספריך:

ישרת מליץ משפט אמת
צרופת לשון דבש נופת
חזקת יד בנגון טעם
קטת הראות זאת הפעם
במשלי מש"ל בטח נהלת
נתיב בשבילי עו"ץ הגבלת
ארח מסלה לתהל"ה סוללת
רבדת ערשך בין בני עמך
וורוך אחיך יגדילו כבודך
הן זאת חזות קשט

אמרי אמ"ת

מאוהב האמת, אהובך הדורש טובך ושלומך

S. D. Oppenheim.

ראשית דבר

מכונן גופתי ויוצר נשמתי
מבונן מלתי ועד לא בשפתי
אדני תקותי תהי נא עזרתי
וישר דברתי ותנעים אמרתי
ותרחיק צרתי ותביא רוחתי.
אדני תקותי שמע נא שועתי!

אומר הקטן המחבר. תכלית מחשבתי בזאת מחברתי להעמיד על האמת את כל קורא בספרים אמ"ת, להבינהו משפטי טעמיהם, אשר מטעמי שאר ספרים שונים דרכיהם בסדריהם וחבוריהם וזמירותיהם ושמושיהם. ואתה קורא נעים אל תאמר, מה לי בחבורך זה, ומה יש לנו תועלת בו, הלא כבר קדמוהו לו ספרים מורים אלה טעמים? — אבל חכה ואגיד לך הסבה אשר הניעתני לגשת עד הלום, הנה שקדתי גם אני ובנתי באלה הספרים — והם מעטים — אשר חוברו להורות שבילי טעמים הנאמרים, ומצאתי אמרותיהם רובן ככולן סברות בדויות, רק על שקול הדעת בנויות, ומשבושים שנויות, בלי משענה הולכות, ארחות עקלקלות, אינן משכילות, אך מכשילות[1]; ועקב זאת רוב הקוראים בספרים אמ"ת בל ידעו אורח טעמיהם גם לא יבינו באר אמריהם.[2] הן כל זאת ראיתי ואמרתי בלבי, אישר העקוב ואסיר המכשול, ואסול מסלת אמת בפנותי אל אנשי אמת הלא הם בעלי המסרת ושרי הלשון הקדמונים, ולהם אדרוש ובדרכיהם אלך בטח. וקמתי וקבצתי כל אקדח אבניהם, ועליהם יסדתי ספר זה המונח לפניך, ועל פיהם הצבתי כל כלליו שלמים בנתיבותם, אין פרץ ואין יוצא ברחובותם. ובה יעזוב הקורא נתיבי השקרים, וידרוך דרך מישרים.

והנה ראשי פנת בנין ספרי שנים הם. האחד השלשה פרקים מכללי טעמי אמ"ת להגאון אהרן בן אשר, ראש בעלי המסרת, הנדפסים בסוף מ"ג משנת רע"ח [והדפיסם שנית רוו"ה בהקדמת תהלים שלו]. והשני, הספר הוריות הקורא להגאון יהודה בן בלעם, אשר עודנו בכ"י ומצאתיו באוצר ספרי אוהבי החכם הנודע רפאל קירכהיים בפפד"מ, ובסוף כ"י הלז יש גם שער מיוחד על דרכי טעמי אמ"ת, ואף כי רבו בו שגיונות המעתיקים, מ"מ הוא יקר מאד, ובפרט לענין כמה מסורות אשר לו ואינם במסרת הנדפסת.[3] הן אלה הספרים, בצרוף המסרת של דפוס ושבכ"י, אשר היו לי לעזר לברר על פיהם יציב המשפט ולהעלות ההטעמה הנאמנה מרוב החלופים והטעיות הנמצאים בספרינו בענין נקוד טעמים הללו. כי הספרים שבידינו מאד מאד התחלקו בנקודיהם עד שאין גם שני דפוסים שונים אשר בטעמיהם שוים, וזה בעבור כי דרך טעמי אמ"ת היתה סגורה על הסופרים ונעלמת למדפיסים, ונטיו רגליהם, ונדו גם נעו, ושגו וטעו, ורבו השגיונות, ונעשו הטעיות כזכיות.[4] וע"כ דקדקתי היטב אחרי הנקודים השונים של

---

[1]) חוץ ממה שכתב רוו"ה ז"ל בהקדמת תהלים שלו, אשר הוא אמת כולו אין בו דופי. אמנם לא דבר שם החכם ז"ל כי אם על שמות הטעמים בלבד, ולא דבר דבר מן שמושם והרכבתם ורדיפת המשרתים למלכיהם, וזה הבטיח לחבר עליו ספר מיוחד, ולא מלא את הבטחתו.

[2]) וידוע כי הטעמים הם כנשמה אל הגוף, והם המודיעים ההפסקה והסמיכה והחפזון והמתון והשאלה והתשובה, וע"כ חובה עלינו לחקור אחרי משפטיהם ולהבין גבהי דרכיהם, אם לא נמשש כעור באפלה ונלאה לעמוד על אמתת כונת הכתובים.

[3]) והנה בכל מקום אשר אשא בספרי את שם בן בלעם על שפתי תדע שכונתי על זה ספרו הנזכר.

[4]) וגם תהלים של דפוס רוו"ה ז"ל בכל מטהרתו יש בו עוד מקומות הרבה נשארות מוטעות ומתנגדות לדיני טעמי אמ"ת, כמו כי דורש (ע', י"ג) חמס (י"א, ה') קול (כ"ט, ט') בקש שלום (ל"ד, ט"ו), יירשו (ל"ז, כ"ב) נער (ל"ז, כ"ה) חפצי (מ', ט"ו) בכנור

הספרים, וערכתי ספר מול ספר ואת כולם מול הכלל, וכן היטב קרבתי, והיותר החרמתי והיו לפני למלאכה זו ח"י דפוסים שונים*), אשר את כולם עברתי על פניהם בענין הבחינה לברור האוכל מתוך הפסול — וזה היה חלקי הקשה מכל עמלי.

וכחלוקת הספר לחלקיו הלכתי בראשו מבוא אשר הבאתי בו מעט הכללים אשר מסרו לנו אבירי הלשון הקדמונים על ענייני טעמי אמ"ת (מלבד מה שכתבו בן אשר ובן בלעם ואשר אביא את אמריהם בגוף ספרי). ואח"כ הנהגתי ג' שערים, והשערים לפרקים, וכל פרק לסימניו, למען יבא כל דבר מסודר על אופנו, וימצא כל המבוקש בלי יגיעה אחריו.

ולמשלי הכללים הבאתי פסוקים רבים, כדי שיבואר ענין משפט ומשפט לכל לבדיו. ובכללים אשר ההתחלקות רבה עליהם בספרים העמדתי להם עוד יתר המשלים, ובחרתי בדוגמאות אשר בהן שבוש או מחלוקת בספרים, ובזה יתלבנו טעמי הכתובים, ואין עוד בהם דופי.

גם כתבתי אחרי משפט כל טעם וטעם את כל המסורות הנוגעות לטעם ההוא, כי מתוך זה יועמד הקורא על שרשי כללי הטעמים ויבין ויידע לתקן שבושי הספרים. ומסורות רבות החסרות או מוטעות בדפוס או רק מצוינות בקוצר לשון ולא ממולאות בסמני פסוקיהן, מלאתי כולן אחרי השתדלות עצומה.

עוד זאת עשיתי, כי מלבד שהראיתי הספר בטרם הדפסתו לחכמים ולמבקרים ומצא חן בעיניהם, שלחתי ממנו עוד הפעם גם בעת הדפסתו קונטרסים לקראת מורה דעה ומבין שמועה ה"ה הרב החכם המופלא רש"ד לוצאטו הי"ו, להביאם גם הוא במצרף הבחינה, וכבדני הגדול באגרת תשובתו אשר אביאה לתשלום ספרי, ופה אתן תודתי לו בכל לבב נגד ישרים ועדה על טובו זה אשר גבר עלי.

ואתה קורא משכיל, תט לבך לאמרי, הקשיבה לדברי אמת תהגה ותחכם, ודעת לנפשך ינעם.

העדערנהיים אצל פפד"מ, הו"ד לחדש מרחשון שנת תרי"ג לפ"ק.

(מ"ג, ד') וַיֵּקְךָ (מ"ט, ט') מִמְּלַאכְתֶּךָ (כ', ט') בִּדְבָרְךָ (נ"א, ו'), יַעֲזֹו (כ"ב ט') לִי (כ"ה ג') הִנְנִי (כ"ז, ב') שְׂמַע יִשְׂמַח (ס"ד, ב'. וי"א) לַעַג (ע"ט, ד') בְּעִתֶּךָ (פ"א, י"ז) ומעולם עד־עולם אתה־אל (כ', ב') מיד רשעים (כ"ז, י'), ואתה־הוא (ק"ב, כ"ח) מִי (ק"ו, ב') מצפון (ק"ז, ג') פֶּה לָהֶם (קט"ו, ה') כי תורתך (קי"ט, ע"ז). עבדך־אני (קי"ט, קכ"ה) ולישרים (קכ"ה, ד') היינו (קכ"ו, ג') שִׁיר (קכ"א, א') וגבורתיך (קמ"ה, ד') ודומיהם אשר כולם נגד הכללים ונגד המסורות הברורות. ונראה מזה איך גם החכם הגדול בעקים ז"ל כאשר לא היו לו משענות נאמנות אשר עליהן להסמך, שקלה דעתו הנה והנה מה לעשות בחלופים עצומים של ספרים. וזו גם הסבה שלא הוציא לאור את ספרו על טעמי אמ"ת אשר הבטיח להדפיסו ואף כבר יעדו לדפוס, אך כחם ומנעו מלבוא תחת המכבש יען כי ראה והכיר בעצמו שלא יצא בו ידי חובתו.

*) ובתובם תהלים דפוס וויטענבערג משנת שכ"ו ע"י יוחנן קראתו (אשר הוטעערוס הלך בעקבותיו בדפוס שלו נירנבערג שנת שמ"ב), ואותו מצאתיו מוטעם מדויק היטב מכל שאר חבריו ומסכים ברוב גרסות נקודיו עם מקרא ויניציא משנת רפ"א, ובמקומות אחרים נוטה גם ממנו ומכל שאר ספרים ומסכים לכללים הנאמנים של אמ"ת ולפרושי הקדמונים. ומלבד אלה י"ח ספרי הדפוס היו לי עוד ליגועה א') נוסחאות מקראות בי"י אשר מצאתין נרשמות בגליון תנ"ך אשר השאיר אחריו ברכה רוו"ה ז"ל, והוא בעת בידי האדון לעהרבערגער ברעדעלהיים והוא הנדיב בטובו נתנו לי לעבודתי. ב') מקרא בי"י מדויק ויפה מאד ומלווה עם המסרת, נכתב בשנת נ"ד ע"י הסופר והנקדן יוסף נכד שמשון הנקדן, ומקרא זה סגולה הוא להקצין והנדיב האדון ר' מאיר גאלדשמידט נר"ו בפפד"מ, ונתן לי רשות להביט לרגעים בתנ"ך יקר זה ולהעתיק לי ממנו דברים לצורך מלאכתי, ותבענה שפתי תשואות תודות לאיש הנדיב הזה על אלה תגמולוהי עלי. ועתה דע לך כי בכל מקום שבא בספרי שם „כ"י נ"ד" או שמוזכרת „מסורת כ"י" סתם, כי הוא זה מקרא כי"י הנזכר.

מכלל הספר.

מבוא אל הטעמים . . . . . . דף 1

השער הראשון.

פרק א' שמות הנגינות . . . . . . „ 3
ב' נעימות נמנעות בספרי אמ"ת . . . „ 6
ג' מושב הנגינות . . . . . . „ 6
ד' הבדל שבין המפסיק ובין המשרת . . . „ 7
ה' מספר המשרתים לכל אחד ואחד מן הטעמים . „ 7
ו' חניית המשרתים לטעמיהם . . . . „ 7

השער השני.

א' משפט הסלוק ומשרתיו . . . . . „ 8
ב' משפט הרביע המוגרש ומשרתיו . . . „ 13
ג' משפט משרתי האתנח . . . . . „ 15
ד' משפט משרתי הדחי . . . . . „ 19
ה' משפט עולה ויורד . . . . . „ 23
ו' משפט רביע הקטן . . . . . „ 24
ז' משפט הצנור ומשרתיו . . . . „ 25
ח' משפט משרתי רביע הגדול . . . . „ 27
ט' משפט משרתי הפזר . . . . . „ 29
י' משפט הלגרמה ומשרתיו . . . . „ 31
י"א משפט השלשלת הגדולה . . . . „ 35

השער השלישי.

א' חלוקת הטעמים לנעימתם . . . . „ 37
ב' ערך הטעמים זה לזה . . . . „ 37
ג' טעמים המשותפים . . . . . „ 38
ד' הקמת המשרתים לכל טעם וטעם . . . „ 38
ה' משפט הפסק . . . . . . „ 39
ו' משפט המקף . . . . . . „ 40
ז' שכונת הטעמים זה אחר זה . . . . „ 42
ח' סדר הטעמים האחד אחר אחד . . . „ 45
ט' הטעמת פסוקים הקצרים . . . . „ 45
י' הנחת פסקי הטעמים . . . . . „ 46
מכתב מאת הרב החכם המפואר רש"ד לוצאטו „ 54

תקונים.

דף	שורה	טעות	לתקן
8	16	וְאַל־הִגָּיוֹן	הִגָּיוֹן
9	17	ומלה לפניה	ומלה זעירה לפניה
14	2	מִי־אֵל	מִי אֵל, ושייך לשורה 14 אחרי מלת כִּי גָז חיש
14	10	ואֹהֵב חָמָס (י״א, ה׳)	אֹהֵב יָמִים (ל״ד, י״ג)
15	1	(שם כ״ב, כ״א)	(משלי כ״ב, כ״א)
18	11	יַעֲקֹב	יַעֲקֹב
18	15	אשרֵי	אשרֵי
18	26	(שם ל״ד, י״ז)	(איוב ל״ד, י״ז)
27	18	וחבלים	וחבלים
29	15	אשרי אדם לא יחשב	אשרי אדם לא יחשב
30	8	כִּי	כִּי
33	22	ועָלַי	עָלָיו
34	18	וַאֲנִי	וַאֲנִי
34	18	אֹהֲבָיו	אֹהֲבָיו

מבוא.

אף כי אין אחד מן מדקדקים הקדמונים אשר חבר ספר מיוחד על נגינות שלשת הספרים לבארן באר היטב, מ"מ מצאנו להם איזה כללים לאלה הטעמים נוגעים זעיר כה וזעיר כה בספריהם מפוזרים. וראיתי כי טוב להעתיקם הנה כלם, יען כי עליהם את ספרי חקתי, ויגלו המעיינות אשר מהם שאבתי.

1) ר' יהודה חיוג בספרו הניקוד אמר ז"ל: „באור טעמי השלשה ספרים הנשארים (אמ"ת) גם המה יתחלקו לשלשה חלקים, ומספרם שמנה טעמים, ולהם עשרה משרתים. מיני הידיעה, פזר וזרקא; ומין העלוי אחד והוא רביע; ומיני ההעמדה חמשה, לגרמה׀, ויתיב, ואתנח, וטפחא, וסלוק שהוא ס"פ, אלה הם שמנה טעמים. ואלה משרתיהם: שופר, ותלישא רבה, ותלישא זעירה, ושופר הפוך, ושופר נחת, ודחויה, ומארכה, ושלשלת, וגלגל, וצנור. והם עשרה משרתים לשמנה טעמים וכלם שמנה עשר". ע"כ.

2) ר' יהודה בן בלעם בספרו טעמי המקרא אמר ז"ל: „השלשלת בשלשת הספרים פעמים תהיה טעם ופעמים תהיה משרת." ע"כ. עוד כתב בספרו הנזכר וז"ל: „הסלוק בג' ספרים יתכן להיות בתחלת הפסוק, לפי ששם ישרתוהו יותר משמש אחד ואין טעם אחר בו, ולכן חשב כמו בראש פסוק". ע"כ.

3) הרמ"ק בספרו מהלך שבילי הדעת אמר ז"ל: „בשלשת הספרים הם תהלים משלי ואיוב, הטרחא אשר היא בראש תיבה מפסיק, ואשר היא באמצע אינו מפסיק". ע"כ.

4) הרד"ק בספרו מכלול אמר ז"ל: בשלשת הספרים, המקל השלישי לזרקא, שהוא במקום סגולה בשאר הספרים, יש לו משפט אתנח וסוף פסוק כמו חנני יְיָ כי אמלל אָנִי (תהלים ו', ג'), בשלום יחדו אשכבה ואישן (ד', ט')." ע"כ.

5) ר' אליעזר פרוכינצאלו כתב י' כללים על טעמי אמ"ת, והשאיר לנו דבריו הרב נורצי בספרו מנחת שי, ואלה דברי פרוכינצאלו: „שמות טעמי תהלים וכלליהן בקצור אלה הן: מיושב, צנור, עולה ויורד, ימנית, חונה, גרמיה׀, צנורית, כתף ימין, גלגל, פונה, מרעיש, מרעיד, כתף ימין ומיושב, סוף פסוק. — א') שני מיושב הם, אחד בראש הפסוק, והשני קודם הסוף פסוק, ואשר קודם הסוף פסוק, לעולם יש לו הכתף ימין. ב') צנור בסוף תיבה ויש לו נגון, וצנורית בראש תיבה ואין לה נגון, ובאו בפסוק אחד בתלים ס"ט. אל יֵבֹשׁוּ בי קֹוֶיךָ, והנגון לצנור. ג') הימנית היא שאנו קורין אותה טפחא בטעמי נביאים, ובתהלים משלי ואיוב באה בשני אופנים, האחד בראש התיבה קודם הנקודות ואין התיבה מלעיל בעבורה רק שהנגון נעשה לתיבה שהיא בראשיתה אע"פ שיהיה הגלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת, ויש לה דין טעם מפסיק, והשני באה אחר התנועות ועושה מלעיל ומלרע ואין לה דין מפסיק. ד') כשיבאו שני

גלגלים זה אחר זה בין בראש הפסוק בין בסופו, הנגון לשני אעפ"י שאינו טעם מפסיק. ה') הגרמיה תבא לפעמים קודם המיושב, ולפעמים קודם הצנור, וכשתבא עם הצנור תנועתה משוברת ויותר נמוכה. ו') הכתף ימין יבא לפעמים לבדו לטעם קודם הסוף פסוק ועם המיושב ברוב. ז) הפונה אין לו נגון רק מלעיל ומלרע. ח') כשתבא הגרמיה ואח"כ המיושב עם היורד אין לה נגון כגון פסוק חרפָּ֤ה׀ שברה לִבִּ֗י ואָנ֫וּשָׁה (תלים ס"ט, כ"א*), וכשתבא לבדה בלא מיושב אחריה או בלא צנור אין לה גם כן נגון. ט') מרעיש ומרעיד יש קוראים אותם מנענע ומנדנד וכשמותם כן נגונם ונגון אחד לארבעתם. י') אם המיושב או הכתף ימין לבדו יבאו קודם הסוף פסוק עם איזה טעם אחר כגון הגלגל והטפחא וכיוצא, הטעם נעשה למיושב או לכתף ימין ולא לשאר הטעמים כנזכר; ואם יבא הגלגל עם איזה טעם אחר חוץ מן ב' הנזכרים, הטעם נעשה לגלגל; סוף דבר המיושב והכתף ימין קודמים, והגלגל שני להם לעשות הטעם קודם הס"פ." — הן זאת כל מה שנמצא לקדמוני הלשון על אודות טעמי אמ"ת, והכנע בספרי ותשכיל.

---

*) זו דוגמה מוטעת מולכת על שבוש הספרים, כי הטעם איננו מיושב לדעת בן אשר אלא כנור הוא לבי.

השער הראשון.

צורות הנגינות וחלופי שמותם וחלוקתם בכלל.

פרק א'. שמות הנגינות.

יען כי באו בשלשת הספרים **א**יוב **מ**שלי **ת**הלים (ר"ת **אמ"ת**) פסוקים קטנים מכל שאר כ"א ספרי קדש, לכן נשתנו גם טעמיהם משאר טעמי המקרא, ואף כי גם בכ"א הספרים נמצאים פסוקים קצרים מ"מ יש הבדל ביניהם ובין פסוקי אמ"ת, כי רוב פסוקי כ"א ספרים כוללים מאמר אחד בלתי מנותח, אבל פסוקי אמ"ת יש בהם נתחי ענינים ענינים עד שלא נמצאו ה' תיבות מחוברות יחד, ואף פסוקים קטנים בכ"א ספרים לא נמצאו כי אם אחד מני אלף וע"כ לא נשתנו טעמיהן. ופסוקים מנותחים מנותחים אלה של אמ"ת מקורם בתכונת משוררם, כי מחמת שנפש המשורר היתה בתכונה יותר רוחנית ויד השיר הולכת וגוברת עליו עדי יתגעשו כחותיה וינהם קולו כנהמת ים ויגזרו אמרותיו ויתקצרו בנעימתם ויולידו על ידי זה חין חרש. והנה נגינות ספרי אמ"ת אע"פ שהן נבדלות משאר נגינות המקרא בשמושן ומעלותן ושכונתן והרכבתן, מ"מ בעצם צורותיהן שוות הן להן, גם תתחלקנה נגינות אמ"ת למפסיקות הנקראות בסתם **טעמים**, ואל בלתי מפסיקות הנקראות **משרתים**.

הטעמים המפסיקים הם אחד עשר ואלה שמותם וצורותם:

1. סִלּוּק׳ אֽ׳ הוא הסוגר את הפסוק כמו בכ"א הספרים.
2. עוֹלֶה וְיוֹרֵד׳ א֥֫׳ ובן אשר במסורותיו קורא לו סֻלָּק׳ והוא ל' ארמית של עוֹלֶה:
3. אַתְנַח׳ א֑׳ ויש שקוראים לו חוֹנֶה׳ ובפי בן אשר שמו טוֹרֵף.
4. רְבִיעַ גָּדוֹל׳ א֗׳ ובפי קצת שמו מְיֻשָּׁב, והוא ל' עברית ורביע הוא ל' ארמית, ובן אשר קורא לו תְּקֵף ע"ש תוקף הפסקו.
5. פָּזֵר׳ א֡׳ ויקרא גם טַרְעִיש כי כן נגונו הרעשה, ובפי בן אשר שמו נַצֵּחַ.
6. הֶחִי׳ א֭׳ ויש קוראים לו יְמָנִית מפני שיעמוד תמיד בימין התיבה מחוץ לה כמו לָ֭מָּה (תהלים כ'), ובן אשר קורא לו תֶּרֶץ.
7. שַׁלְשֶׁלֶת׳ א֓׀ ותקרא גם רֶתֶק ושם אחד הוא, וגם שמה טַרְעִים גם טַרְעִיד ע"ש נגונה אשר הוא כמו רעם ורעדה, ויבא תמיד פסק מלאחריה והוא סמנה כי מפסקת היא.
8. צִנּוֹר׳ א֮׳ ויקרא גם זַרְקָא והוא לשון ארמית מן צנור, ובן אשר קורא לו מְתָּח ע"ש צורתו שהיא נמתחת, והוא נרשם תמיד בסוף התיבה.
9. רְבִיעַ קָטֹן׳ א֗׳ דומה כולו לרביע הגדול, אלא שהוא מפסיק שפל ממנו ולעולם עולה ויורד מלאחריו, ובזה תכירהו.
10. רְבִיעַ מְגֻרָשׁ׳ א֗֝׳ ויש שיקראו לו כָּתֵף יָמִין וּמְיֻשָּׁב מפני כי תמיד יש דמות גרש בכתף ימין של רביע זה, ובן אשר קורא לו גֹזֵר׳ והוא לעולם בחצי השני של פסוק קודם לסלוק.

11. לְגַרְמֵהּ׀ לו שתי תמונות, האחת דמות מקל כעין אזלא על האות מלמעלה ואחריו דמות פסק כזה א֨׀ ונקרא אַזְלָא לְגַרְמֵהּ׀ והאחרת היא דמות מהפך תחת האות ואחריו פסק כזה א֤׀ והוא מְהֻפָּךְ לְגַרְמֵהּ׀ וסבת השנוי יבואר עוד.

והנה אם נחשוב שתי צורות הלגרמה כל אחת בפני עצמה יעלו הטעמים למספר י"ב, וכן מנאם הרב בן אשר במסורותיו.*) שמנה מאלה הטעמים הם מפסיקים גדולים וגבוהים

*) יש לדעת כי עוד מאמר שלם לבן אשר המדבר על שמות טעמי אמ"ת ומספרם, ולא נמצא בספר דקדוקי הטעמים שלו כמו שנדפס במ"ג רע"ח, כי שם לא יבואו אלא ג' מאמרים הנוגעים בטעמי אמ"ת והדפיסם רוו"ה ז"ל בהקדמת תלים שלו, וזה המאמר היקר מכולם חסר שם, והוא בספר קונטרס מסורת בן אשר כתיבת יד אשר בידי החכם המפואר רש"ד לוצאטו, והביאו לדפוס החכם דוקעס, ויען כי מאמר זה סגור ומסוגר וקשה ההבנה לכן אמרתי להעתיקנו פה ולפרשנו כיד שכלי ואת דברי פירושי אסגירם במסגרות תחלה וסוף, וכה אמר הרב וכה התחיל: ,,שאר הטעמים שמנו, אשר בשלשת הספרים תכונה, חתומים בשכל ובינה. שמנה שרים גבורים, בגרון ולשון אמורים, וארבעה להם מחוברים, קטנים ולא מוגברים (כל זאת מפורש לעיל בפרק), כללם שנים עשר נחקקים (כלל כולם הם י"ב טעמים מפסיקים), ארבעה נגון מפיקים ושמנה טעמים ממתיקים, והדברים עתיקים (פירוש, ד' טעמים הקטנים אינם אלא להפיק נגון בתיבה להעמידה קלת אבל בכל זאת הם ירוצו לאחד מהטעמים הגבוהים הבאים אחריהם וממתיקים אותו). ראשונה מכונה חִזֻּרִי כגבור בכח נאזר, בשלשה ספרים כלול ומפוזר (הוא הסלוק ונקרא חיזר ע"ש צורתו אשר היא כקוץ נעוץ, וקוצים נקרא בארמית חִזּוּרֵי כמו כחיזרא בגבבא דעמרא (ברכות ח') כרע כחיזרא (שם י"ב) ושדי אחיזרי (שבת ס"ג) ואמר בג' ספרים כלול ומפוזר, רצונו אשר נגונו באמ"ת היא נגון מתפזר שירים קולו ואחר ינמיכהו, ולא כמו בשאר הספרים אשר נגון הסלוק כולו קול נמוך). שני לו רֶתֶק בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק (הוא השלשלת ורתק ושלשלת הוא אחד, וכן פירשו המפרשים בישעיה מ', י"ט. רתקות, שלשלאות). שלישי לו תָּרֶץ לעולם עמו ירץ לפניו, גודר פרץ (הוא הדחי, ותרץ ל' הישרה ע"ש שהדחי מישר דרך לפני האתנח, ואומר, לעולם עמו ירץ לפניו, פירושו הדחי לעולם מְקומו לפני התיבה מבחוץ, לגדור הפרץ שלא יחולף עם הטרחא הדומה לה). רביעי לו סֶלֶק בטעמים לא יחלק, ובשלשתם יש לו חלק (הוא שם עולה ויורד בארמית, ולא יבא בטעמי שאר הספרים רק בספרי אמ"ת חלקו). חמישי לו נַצַּח (הוא הפזר, ונאה טעמו משורר מל' למנצח ע"ש זמירת נגינתו), כיד ואצבע נפלא, מהודר ומנולא (כן היה מנהג הקוראים של ארץ ישראל להעלות ולהוליך ולהפוך את ידם הימנית בכל טעם וטעם כפי נגינתו להראות בה נעימתו לתלמידיהם כדאיתא בברכות ס"ב, הימין מראה בה טעמי התורה, וכמפרש רש"י שם). ששי לו תַּקֵּף (הוא רביע ונקרא תקף מפני תוקף נגינתו), ממעל לו עולה ושוקף, בשני דרכים מתקיף (הרביע יתחלק לטעמים שנים לרביע גדול ורביע קטן). שביעי לו טַרְפִי באצבע עולה וטורף, בשלוש ורביעית יצטרף (הוא אתנח הנקרא טורף מפני שיטרף את הענין ויעשה הפסק גדול, והוא יבוא לרוב אחרי הדחי או אחר העולה ויורד וזה שאמר בשלוש ורביעית יצטרף, כי העמיד הדחי לשלישי בסדר הטעמים ואת העולה ויורד רביעי בסדר). שמיני לו גַּזֵּר (הוא רביע מוגרש), מקל ונקודה משזר בראש ואמצע מאוזר (צורתו נקודה באות המחלק ועוד דמות מקל לפניו בראש תיבה). שׁוֹפָר הָרָב (מהפך לגרמה, וקוראו שופר הרב, ע"ש דמותו כדמות שופר, ואמר הרב, להבדילו מן מהפך המשרת), בכל טעם מעורב, פונה מזרח ומערב (הוא הלגרמה יוכל לבוא לפני רוב הטעמים, וצורתו תאומית מהפך לגרמה ואזלא לגרמה כמפורש למעלה בפרק, וזה שאמר פונה מזרח ומערב כי א֤׀ יפנה לצד מזרח בצורתו וצורת א֨׀ לצד מערב), ופסקה סדורה, מהם לא עדורה, עמם תדורה (ויבאו תמיד בפסק מלאחריהם להבדילם ממהפך ואזלא המשרתים). וּמְתַּח (כנור נקרא מותח כי הוא נמתח בצורתו כזה ֥) פונה ועונה עם אחיו חונה (יבא ויתפנה לאחיו עולה ויורד ולפניו הוא חונה לרוב),

וזה סדרס, הסלוק, והעולה ויורד, ואתנח, ורביע גדול, ופזר, ורביע מוגרש, ודחי, ושלשלת. וארבעה מפסיקים קטנים בערכם והם הלגרמה בשתי תמונותיו, והרביע הקטן, והלגור.

והמשרתים לטעמים שמנה ואלו הם:

1. מֵרְכָא׳ אְ׳ ויקרא גם מַאֲרִיךְ ושם אחד הוא, ובן אשר קורא לו יוֹרֵד כי כן נגונו קול יורד למטה.

2. מוּנַח׳ אְ׳ ושמו גם שׁוֹפָר מְלֻמַּטָּה בעבור צורתו כשופר, ובפי קצת שׁוֹפָר גַּלְגַּל שמו, ולבן אשר עוֹלֶה שמו, כי קולו למעלה ירום.

3. עִלּוּי׳ אֽ׳ ויקרא גם שׁוֹפָר מִלְמַעְלָה׳ ובפי בן אשר תּוֹלֶה שמו, כי כן נתלה על האות מלמעלה.

4. מְהֻפָּךְ׳ אְ׳ גם שמו שׁוֹפָר מְהֻפָּךְ ע״ש דמותו, ויש שיקראוהו פּוֹנֶה כי כן פונה לימין.

5. אַזְלָא׳ אְ׳ ובן אשר קורא לו מְעַלֶּה.

6. גַּלְגַּל׳ אְ׳ הוא יָרֵחַ בֶּן־יוֹמוֹ׳ ויקרא גם אוֹפָן ובפי בן אשר עָגוּל שמו, וכל השמות על שם צורתו.

7. טַרְחָא׳ אְ׳ וינוקד תמיד באות המחלק ובזה נבדלה מן דחי המפסיק אשר יבא לעולם מחוץ לתיבה, ובן אשר קורא לטרחא בֵּין׳ ע״ש מעמדה שהוא בין האותיות, ויש קוראים לו דְּחוּיָה או שׁוֹכֵב.

8. שַׁלְשֶׁלֶת קְטַנָּה׳ אְ׳ והיא דומה לשלשלת הגדולה המפסקת, אך אין פסק אחריה ובזה תכירה.

ובהרבה מקומות ישתנה (בהרבה מקומות ישתנה לגור זה לרביע קטן), והוא מהם נמנה (גם הלגור נמנה עם המפסיקים, והולרך להעירנו על זאת מפני שגם לורה כמותה יש אשר היא משרתת). וכיח רד ועולה (עתה נותן לנו כלל מי הוא המפסיק היותר גדול בפסוק ואמר כי המניח והמפסיק היותר גדול זהו העולה ויורד), פעם בראש תיבה יעלה, ופעם לימין מסולה (רלונו, שיבא לפעמים דמות היתיב של עולה ויורד בתיבתו עמו כמו מִשְׁכָּבְוֹ, ולפעמים שיבא מחוץ לתיבה לימינה כמו עְז).

והמשרתים זה יסודם, המעולה (הוא אזלא), היורד (המירכא), ועולה (מונח), והפונה (מהפך) ותולה (הוא עלוי), בֵּין (הוא טרחא וקוראו בכה ע״ש שתבא תמיד בין האותות ובזה נבדלה מן הדחי הטעם הדומה לה בלורה והוא שכונו לעולם מחוץ לתיבה), והעגול (הוא גלגל), וממלא (לנורית המשרתת נקראת ממלא מפני שלעולם לא תבא יחידה בתיבה אלא תמיד בחבור מרכא או מהפך וע״כ תיבה כזו ממלאת אותה במשרתים), מי חכם וישמור אלה.״ עד כה לשון בן אשר כפי קונטרס כ״י הנזכר, והנה השלשלת קטנה לא מנאה במשרתים הואיל שהיא במנין כי לא נמצאה בכל המקרא אלא ח׳ פעמים כמו שיבואר בפרקו, אבל בכל זאת רמז עליה באמרו, רתק בשפה ולשון ירתק, לא במהרה ינתק, רלונו בזה שהשלשלת גדולה ברוב מקומות היא טעם ולא במהרה תנתק מלהיות טעם, רק בקצת המקומות שתנתק ממדרגתה ותהיה משרתת. ונראה מכל זאת מה מאד נכבד ויקר מאמר זה של בן אשר כי רמז בו על כל דרכי טעמי אמ״ת ומדרגותם בקולר מופלא, לבן העמודתי פרוש ללשון חרוזו ושפת חידתו ופתחתי מלפונו ותבא אל תוכו ותראה תבונתו.

ויש עוד מלבד אלה משרת אחד והוא משרת למשרתים וכמו צִנּוֹרִית, א֮ ודומה בצורה למפסיק לנור אך בטוב יש להבדילה ממנו, כי הצנור רשום תמיד בסוף התיבה, אבל הצנורית לעולם לא תתכן לבוא לבדה אלא בצרוף משרת מרכא או מהפך ובאת ממעל לאות אשר לפני המרכא והמהפך כמו וְחָ֘דֶ֥ל (תהלים מ״ט, ט׳) יְנָ֘אֵ֤ץ (שם ע״ד, י׳), וזה שהזכיר בן אשר הצנורית בשם מְטַלֵּא כי כן התיבה אשר תבא עליה עוד משרת יש לה וע״כ היא ממולאת במשרתים.

הן אלה הטעמים והמשרתים של ספרי אמ״ת בצורותם ומספרם ושמותם, אבל הפָּסֵק, א׀, הוא לא נמנה לא עם המפסיקים ולא עם המשרתים, לא עם המפסיקים מפני שאיננו בא כי אם אחרי משרת כמו הֶ֤אָח׀ הֶ֘אָ֥ח (תהלים ל״ה, כ״א) י֤וֹם׀ י֗וֹם (ס״ח, כ׳). הָ֤אֵ֨ל׀ לָ֗נוּ (ס״ח, כ״א), ועם המשרתים לא נמנה בעבור שלא נמנע דגש מלבוא אחריו בין יהו״א לבגדכפ״ת כמו אֵפ֣וֹא׀ בְּנִ֘י (משלי ו׳, ג׳), ויתכן הפסק לבוא עם כל המשרתים.

פרק ב׳. נגינות נטנעות באמ״ת.

אלו צורות הנגינות ביתר כ״א הספרים ואינן באות בספרי אמ״ת (חוץ מן שני סמנים הראשונים של איוב ואיזה פסוקים שבסופו שנוהגים מנהג כ״א הספרים בטעמיהם, כי הם כדמות פתיחה וסתימה לספר), הפזר גדול, והתלישא, והטרס, והסגולא, והיתיב, הפשטא, והזקף גדול וקטן, והמונח לגרמה, ותלישא קטנה, ודרגא, ותביר, ותרין חוטרין.

פרק ג׳. מושב הנגינות.

כל הנגינות מושבם באותה האות הראויה לנגון חוץ משתים צנור ודחי. הצנור מנוקד תמיד בסוף התיבה, והדחי לעולם בראש התיבה, ואעפ״כ נקראות באותה האות שדינה לנגנה ושהיתה בה הנגינה אלו היתה אחת מנגינות אחרות, כמו פָּנֶ֘יךָ (תהלים ל״א, כ״א) מנגנים הנו״ן כמו שנטעם בנגינה אחרת פָּנֶ֥יךָ (כ׳, ח׳), וכן צַדִּיקִ֘ים (ל״ג, א׳) מנגנים לרע את הקו״ף כמו שמצאנו בנגינה אחרת צַדִּ֭יקִים (ל״ב, י״א), ונעשה ככה לצנור ולדחי לנקדם שלא במקומם כדי להבדילם מן ב׳ נגינות שוות להם בצורה, והן הצנורית המשרתת הדומה לצנור הטעם והטרחא המשרתת דומה לדחי הטעם, ע״כ מבדילים ביניהן במקומות מושבותם. ומזה הטעם עשו גם כן סמן לנגינות אחרות שוות בצורה נבדלות בשמוש ונקדו לרביע הרודף לסלוק עוד דמות גרש לפניו להבדילו מרביע הגדול הבא בחצי הראשון של פסוק כמו חָ֝נֵּ֗נִי (תהלים ד׳, כ׳), חָ֝נֵּ֗נִי (כ״ז, כ׳), והעולה ויורד יש דמות יתיב לפניו ונבדל בזה מן מרכא המשרתת כמו לְדָוִ֑ד (ז׳, א׳), לְדָוִ֥ד (ס״ה, א׳), והמפסיקים מהפך ואזלא ושלשלת יבואו במקל אחריהם כדמות פסק להבדילם ממהפך ואזלא ושלשלת המשרתים כמו עַל־כֵּ֤ן׀ (י״ח, כ׳), עַל־כֵּ֥ן

(א׳, ה׳), אֱלֹהִ֑ים׀ (ע״ח, ל״א), אֱלֹהִים (מ״ח, ט׳), יִתְפְּשׂוּ׀ (י׳, ב׳), חֵ֤ן (משלי א׳, ט׳). והנה כל סמנים הללו אין להם נגון כלל ואינם באים אלא להודיענו אמתת השמוש של נגינותיהם, שלא נטעה ונחליף זו בזו.*)

פרק ד׳. הבדל שבין המפסיק ובין המשרת.

לעולם אין משרת בלי מפסיק אחריו, אבל יש מפסיק בלתי משרת לו כמו לָבֶ֫טַח (תהלים ד׳, ט׳) תּוֹשִׁיבֵ֫נִי (שם) חֶפְצוֹ (א׳, ב׳) הַדִּיחֵמוֹ (ה׳, י״א) יִתְיַצְּבוּ׀ (ב׳, ב׳) מַלְכֵי־אֶרֶץ (שם) בְּקָרְאִי (ד׳, ב׳) קוֹלִי (ג׳, ה׳) רַבִּים (ג׳, ג׳) שִׁגָּיוֹן (ז׳, א׳). והשלשלת תמיד יחידה בלי משרת חוץ מן מעט הפסוקים המנוים למטה בפרקה. וכל משרת יתכן לבוא משרת אחר לפניו חוץ מן הגלגל המשרת לעולה ויורד הוא לא ישורת ע״י משרת עוד, וכן המהפך לא יתכן לבוא לפניו מרכא מלבד ארבע מקומות נזכרים במסורת והם כִּי גָדוֹל (תהלים כ״ו, ד׳), כִּי גָבַר (קי״ז, ב׳), כִּי רָבַת (קמ״ג, ג׳) כִּי יוֹסִיף (איוב ל״ד, ל״ז).

פרק ה׳. מספר המשרתים לכל אחד ואחד מן הטעמים.

יש מן הטעמים אשר לא ישרתהו כי אם משרת אחד, ויש מהם שיתכנו להם ב׳ משרתים, ויש יוכלו להם ג׳, ויש ד׳ משרתים, ולא יותר.

הטעם אשר לא יבוא עליו יותר ממשרת אחד, הוא העולה ויורד.

ואשר יתכנו להם ב׳ משרתים, הם הרביע, והלגרמה, והצנור, ובמקום אחד השלשלת.

ואשר יתכנו להם ג׳ משרתים, הם הפזר, והרביע מוגרש, והדחי.

ואשר להם ד׳ משרתים, הם הסלוק במקום אחד, והאתנח במקומות שנים.

פרק ו׳. חנית המשרתים לטעמיהם.

המהפך ישרת לכל המפסיקים, חוץ מעולה ויורד ושלשלת.

המרכא תשרת לסלוק, ולעולה ויורד, ולאתנח, ושלשלת, ולצנור, ולכל רביעין.

העלוי ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולרביע גדול, וללגרמה, ולרביע מוגרש.

המונח ישרת לסלוק, ולאתנח, ולדחי, ולצנור.

הטרחא תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש, ולשלשלת.

השלשלת קטנה תשרת לסלוק, ולאתנח, ולרביע מוגרש.

האזלא לא ישרת אלא לסלוק ולפזר.

הגלגל לא ישרת אלא לעולה ויורד ולפזר.

ותנאי התחלקות משרתים אלה ואופן שמושם למפסיקיהם כולם יבוארו בפרקיהם

---

*) וכתב בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ״ת וז״ל: יש קצת סופרים, שמשימין תחת אות הנעימה (של הדחי) במקומה מקל שהוא דומה למרכא ולא יהיה לה אלא ללמד שאותו אות המנעים כמו עורה כבודי עוּרָה הנבל וכנור (תהלים נ״ז, י׳) וכמו ביום צָרָתִי (פ״ו, ז׳) עכ״ל. ומצאתי אזן לדבריו במנ״ש על פסוק זה עיין עליו. וידוע כי בכ״י ודפוסים ישנים הגעיא הנקרא העמדה דומה למרכא ובאמת אינו אלא מתג וכן דמות מרכא זה

השער השני.

שבונת המשרתים למפסיקיהם כולם בסדר אחד ואחר.

פרק א׳. משפט הסלוק ומשרתיו.

סלוק הוא סוף הפסוק כמו בשאר הספרים, אך בנגונו גם בביאת מושבו בפסוק משונה מסלוק א"ך הספרים, כי נגונו באמ"ת איננו קול פשוט נמוך ומניח כמו בא"ך ספרים אלא יעלה בנעימתו קודם שיניחה וכמו שעוד היום מנעימים אותו החזנים המובהקים באמירת המזמורים. גם במושב מקומו משונה משאר הספרים, כי בשאר הספרים הסלוק לעולם לא יתכן לבא בראש פסוק בלי מפסיק אחר לפניו, וגם אם הפסוק אינו אלא משתי תיבות אף שהן רהוטות זו לזו מ"מ לא יבא סלוק מבלי מפסיק לפניו והעד המוכיח לֹא תִרְצָח לֹא תִנְאָף לֹא תִגְנֹב לטעמי העליון ואין מטעימין לֹא תִרְצָח או לֹא־תִרְצָֽח, אבל בשלשת ספרי אמ"ת יתכן להיות בתחלת הפסוק כמו מזמור לדוד להזכיר (תהלים ל"ח), למנצח לבני־קרח משכיל (מ"ד), שיר מזמור לבני־קרח (פ"ח).

א. סלוק ויש לו משרת הוא המרכא אך בתנאי שיקדם לו או אתנח או רביע מוגרש, ושתהיה התיבה אשר יפול המשרת עליה לפחות בת ב׳ מלכים והנגון במלך השני ואילך, כמו הַיּוֹם יְלִדְתִּֽיךָ (תהלים ב׳, ז׳), וְאַל־הִגָּיוֹן סֶֽלָה (ט׳, י"ז), אַל־תִּשְׁכַּח עֲנָוִֽים (י׳, י"ב), אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּֽי (ז׳, ד׳), וּכִירְאָתְךָ עֶבְרָתֶֽךָ (צ׳, י"א), מִזְמוֹר לְדָוִֽד (י"ג, א׳), לְמִשְׁעָן לִֽי (י"ח, י"ט), אַתָּה אֵֽל (צ׳, ב׳) וּתְחוֹלֵל לֽוֹ (איוב ל"ה, י"ד. כן לכן אשר ותחולל מפי קרוב הטעמים, ועוד הלמ"ד בהעמדה כדי להעריך הקרי).

אבל אם המלה איננה אלא בת מלך אחד או גם מלה גדולה והנגון במלך הראשון אז מונח יבא לשרת את הסלוק לא מרכא כמו בִּינָה הֲגִיגִֽי (תהלים ה׳, ב׳), שָׁתוּ עָלָֽי (ג׳, ז׳) נָשְׂאוּ רֹֽאשׁ (פ"ג, ג׳), לֹא יָשָֽׁב (א׳, א׳), וְיָלַד שָֽׁקֶר (ז׳, ט"ו), אֲשֶׁר לֹא־בָֽרָע (י׳, ו׳), בְּדוֹר צַדִּֽיק (י"ד, ה׳), גַּם אֶחָֽד (י"ד, ה׳), וְלֹא יָמִֽיר (ט"ו, ד׳), עֲטֶרֶת פָּֽז (כ"א, ד׳), בְּשֶׁמֶן רַעֲנָֽן (צ"ב, י"א), לְאֹרֶךְ יָמִֽים (צ"ג, ה׳) עַד אֶעֱבֹֽר (קמ"א, י׳. כן לכן אשר, ולכן כפתלי הוא מוקף), הֲדַר מַלְכוּתֽוֹ (קמ"ה, י"ב), הַט אָזְנֶֽךָ (משלי ה׳, א׳), מָט לִפְנֵי־רָשָֽׁע (משלי כ"ה, כ"ו), נְוֵת צִדְקֶֽךָ (איוב ח׳, ו׳). מָלֵא דָֽשֶׁן (איוב ל"ו, ט"ז), מָחַץ רָֽהַב (איוב כ"ו, י"ב), כִּי יְבַלָּֽע (איוב ל"ז, כ׳). אבל אם תקדם לתיבה כזו תיבה והיא

מתג הוא, וטה טוב יהיה לרשום כן בכל תיבות אשר בקל יטעה הקורא לחשוב הדחי שלא במקומה הראוי לה כמו אֵלָֽי (ג׳, ה׳), בְּחֶֽרֶשׁ (ל"א, י"ד) פְּרִיָֽמוֹ (כ"א, י׳) וְהַאֲבַדְתָּ (קמ"ג, י"ב) ודומיהן כולן ראויות להליגן בהעמדה באות הנעימה כמנהג סופרים האחרים.

מוקפת לה תנהג כסמן הראשון ומרכא יושם ולא מונח כמו כָל־חוֹסֵי בוֹ (תהלים ב׳, י״ב), כל־פֹּעֲלֵי אָוֶן (ה׳, ו׳), כל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (מ״ט, ב׳) כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ (פ״ב, ה׳), גַּם־גָּבְרוּ חָיִל (איוב כ״א, ז׳). כי כל שתי תיבות מוקפות כתיבה אחת נראות. ומצאנו בחלופים ב״א וְאַתָּה דַע־לָךְ, ב״נ וְאַתָּה (איוב ה׳, כ״ז) ומחלוקתם בקריאת מלת אַתָּה אם מלעיל או מלרע ואם מלעיל צריך להיות הטעם מונח, ואם מלרע מרכא ע״פ כללם. וכן חולקים בתהלים פ״ט, י׳. וי״ב. ודומיהן.

ב. מרכא המשרת אם יפול על תיבה אשר לפני מקום נגונה יש עוד תנועה משוכה, היא תנועה אשר אין שוא נח גם אין דגש אחריה, אז מנקדין מרכא וצנורית בתיבה, ותבא המרכא במקום הנגון והצנורית תנוקד על תנועה המשוכה שלפניו כמו יָפִיחַ בָּהֶם (תהלים י׳, ה׳. י״ב, ו׳), יוֹמָם וָלַיְלָה (א׳, ב׳), יֵבֹשׁוּ רֶגַע (ו׳, י״א) לַמְיַחֲלִים לחסדו (ל״ג, י״ח) יִחַלְנוּ לָךְ ל״ג, כ״ב), רָאֲתָה עֵינֵנוּ (ל״ה, כ״א. כ״ד, ט.) הָמוֹן חוֹגֵג (מ״ב, ה׳), וְחָדַל לְעוֹלָם (מ״ט, ט׳) בַּל־נָמוֹטוּ פְעָמָי (י״ז, ה׳), וְיָשִׂישׂוּ בשמחָה (ס״ח, ד׳), בָּרוּךְ אלהִים (ס״ח, ל״ו), הַצְלִיחָה נָא (קי״ח, כ״ה), מָתַי תנחמֵנִי (קי״ט, פ״ב), מְבִין פְּתָיִים (קי״ט, ק״ל) נִצְּרָתָם נפשִׁי*) (קי״ט, קכ״ט) הֲבִינֵנִי ואחיֶה (קי״ט, קמ״ד) נְאֻם ׀ יְיָ (י׳, ג׳) הֶאָח ׀ הֶאָח (מ׳, ט״ז. ע׳, ד׳), אָמֵן ׀ ואמֵן (מ״א, י״ד. ע״ב, י״ט), חַכְלִלוּת עֵינָיִם (משלי כ״ג, כ״ט), נָחָשׁ בָּרִיחַ (איוב כ״ו, י״ג). ואם מלה מרכא בראשה ומלה לפניה יוצאת על תנועה משוכה וראויה להקיפה לה מבטלין המקף ומנקדין הצנורית בראש המלה הראשונה מחוצלה, כמו כִּי חָרָה לוֹ (תהלים י״ח, ח׳) כִּי חָפֵץ בִּי (י״ח, כ׳) כִּי חָפֵץ בּוֹ (כ״ב, ט׳). ומאד יש להזהר בזה לנקד הצנורית בראש תיבות כאלו אשר יבוטלו ממקף, כי אם תנקדה בסופם תתערב עם טעם צנור המפסיק אשר בא תמיד בסוף התיבה כאשר תראה במשפטו. והנה כל צנוריות הללו אין להן נגון כלל ואינן עושות לעיל ולרע ורק עבדים הן למשרתים מרכא ומהפך להודיענו שאלו מהפכות ומרכאין משרתים הם מפני שיש גם כדמותם שהם מפסיקים הם מרכא של עולה ויורד ומהפך של לגרמה, ויען כי בקל יטעה הקורא בתיבות כנאמרות ויחשוב אשר אולי נשכח היתיב של עולה ויורד או מקל של לגרמה לכן באת הצנורית להישר לפניכו דרך הקריאה. וטבע הצנורית הזו שלא תבא כי אם על תנועה משוכה, אבל תנועה דגושה או נחה בשוא גם אותיות בוכל״ם המשמשים בראש תיבה המה לא יקבלו הצנורית,**) כמו מִזְמוֹר (ד׳, א׳) בְּקָרְאִי (ד׳, ד׳) הַיּוֹם (ב׳, ז׳) לְעִתּוֹת (ט׳, י׳) לָרוּץ י״ט, ו׳) מֵרִיב (ל״א, כ״א) וַיְסוֹבְבוּ (כ״ט, ט״ו), ואל תשאל לטעם, למה לא; כי הוא כמום מטעמו וכמו שלא

---

*) נִצַּרְתָּם כן נגונו לעילא ע״פ המסרת והוא חד מן ח׳ מלין מיחדין המשמשין תם בסוף ומלעיל כמסרין ראש פ׳ יתרו, והצנורית על הלד״י וכן הוא בדפוסי רפ״א, ועטיאש, ופרופס, ורייבעק, ולוו״ה, ומ״ש, והוטטערוס, ואפיטיוס.

**) ודע כי גם תיבות כמו בַּחֲמָתְךָ (תהלים ו׳, ב׳) וּבְיִרְאָתֶךָ (ה׳ י״ב) לְהַשְׁמִדָם

נשיג בדעתנו למה הונחו אלה הצורות לטעמים ואלה למשרתים ולמה אלה למעלה ואלה למטה כן לא נוכל לעמוד על דבר זה והוא בכלל נסתרות התורה.

ג. אם יקדם למשרת של סלוק המפסיק לגרמה, אז המשרת לעולם עלוי הוא כמו מִפְּנֵי׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ (תהלים ג׳, א׳) שָׂם׀ אֹהֶל בָּהֶם (י״ט, ה׳. כצ״ל שָׂם׀ בלגרמה וכן בקראתו ורוו״ה. וברוב ספרים שָׂם־אֹהֶל ושבוש), הֱיֵה׀ עֹזֵר לִי (ל׳, י״א. וכן ברוו״ה וקראתו), לִפְנֵי׀ הַמֶּלֶךְ יְיָ (צ״ח, ו׳) אשר׀ אֵין־מַעְצָר לְרוּחוֹ (משלי כ״ה, כ״ח. וכן הנגון) כְּמֶלֶךְ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר (איוב ט״ו, כ״ד).

ד. יש לסלוק ב׳ משרתים הראשון טרחא והשני מונח, אך בתנאי שהמפסיק הקרוב לפניהם הוא אתנח או שלשלת, כמו וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ (א׳, ג׳) תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי (י״ח, מ׳) אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי (ל״ב, ח׳), וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה (משלי י״א, ז׳. כן כמ״ג רע״ח גם רפ״ו גם במקרא פיניציא רפ״א וש״א ובמ״ג באזיליא ומ״ש ואפיטיוס ורייגעק וְתוֹחֶלֶת בטרחא והוא הנכון כי דבוק הוא עם אונים ובס״א וְתוֹחֶלֶת ושבוש גמור הורס הענין) וּשְׁמֶךָ׀ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה (תהלים מ״ד, ט׳) עַד־אָנָה׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי (י״ג, ב׳). ויבואו טרחא ומונח בתיבה אחת אם

(כ״ב, ח׳) וְתוֹרָתְךָ קי״ט, כ״ט) צִדְקֶךָ (י״ט, ז׳) שׁוֹפְטִים (כ״ט, י״ב) שֹׁמְרִים (ק״ל, ו׳) שׂוֹנְאַי (קכ״ט, ה׳) ודומיהם גם המה בכלל הנחים בשוא, כי שוא של תיו מן בחמתך נח הוא ונקרא עם המלך שלפניו וכן השי״ן מן שמרים נח הוא וכן כל על משקלם, ככה לפי דעת הקדמונים, ולא כמדקדקים האחרונים שהחליטו כי לעולם אחר שוא נח יבא דגש ולכן קראו שואים כנאמרים נעים, אכן הכלל האמת כי כל שוא שיקדם לו אחד מז׳ המלכים הוא נח ונקרא עם המלך שלפניו, חוץ מאותיות אהח״ע ומשתי דומות והראשונה בשוא הם בשוא מניע כגון בְּתוֹכְכֶם (שמות י״ב, מ״ט), תּוֹכֵךְ (יחזקאל כ״ח, ט״ז), הֹלִיכְךָ (דברים ח׳, ב׳. ט״ו). המשׁוֹרְרִים והשׁוֹעֲרִים (נחמיה י״ב, מ״ה) נַהֲרֵי נַחֲלֵי (איוב כ׳, י״ז) סָבֲבֵי (דה״ב, א׳, ט״ז). וכן אמר הראב״ע בספרו צחות דף י״א, לא עשה (ר׳ שלמה גבירול) כהוגן במלת תֶּשְׁבִּי כי השי״ן הוא נח כראה, והוא הניעו בעבור המשקל. וכן אמר בספרו מאזנים דף ז׳, וּלְקַחְתֶּם, וּלְבִנְיָמִן בתחלה היה הלמד נ״ע ושב עתה נח. ובדף כ״א אמר, ובבנין נפעל יהיה העי״ן בסמוך נח בשוא, כמו ואלי יֵאָסְפוּ (עזרא ט׳, ד׳), וכן דעת בן אשר וכן בלעם ולהם האמת וקבלתם קבלת אמת כאשר ראינו משמושי הטעמים כי מלאכו וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ (בראשית ל״ד, י״א) וְאַךְ אֹתְךָ (שמות ט׳, ט״ז) לֹא תֵצְאוּ (שם י״ב, כ״ב) אֲשֶׁר פְּקֻדָיו (במדבר כ״ו, ס״ד) אֲשֶׁר לָקְחוּ (ש״א, ל׳, ט״ז) הָהָר שֹׁמְרוֹן (מ״א, ט״ז, כ״ד) כברים שׁוֹטְפִים (ישעי׳ כ״ח, ב׳) עלפו שֹׁכְבוּ (שם כ״ח, ב׳) כִּי עָזְבוּ (ירמיה י״ז, י״ג) אֲשֶׁר הֹלְכִים (יחזקאל י״ג, ג׳) ושמתי שֹׁמְרוֹן (מיכה א׳, ז׳) ודומיהן כולם במרכא משמש לתביר בעבור שהוא בתיבת התביר נח הוא וע״כ בין תביר למשרתו רק הברה אחת בתנאי המרכא הבא על תביר אבל מלאכו מְלֹא תוֹכֵךְ (יחזקאל כ״ח, ט״ז) בדרגא כי זה שוא מניע מפני ב׳ אותיות דומות וע״כ בין תיבת התביר למשרתו שתי הברות מלך ושטף בתנאי הדרגא דוגמת וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב (בראשית כ״ז, כ״ב). ואשר הטעה האחרונים לחשוב במלות כנאמרות השוא למניע, הוא הגעיא אשר יעמוד במלך שלפניו וחשבו אותה כמתג להניע השוא שלאחריו ובאמת אין געיא זו באה רק להעמיד התנועה קלת שלא נקראנה במהירות ולא ישמע הקמץ וחולם כקמץ חטוף ולא הצרי כסגול, והוא כעין געיא של פַּדֶּנָה (בראשית כ״ח, ב׳) לְבָעֵר (במדבר כ״ד, כ״ב) לְהַגִּיד (אסתר ג׳, י״ד) ורבים כמותם. ועתה מבואר מה שלא נמצא מלה אחת הבא על משקל הנאמר בנגורית לפני המרכא כי התנועה יוצאת על שוא נח אשר לא תכון נגורית עליה.

היא כשרה למתג בתנועה שלישית לנגונה, וכתנאי שלא ילך רביע מוגרש לפניה, ואז יתהפך המתג לטרחא, והמונח באות המחלק כמו וּבְחָרוֹנוֹ (כ׳, ה׳), הוֹשִׁיעֵנִי (ל״א, י״ז), וַיִּרְדְּבָא (ע״ב, ד׳), וּמְעוֹנָתְךָ (ע״ו, ג׳), מֵעוֹלָם (כ״ג, כ׳) וּשְׁבוּעָתוֹ (ק״ה, ט׳) וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם (ק״ז, י״ד), וְתוֹשִׁיעֵנִי (קל״ח, ז׳), אַל־תַּעַזְבֵנִי קי״ט, ח׳), וַיְיָ עֲזָרָנִי (קי״ח, י״ג) בְּמֹעֵצוֹת (משלי כ״ב, כ׳) לְאִיתִיאֵל (שם ל׳, א׳). ואם יש רביע מוגרש לפניה, ישאר המתג ולא ישתנה, כמו וּלשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בארץ (תהלים ע״ג, ט׳), מִבִּטְנוֹ יְרִשֶׁנּוּ אֵל (איוב כ׳, ט״ו.) ויש חלוק במשרת השני אם יפול על אות ראשונה של תיבתו ואין מלך בינו ובין המשרת ההולך לפניו, כי אז יתחלף ממונח למרכא, כמו, כִּי מָרוּ בָךְ (תהלים ה׳, י״א), אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה (ט׳, כ״א), במזמות זוּ חָשָׁבוּ (י׳, ב׳) מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם (י״ב, ח׳), מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה (נ״ב, ה׳) וְצָפוּי הוּא אֱלֵי־חָרֶב (איוב ט״ו, כ״ב) עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ (שם כ״ו, י׳). ככה כרור מלל בן בלעם בפרקיו על טעמי אמ״ת ושמור לך, כי הספרים לא שמרו כלל. ודע עוד כי הרבה מן טרחא ומונח משרתי הסלוק שיבואו ככה במקום רביע מוגרש ומשרתו, כי כל רביע מוגרש סמוך לסלוק ואין בינו לסלוק לפחות ב׳ מלכים הוא צריך להשתנות למונח ומשרתו לטרחא, כמו שכתוב בפרק השני סמן ז׳.

אך אם קרוב למשרתי סלוק או המפסיק דחי או המפסיק עולה ויורד, אזי הם אזלא ועלוי, כמו וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת (תהלים ק״ט, ט״ז. כן הוא בכ״י) רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי (משלי ח׳, י״ג) לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה (תהלים ס״ח, כ׳. וכן הָאֵל במהפך ולכורית בגלל תנועה המשוכה כדין אזלא המתהפך למהפך שלנגד בתיבה משוכה בתנועה וכנאמר למטה).

ה. אם ישרתו לסלוק שלשה משרתים אז שנים הקרובים לו טרחא ומונח כבראשונה והקודם להם הוא עלוי אם עומד על אות שניה של תיבתו, כמו מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ (תהלים ד׳, ח׳). ואם בא על אות שלישית ומעלה הוא אזלא, כמו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת (משלי ג׳, כ״ז) אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה (תהלים מ״ז, ה׳. ומלת אֶת נמלט מהמקף ע״פ המסרת), יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה (תהלים פ״ט, מ״ט). וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ (קמ״ה, ט״ו).

אך אם היא ההברה הראשונה של תיבה אשר יבא המשרת עליה, אז הוא לעולם מהפך לא עלוי, כמו שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לדוד (תהלים ל׳, א׳), תָּשִׁית לִי חֹק ותזכרני (איוב י״ד, י״ג), יוֹם צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ (תהלים פ״ח, ב׳) עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת כ״ד, י״ג) אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה (ל״ט, י״ב) אֲשֶׁר אָמַר יְיָ לָהֶם (ק״ו, ל״ד), לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ באמת (קמ״ה, י״ח) כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו (איוב ל״ב, א׳), מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תרנין (תהלים ס״ה, ט׳. והראוי יהיה מוֹצָאֵי ומפני

קירוב הטעמים נסג המשרת לאחור למקום המתג והיה **מוצאי** דוגמת **נערמו מים** שמות ט"ו, ח'. **למוצאי מים** ישעיה מ"א, י"ח. ויתכן לו מוטעם בקדמא **למוצאי מים** תהלים ק"ז, ל"ה. והוא העיקר). ופסוק אחד יש בו מהפך וטרחא בתיבה אחת והוא **שאין לו תשועה** (תהלים קמ"ו, ג').

ו. תיבת משרת הראשון אם נבנה באופן אשר תקדם תנועה משוכה לתנועת הנגון אזי נטעמה התיבה במהפך וצנורית ודין נקודה כולה כמו דין מרכא וצנורית המבואר למעלה **נשאת עון חטאתי סלה** (תהלים ל"ב, ה'), **אלהים יכוננה עד־עולם סלה** (מ"ח, ט') **אודה שמך יי כי־טוב** (נ"ד, ח') **כי־ראיתי חמס וריב בעיר** (נ"ה, י') **אל־תחן כל־בגדי און סלה** (נ"ט, ו') **אחסה בסתר כנפיך סלה** (ס"א, ה'), **אעשה בקר עם־עתודים סלה** (ס"ו, ט"ו), **הליכות אלי מלכי בקדש** (ס"ח, כ"ה) **ינאץ אויב שמך לנצח** (ע"ד, י'), **אנכי תכנתי עמודיה סלה** (ע"ה, ד') **מגן וחרב ומלחמה סלה** (ע"ו, ד') **חרפתם אשר חרפוך יי** (ע"ט, י"ב) **היו זרוע לבני־לוט סלה** (פ"ג, ט'), **האזינה אלהי יעקב סלה** (פ"ד, ט') **ובניתי לדר־ודור כסאך סלה** (פ"ט, ה') **מאיר עיני שניהם יי** (משלי כ"ט, י"ג. כן הנגון **מאיר** ואין פסק מלאחריו) **ואתי תביא במשפט עמך** (איוב י"ד, ג'), ואם התנועה המשוכה בתיבה ראויה למקף יבוטל המקף ובאת הצנורית כמו שנתבאר למעלה **לא שמו אלהים לנגדם סלה** (תהלים נ"ד, ה'. וזהו דעת בן אשר בחלופים, ולבן נפתלי **לא־שמו** מוקף).

ובשנים פסוקים יש קצת שנוי **מאיש מרמה ועולה תפלטני** (תהלים מ"ג, א'), **יאר פניו אתנו סלה** (ס"ז, ב'), מרכא מהפך במקום מהפך מצונר, והמחלק הוא המרכא והתיבה לרע והמהפך אינו אלא סמן למרכא שהוא משרת, ושמושו כולו כשמוש הצנורית.

ז. משפט חרוץ, עליו כל המקרא ירוץ, אחרי רביע מוגרש הגוזר, רק משרת אחד לסלוק לא יותר, חוץ משני פסוקים, מכלל זה יוצאים, והם **משגב־לנו אלהי יעקב סלה** (תהלים מ"ו, ח') וחברו (שם פסוק י"ב).

הן זה משפט הסלוק עם משרתיו לכל תנאיהם, ויותר מן שלשה משרתים לא יתכנו לסלוק, חוץ מן פסוק אחד שיבאו ד' משרתים **ואתה נשאת עון חטאתי סלה** (תהלים ל"ב, ה'. כן במ"ג **ואתה** בתלשא משרת וכן ברוו"ה וכל"ל כמו שכתב בן בלעם). ופסוק אחד במקרא מיוחד, שתשרת לסלוק שלשלת קטנה עם משרתה, והוא **אין ישועתה לו באלהים סלה** (תהלים ג', ג') ואין זולתו.

ויש במסורת: **למנצח לדוד** ב' בטעם, וסמן, למנצח דקוה קויתי (תהלים מ', א'), למנצח לדוד להזכיר (שם ע', א') עכ"ל, ורצונה כי שנים אלה למנצח בטרחא, ושכוש

ברוב ספרים שנקדוהו רביע, גם מה שנמצא במס"ק על למנצח דאשרי משכיל (מ"א, א') ב' בטעם קוה קויתי, טעות המחוקק ומתנגד למס"ג.

עוד במסורת: שִׁיר מִזְמ֫וֹר ג' בטעם, וסמן, שיר מזמור לבני קרח גדול ה' (תהלים מ"ח, א'), שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך (פ"ג, א'), שיר מזמור לדוד נכון לבי (ק"ח, א') עכ"ל וכן גם במסורת בן בלעם. ונשמע ממנה כי טעות בספרים שנקדו שיר מזמור לבני קרח במרכא רביע, והר"ש בעל שערי נעימה הציב כלל על טעות זאת ולא נשא עיניו לעיין במסורת, ובאמת כל הכללים שהביא שם בספרו בטלים ומבוטלים.

עוד במסורת: לַמְנַצֵּ֗חַ לִבְנֵי־קֹ֗רַח מַשְׂכִּ֥יל ח' פסוקין בטעם וסמן, למנצח לבני קרח משכיל, אלהים באזנינו שמענו (תהלים מ"ד, א'), למנצח לבני קרח מזמור, רצית ה' (פ"ה, א'), למנצח על נגינת לדוד, שמעה אלהים רנתי (ס"א, א'), למנצח על שושנים לדוד, הושיעני אלהים (ס"ט, א'), למנצח על הגתית לאסף, הרנינו לאלהים (פ"א, א'), למנצח לבני קרח מזמור, שמעו זאת כל העמים (מ"ט, א'), למנצח לעבד ה' לדוד, נאם פשע לרשע (ל"ו, א'), למנצח לבני קרח מזמור, כל העמים תקעו כף (מ"ז, א'). ע"כ כפי מסורת כ"י, וסבת השתנות פסוקים אלה יבואר בשער השלישי מזה הספר בפרק ט'.

עוד נמצא במסורת בן בלעם: בג' מקומות ישמש השופר את הסלוק וסמן, יַֽעַמְדוּ מָֽיִם (תהלים ק"ד, ו'), וּמִמַּֽעֲמַקֵּי מָֽיִם (שם ס"ט, ט"ו), וְיַֽהַפְכוּ אָֽרֶץ (איוב י"ב, ט"ו) עכ"ל. והשופר הוא הטרחא כמו שקראו הקדמונים את הטרחא הבא לרביע מוגרש גם כן שופר (עיין פרק ב'). והנה בספרינו שלש אלה שהביאה מסורת כ"י כולם מוקפים ומתוגים, ובדקתי בס"מ קדמונים ומצאתי יַֽעַמְדוּ מָֽיִם בלא מקף ובטעם מונח, וברור שצ"ל טרחא כדברי מסורת זו, וכן שנים האחרים.

פרק ב'. משפט הרביע מוגרש ומשרתיו.

כל רביע אשר לפני הסלוק הוא רביע מוגרש, וצורתו תאומית, האחת נקודה על האות אשר הנגון בה ועוד מקל לפניה כדמות גרש, והוא תמיד מחוץ לאות ראשונה של תיבה ממעל לה, כמו ׳וַֽאֲחֻזָּֽתְךָ (ב', ח'), ׳וּלְזַרְעוֹ (י"ח, נ"א) ׳יִבְחָנֽוּ (י"א, ד'). ׳יִשְׁמַע (ד', ד') ׳וְגִילוּ (ב', י"א), ׳לַבֵּן (ט', א'). ובתיבות אשר הנגון בראשם יתחברו שתיהם יחד באות אחת, כמו ׳כֹּל (ח', ח'), ׳פִּימוֹ (י"ז, י'), ׳לִי (ל"א, כ"ב), ׳בַּל (ל"ב, ט'), ׳חֶסֶר (ל"ד, י'), במו־׳אֹפֶל (י"א, ב'), על־׳יֶתֶר (ל"א, כ"ד), כי־׳בָם (קי"ט, צ"ג). *)

---

*) ונתפשט המנהג להעמיד הרביע מבלי גרש עמו בפסוקים שאין בהם אתנח, ומנהג טעות הוא זה, וכל רביע קודם לסלוק צריך להיות גרש לפניו, כי זהו הסמן להבדיל על ידו רביע זה מן רביע הגדול אשר הוא מפסיק גבוה ממנו עד שכחו להפוך שוא למלך כמו בְּאַפֶּֽךָ (תהלים ז', ז') בישועתֶֽךָ (כ', ו') יִשְׂבָּֽעוּ (כ"ב, כ"ז) יֹאבֵֽדוּ (ל"ז, כ') וכח זה אין לרביע מוגרש אלא על דרך זר, והנה אם נשמיט הגרש לא ידענו להבדיל בין שניהם. ואם תאמר הלא הסלוק סמן הוא אשר לפניו לא יתכן אלא רביע המוגרש? אומר זה לא יספיק כי גם האתנח סמן הוא יען כי לפני אתנח לא יתכן להיות רביע מוגרש ובכל זאת מצאנו לרביע זה הגרש עמו בפסוקים שיש בם אתנח! אבל דע והבן

א. יש לרביע מוגרש משרת אחד הוא מרכא לעולם, לַמְנַצֵּ֥חַ בִּנְגִינ֗וֹת (ד׳, א׳), אַךְ־כָּֽל־הֶ֥בֶל כָּל־אָ֗דָם (ל״ט, ו׳. כן בקראתו ורוו״ה וכל״ל), מִֽי־אֵ֥ל גָּד֗וֹל (ע״ז, י״ד), וְלֹ֥א נֶאֶמְנ֗וּ (ע״ח, ל״ז), לַ֥עַג וָקֶ֗לֶס (ע״ט, ד׳), חֶ֥סֶד וֶאֱמֶ֗ת (פ״ט, ט״ו) וַיְהִ֥י יְיָ֗ (י״ח, י״ט**) מְבַקְשֵׁ֥י פָנֶ֗יךָ (כ״ד, ו׳. כן ברפ״א וקראתו והוא הנכון), עֵ֥ץ פְּרִ֗י (קמ״ח, ט׳), וְלֹ֥א כְחֵר֗וֹ (איוב ט״ו, י״ח), וְאִ֥זֵּל ל֗וֹ (משלי כ׳, י״ד. ונסג המשרת לאחור מפני קרבת הטעמים והזי״ן בהעמדה להעמיד הצרי), בֶּ֥ן אִ֗ישׁ (שם כ״ז, ח׳), לָ֥מָּה זֶּ֗ה (שם ט׳, כ״ט. כ״ז, י״ב).

ב. אך אם תיבת המשרת יש לפני מקום נגונה תנועה משוכה, יבא עליה מרכא וצנורית וכתנאי הצנורית המבוארים במשפט הסלוק, כמו וּֽבְתוֹרָ֘ת֥וֹ יֶהְגֶּ֗ה (תהלים א׳, ב׳), וּבְרָקִ֘ים רָ֗ב (י״ח, ט״ו), יָ֘שִׂ֥ישׂ כְּגִבּ֗וֹר (י״ט, ו׳) וְאֹ֘הֵ֥ב חָמָ֗ס (י״א, ה׳), הַ֘צִּילֵ֥נִי מִֽיד־אוֹיְבַ֗י (ל״א, ט״ז), יֵ֘בֹ֥שׁוּ רְשָׁעִ֗ים (ל״א, י״ח), סְ֘בִיב֥וֹת יְרוּשָׁלִָ֗ם (ע״ט, ג׳), וּ֘מוֹצָ֥א שְׂפָתַ֗י (פ״ט, ל״ה), בְּ֘תוֹכֵ֥כִי יְרוּשָׁלִָ֗ם (קט״ז, י״ט) שֹׁ֘כֵ֥ן יְרוּשָׁלִָ֗ם (קל״ה, כ״א), כִּ֘י פַ֥סּוּ אֱמוּנִ֗ים (י״ב, ב׳. ויבוטל המקף כדין הצנורית), כִּ֘י גָ֥ז חִ֗ישׁ (צ׳, י״א), קֹ֘רֵ֥ץ שְׂפָתָ֗יו (משלי ט״ז, ל׳), שָׂ֘מֵ֥חַ לְאֵ֗יד (שם י״ז, ה׳), וְגֹ֘לֵ֥ל אֶ֗בֶן (כ״ו, כ״ז).

ג. אם יבואו שני משרתים לרביע מוגרש לעולם הראשון טרחא והשני מרכא, כמו הִ֭שְׁחִיתוּ הִתְעִ֥יבוּ עֲלִילָ֗ה (תהלים י״ד, א׳. נ״ג, ב׳), עֵד֥וּת יְיָ֥ נֶאֱמָנָ֗ה, מִצְוַ֥ת יְיָ֥ בָּרָ֗ה (י״ט, ח׳. ט׳.), כִּ֭י קָמוּ־בִ֥י עֵדֵי־שֶׁ֗קֶר (כ״ז, י״ב), כִּֽי־הִפְלִ֥יא חַסְדּ֗וֹ לִ֗י (ל״א, כ״ב. כן הנגון ומוקף כִּי־ וכן ברפ״א וקראתו ווייניגק. ומה שרוו״ה הדפיס כִּ֭י הִפְלִ֥יא טעות ונגד כללי המקף של ספרי אמ״ת אזכירהו למטה בשער ג׳ פרק ו׳). זְכֹ֣ר חֶ֭רְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָ֗ל (ע״ד, כ״ב), עִנָּ֣ה בַדֶּ֣רֶךְ כֹּחִ֗י (ק״ב, כ״ד), לָ֣מָּה קֹדֵ֣ר אֵלֵ֗ךְ (מ״ב, י׳),

---

כי הסמנים לא נעשו למבינים והם לא נצרכים להם אלא נעשו מפני המון העם אשר לא שגבו מעלת החכמה ולהם הסמנים לפנות להם דרך, וע״כ מדרך נקוד העברית לעשות סמן אחר סמן כמו שמלאכו סמן מיוחד לשׂ גם סמן לשׁ, וסמן לדגש ועוד סמן לרפי, וכל זאת כדי שלא יחשוב המון הקוראים שגגת המנקד ויסתפק לו וכמו שכתב הראב״ע בספרו צחות דף ז׳, עיין שם. וכן גם הרביע המוגרש אף כי נוכל להכירו ע״י עמידת מקומו שהוא תמיד קרוב לסלוק מ״מ יבא בסמן גרש להכרה יתרה ולהגדל עינים לכל. ועתה תשפוט, אם בפסוקים שיש בהם אתנח לא ימנע הגרש מן רביע הזה, כל שכן שלא נוכל להחסירו בפסוקים שאין בהם אתנח, ע״כ כל רביע השוכן לסלוק הוא מוגרש לעולם כן האמת והברור וכן גם מצאתיו במקצת הספרים ובמקצת המקומות.

**) ככה בדפוס רפ״א ושל קראתו ושל עטיאש ושל רוו״ה וכן במקרא ישן נושן וכן הנכון, ובקלודיום ופרופש והאאגע וַֽיְהִי־יְיָ֗ מוקף והלך השוה שבכולם שהוא ברביע מוגרש, ורק במ״ג ודפוס גנווא ואפיטיאס וַיְהִ֭י יְיָ֗ בטרחא, ורש״ד בתוספותיו לשערי נעימה חשב הטרחא להעקר נגד כל ס״מ הנ״ל ומביא דברים יבא רוח ונשאם ואינם, וגם כל הכלל המובא שם הכל הוא מוסב על דעת ההבילה רז״ה בשערי תפלה אות כ״ט. ויסוד הנקוד שער הדגש אות ל״א.

לְהָשִׁ֣יב אֲמָרִ֣ים אֱמֶ֑ת (שם כ"ב, כ"א), לָ֥מָּה יִקַּ֥ח מִשְׁכָּבְךָ֗ (שם כ"ב, כ"ז) ט֣וֹב שָׁכֵ֣ן קָר֑וֹב (שם כ"ז, י') כֵּ֣ן קִלְלַ֣ת חִנָּ֑ם (שם כ"ו, ב') כֵּ֣ן יוֹרֵ֣ד שְׁא֑וֹל (איוב ז', ט'), וַ֭יִּקָם בִּ֣י כַחֲשִׁ֑י (שם ט"ז, ח'), עָ֭רְבָה ל֣וֹ לָ֑חֶם (שם כ"ד, ה') וַיַּ֤עַן אִיּ֗וֹב אֶת־יְיָ֗ (שם מ', ג'. מ"ב, א'). וכן כל שני משרתים לרביע מוגרש הראשון טרחא והשני מרכא לדעת ב"א, חוץ מן אהר, במקרא מיוחד, שתבא המרכא תחת הטרחא, ובצנורית מלווה, והוא בְּי֤וֹם ׀ הִצִּֽיל־יְהֹוָ֓ה אוֹת֬וֹ מִכַּ֥ף־כָּל־אֹיְבָ֑יו (תהלים י"ח, א' *). ויש לדעת כי קצת הנקדנים קוראים לזו הטרחא הבא לרביע מוגרש בשם שׁוֹפָר ואין חלוף ביניהם רק בשם.

ד. יש לרביע מוגרש שלשה משרתים אז לפני הטרחא מהפך, אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־הֵסִ֨יר תְּפִלָּתִ֣י וְחַסְדּ֑וֹ (ס"ו, כ'), אַ֤ךְ ט֣וֹב לְיִשְׂרָאֵ֣ל אֱלֹהִ֑ים (ע"ג, א'), כִּ֤י אֵ֣ין חַרְצֻבּ֣וֹת לְמוֹתָ֑ם (ע"ג, ד') זָ֭כַרְתִּי מִשְׁפָּטֶ֥יךָ מֵעוֹלָ֥ם ׀ יְיָ֗ (קי"ט, נ"ב. ולפני המהפך עוד לגורית מפאת תנועה המשוכה), שֶׁלֹּ֤א מִלֵּ֖א כַפּ֣וֹ קוֹצֵ֑ר (קכ"ט, ז'). ויותר מן משרתים אלה לא יכונו לרביע מוגרש, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו משונים, אשר השלשלת הקטנה עם משרתיה מששמים את רביע מוגרש, והם חֹנֶ֤ה מַלְאַךְ־יְיָ֓ סָבִ֖יב לִירֵאָ֑יו (תהלים ל"ד, ח'), בְּפָרֵ֤שׂ שַׁדַּ֓י מְלָכִ֖ים בָּ֑הּ (ס"ח, ט"ו), אַשְׁרֵ֤י שֶׁיֹּאחֵ֓ז וְנִפֵּ֖ץ אֶת־עֹ֝לָלַ֗יִךְ (קל"ז, ט').

ה. כל רביע מוגרש הבא אחרי דחי המפסיק לא יכון לו יותר ממשרת אחד כמו לְ֭בִי לַעֲשׂ֣וֹת חֻקֶּ֑יךָ (קי"ט, קי"ב) צִדְקָתְךָ֣ צֶ֣דֶק לְעוֹלָ֑ם (קי"ט, קמ"ב), לְךָ֗ וּמַה־יֹּסִ֥יף לָ֝ךְ (ק"כ, ג'), אֶת־אִיּ֗וֹב מִ֥ן ׀ הַסְּעָרָ֑ה (איוב ל"ח, א'. מ', ו').

ו. לעולם לא יבאו שני רביעין מוגרשין בפסוק, גם לא יבא רביע המוגרש בחצי הראשון של פסוק, ואם תמצאם דע ותדע כי טעות המעתיק או המדפיס הוא.

ז. כלל, כי לא יתכן רביע מוגרש סמוך לסלוק, אלא בתנאי שיש בתיבת הסלוק לפחות שתי תנועות קודם תנועות הסלוק, ולולי כן ישתנה הרביע מוגרש למונח, ואם משרת קודם לו, יהיה המשרת טרחא. ואז אין הפרש ביניהם ובין טרחא ומונח משרתי הסלוק.

פרק ג'. משפט משרתי האתנח.

א. האתנח אם ישרתהו משרת אחד והוא בראש הפסוק לעולם מרכא הוא, כמו לַיְיָ֥ הַיְשׁוּעָ֑ה (תהלים ג', ט'), זִבְח֥וּ זִבְחֵי־צֶ֑דֶק (ד', ו') הִנֵּ֥ה יְחַבֶּל־אָ֑וֶן (ז', ט"ו) הֵֽן־בְּע֥וֹון חוֹלָ֑לְתִּי (נ"א, ז'), נָב֥וֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָ֑יו (קל"ב, ז'), וְשִׁ֥ית־עַל־עָפָ֑ר בָּ֑צֶר (איוב כ"ב, כ"ד), הֲיֵשׁ־לַמָּטָ֥ר אָ֑ב שם ל"ח, כ"ח), יְהִֽי־מְקוֹרְךָ֥ בָר֑וּךְ (משלי

---

*) ככה הנגון וכן כרוו"ה, ובספרים נגונים מתחלפים כולם משובשים.

ה׳, י״ח) תנו־שכר לאובד (שם ל״א, ו׳. כן הנגון בפלנטין וכל״ל וכן כתב מ״ש, ובש״א שכר או שכר ושכוש עלוס) צרר־מים בעביו (איוב כ״ו, ח׳) ומלת צרר־ לעיל והעמדה בריש).

וכן הוא מרכא באמצע הפסוק אם לפניו או המפסיק עולה ויורד או רביע, כמו בטנם ישבעו בנים (תהלים י״ז, י״ד), נגהו עביו עברו (י״ח, י״ג) יחרש אש־לפניו תאכל (נ׳, ג׳) בלילה עם־לבבי אשיחה (ע״ז, ז׳.*), נאלחו אין עשה־טוב (י״ד, ג׳. גם נ״ג, ד׳. כן הנגון בשניהם וכן בריינעק ואפיטיוס), המעלות זכור־יי לדוד (קל״ב, א׳), עד־ככר לחם ואשת איש (משלי ו׳, כ״ו) נתיבתי להותי יעילו (איוב ל׳, י״ג), יצילני מאיבי עז (תהלים י״ח, י״ח) ואשחקם כעפר על־פני־רוח (י״ח, מ״ג) ולילה יסובבה על־חומתיה (נ״ה, י״א) והוא ישפט־ תבל בצדק (ט׳, ט׳. כן לכן אשר מוקף וגעיא, ולכן כפתלי ישפט־תבל, וכן למטה צ״ו, י״ג. וכן יגנב־איש שמות כ״א, ל״ז. יגבל־אתו יהושע י״ח, כ׳. יצפן־לבניו איוב כ״א, י״ט. כולם בחולם לכן אשר אף שהם מוקפים, ולכן כפתלי כחטף קמץ, ואכחנו כלך לשעת בן אשר, והגעיא המועמד בהם הוא להיזיר מסלה לקורא שלא יסתפק בהם ולא יתשנם כטעות סופר, בעבור כי כל אפעול יפעול תפעול המוקפים הם חטופים ע״פ הנהוג, ע״כ הגעיא להורות שאלו יוצאים מן המנהג. והנה בחלופים כמו שהם בדפוס משובשים כל אלו הנאמרים, ומה שאמרתי הוא האמת והנע במכלול באבן כ״ה משער דקדוק הפעלים), לי יתמך־דברי לבך (משלי ד׳, ד׳. כן לכן אשר חטף קמוץ וע״כ געיא ביו״ד להורות על החטף, אבל לכן כפתלי יתמך־דברי, וכן יקטל־עני איוב כ״ד, י״ד. תשכן־ עליו שם ג׳, ה׳. לכן אשר חטופין ולכן כפתלי בחולם והנה זו המחלוקת היא ההפך מן המחלוקת שנאמרתי למעלה ממנה), מים תשטף־ספיחיה עפר־ארץ (איוב י״ד, י״ט. כן לכן אשר ומוקף וכמו שאמרתי), אלוה יצפן־לבניו אונו (איוב כ״א, י״ט.**), והנצל כי באת בכף־רעך (משלי ו׳, ג׳. ונא באת במהפך במקום מרכא בעבור הלכורית במלת כי אשר נמלט ממקף לשטת בן אשר, אבל לבן כפתלי כי־באת).

ב. אם ילך לפני משרת של אתנח המפסיק דחי, אז המשרת מונח הוא לא מרכא, אך בתנאי שלא יפול על אות ראשונה של תיבתו, כמו, אל נשא ידך (תהלים י׳, י״ב), כי־הוא על־ימים יסדה (כ״ד, ב׳), פלטני מיד רשע (ע״א, ד׳), עשנו ולו אנחנו (ק׳, ג׳), אור זרע לצדיק (צ״ז, י״א), לדעת חכמה ומוסר (משלי א׳, ב׳), בנשף בערב יום (שם ז׳, ט׳. כן הנגון ובספרים שנוש), מי הקים

*) ככה הנגון בספרים, אבל בדפוס קראתו מוטעם בלילה עם־לבבי אשיחה והוא מוסכם לפרוש רד״ק, גם לפרוש השני של ראב״ע.

**) כן הנגון במ״ג ופלנטין ומקרא ויניציא רפ״א ושע״א ועטיאס ומ״ש אלוה ברביע וכן העיקר ולא כי״ם המנקדים דחי, כי כן יורה עליו המרכא.

כל־אפסי־ארץ (שם ל׳, ד׳) הלכתי בלא חמה (איוב ל׳, כ״ח), גא גאון וגבה (איוב מ׳, י׳), צלמות ולא סדרים (שם י׳, כ״ב׳ כל״ל כמו נכ״י).

אכן אם המשרת הוא באות ראשונה של התיבה ישאר מרכא, כמו חטאים לא עמד (תהלי׳ א׳, א׳), ועלהו לא יבול (א׳, ג׳) בלבו שכח אל (י׳, י״א), רשעים זו שהוני (י׳, ט׳), חכם מוסר אב (משלי י״ג, א׳), מגדל־עז שם יי׳ (שם י״ח, י׳) בידו נפש כל־חי (איוב י״ב, י׳) הן־יקטלני לו איחל (שם י״ג, ט״ו).

וכן כשיהיה פסק אחרי המשרת הוא לעולם מרכא כמו, אמרי האזינה׀ יי׳ (תהלים ה׳, ב. *), אמרו האח׀ האח (ל״ה, כ״א), אויב חרף׀ יי׳ (ע״ד, י״ח), הצעקתו ישמע׀ אל (איוב כ״ז, ט׳), אך־שוא לא־ישמע׀ אל (שם ל״ה, י״ג), ואם־זרוע כאל׀ לך (שם מ׳, ט׳), שעשועים יום׀ יום (משלי ח׳, ל׳), על־דלתתי יום׀ יום (שם ח׳, ל״ד). וגדול השנוי אשר גורם פסק הזה, עד שגם בפסוקים אשר יבאו שני מונחים משרתים יתהפך על ידו מונח הראשון לטרחא והשני למרכא, כמו שנבאר למטה בסמן ד׳.

ג. יש לאתנח ב׳ משרתים שניהם מונחים הם, כמו, עבדו את־יי׳ ביראה (תהלים ב׳, י״א), כי תשיתמו שכם (כ״א, י״ג. כל״ל), אלם צדק תדברון (נ״ח, ב׳) ותחולל ארץ ותבל (צ׳, ב׳. ולמ״ד של ותחולל עוד בגעיא הנקראה העמדה כדי להעמיד תנועת הכרי שלא ימהר הקורא ולא יקראנה בסגול וכן תחולל גשם משלי כ״ה, כ״ג. וכהנה רבות, וראה דף כ״א), בקר למו צלמות (איוב כ״ד, י״ז), ותבחר מחנק נפשי (שם ז׳, ט״ו). עז והדר לבושה (משלי ל״א, כ״ה. כן נכ״י ונכון).

ד. יש לאתנח ב׳ משרתים, ועומד פסק בין תיבת האתנח ובין המשרת הקרוב אליו, אז יבאו המשרתים טרחא ומרכא, והפסק הוא שגורם זה השנוי, כמו חפץ רשע׀ אתה (ה׳, ה׳. ולולא הפסק יהיה חפץ רשע), נאץ רשע׀ אלהים (י׳, י״ג) אורך בעמים׀ אדני (נ״ז, י׳), הצילני מאיבי׀ אלהי (נ״ט, ב׳) יורוך עמים׀ אלהים (ס״ז, ד׳. ו׳.) כי־שמע אל־אביונים׀ יי׳ (ס״ט, ל״ד), אם־תקטל אלוה׀ רשע (קל״ט, י״ט), הלוא־משנאיך יי׳׀ אשנא (קל״ט, כ״א), חלק־אדם רשע׀ עם־אל (איוב כ״ז, י״ג), וכן כל דומיהם אם יש פסק יבואו טרחא ומרכא לשרת. ועוד שני פסוקים, מן הכלל יוצאים, אשר הם בטרחא ומרכא אף שאין שם פסק, והם הנה־זאת חקרנוה כן־היא (איוב ה׳, כ״ז) הקשב איוב שמע־לי (שם ל״ג, ל״א **). וכולם מלבד אלה אם לא יהיה פסק ביניהם, יהיו שני המשרתים מונחים ככללם.

---

*) כל״ל אמרי בדחי, ומלת האזינה׀ במרכא מפני הפסק שלאחריו והדיא נמסר בהדי פסקין דספרא וכן אומר בן בלעם וכספרים הנגון משובש.

**) כך מסר בן בלעם בספרו על טעמי אמ״ת, וכספרינו ב׳ מקומות אלו נגוניהם מוטעים.

ה. יש לאתנח שלשה משרתים יתקימו השנים הקרובים אליו מונחים כבראשונה והמשרת הבא לפניהם הוא מהפך, אך בתנאי שתהיה תיבתו בת מלך אחד, או גם בת מלכים רבים אבל נגונה במלך הראשון, כמו אז ידבר אלימו באפו (תהלים ב׳ ה׳), כי אל גדול יי (צ״ה, ג׳) חגור חרבך על־ירך גבור (מ״ה, ד׳), אשר חרפו אויביך ׀ יי (פ״ט, נ״ב. ושנוי הטעמים מפאת הפסק כאשר אמרתי), רש ואיש תככים נפגשו (משלי כ״ט, י״ג), או שיח לארץ ותרך (איוב י״ב, ח׳), והוא מלא בתיהם טוב (שם כ״ב, י״ח), למה יתן לעמל אור (שם ג׳, כ׳), פגוש דב שכול באיש (משלי י״ז, י״ב. מלת פגוש לעילא מחמת קירוב הטעמים ע״כ במהפך וכן הוא ברע״ה ורפ״א ופלנטין ואפיטיוס ווייננעק), בפשע איש רע מוקש (משלי כ״ט, ו׳. כן הנגון בכמ״ג ומ״ש ואפיטיוס ווייננעק). ויש פסוק אחד אשר המהפך בתיבת המונח שאל יעקב בעזרו (תהלים קמ״ו, ה׳). ועוד פסוק אחד עם ג׳ מונחין אחרי מהפך והוא כי את אשר יאהב יי יוכיח (משלי ג׳, י״ב. ומלת את כמלט ממקף ע״פ המסורת*).

גם מהפך יבא עם הנגון במלך השני, אך צריך להיות המלך הראשון באות ראשונית של התיבה ואחריו שוא נח או דגש ובלא געיא כלל, כמו אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע״ד, י״ג), אשרי הגבר אשר־תיסרנו יה (צ״ד, י״ב), תקרב רנתי לפניך יי (קי״ט קס״ט), איה ׀ חסדיך הראשנים ׀ אדני (פ״ט, נ׳. ושנוי הטעמים מסבת הפסק, והנה ברוב ספרים מוטעם איה ׀ בלגרמה, וטעות), הטה יי אזנך ענני (פ״ו, א׳. כן הנגון הטה ולא מוקף וכן ברפ״א ובקראתו) שויתי יי לנגדי תמיד (ט״ז, ח׳), חנני חנני אתם רעי (איוב י״ט, כ״א), זרעם נכון לפניהם עמם (איוב כ״א, ח׳).

ו. אין בתיבת המשרת תנאים הנאמרים, וזהו שהנגון במלך השני והמלך שלפניו אין אחריו שוא נח או דגש, או יש בו געיא, או יש לפניו שוא מניע וע״כ איננו בראש תיבה, או שהנגון במלך השלישי ולהלאה, אז מוטעמת התיבה בעלוי לא במהפך, כמו לעשות רצונך אלהי חפצתי (תהלים מ׳, ט׳) טפלו עלי שקר זדים (קי״ט, ס״ט) נתנו רשעים פח לי (קי״ט, ק״י), האף שונא משפט יחבוש (שם ל״ד, י״ז), הנסה דבר אליך תלאה (שם ד׳, ב׳), והנה אין לאיוב מוכיח (שם ל״ב, י״ב), הפכפך דרך איש וזר (משלי כ״א, ח׳), לא־יחשב יי לו עון (תהלים ל״ב, ב׳), וימטר עליהם מן לאכל (ע״ח, כ״ד. וכ״ז.), כי־אתה שמך יי לבדך (פ״ג, י״ט), ואל־תצל מפי דבר־אמת עד־מאד (קי״ט, מ״ג).

ז. יש תנועה משוכה לפני מקום הנגון של משרת הראשון, אז נטעמת התיבה

---

*) כן הנגון במ״ג וכן כתב בל בלעם, ע״כ מה שבס״א אשר־יאהב מוקף אינו אלא תקון האחרונים אשר נעלמו מהם כללי אמת.

במהפך וצנוריח, נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס להתנוסס (תהלים ס׳, ו׳), יְהֹוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת השיבנו (פ׳, כ׳), לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לבדו (קל״ו, ד׳), וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בים־סוף (קל״ו, ט״ו), גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד (מ״ח, ב׳. גם קמ״ה, ג׳.*), לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גבורתיו (קמ״ה, י״ב) הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו (משלי כ״א, כ״ט), לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ (איוב י״ח, י״ט. ונמלט לא מן המקף בעבור הלכורית, וכן לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע ׀ אָתָּה תהלים ה׳, ה׳. ובספרים שבוש).

ח. לעולם לא יבאו לאתנח יותר מן שלשה משמשים, חוץ משנים פסוקים מיוחדים שיבאו לו ארבעה משרתים, האחד כִּי גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד (תהלים צ״ו, ד׳), והשני כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ (משלי ג׳, י״ב).

ט. הן אלה תנאי משרתי האתנח במשפטיהם וכלליהם. אבל נמצאים ארבעה פסוקים, מדרך כלל יוצאים, שתבא השלשלת הקטנה עם משרתיה לשרת האתנח, ב׳ מהם אחרי השלשלת מרכא וצנורית לך דמיה תְהִלָּה אֱלֹהִים בציון (תהלים ס״ה, ב׳), ישאו הָרִים שָׁלוֹם לָעָם (ע״ב, ג׳), וב׳ שיבא מונח עלוי אחרי השלשלת (בעבור תכתו אשר זעירה היא), לוית חֵן הֵם לראשך (משלי א׳, ט׳) היחתה אִישׁ אֵשׁ בחיקו (משלי ו׳, כ״ז). ושלשלות אלו אין פסק אחריהן מפני שהן משרתות, וא׳ שלשלות שהן משרתות כמו שאדבר במשפטן.

פרק ד׳ משפט משרתי הדחי.

א. הדחי לעולם משרתו מונח הוא חק ולא יעבור, וְאַתָּה יְיָ (תהלים ג׳ ד׳), לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ (ה׳ י״ב) אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם (ד׳, ה׳ **), כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים (ט׳, י״ג) יִפְדֶּה נַפְשִׁי (מ״ט, ט״ז), וַיְהִי יְיָ (כ״ד, כ״א. ככה בעטיאש ובכ״ל), הוֹבָה כְּעֵשֶׂב (ק״ב, ה׳. בקלאתו ורוו״ה ובכ״ל), כִּי־רָם יְיָ (קל״ח, ו׳), טוֹב עַיִן (משלי כ״ב, ט׳), אִישׁ אַף (משלי כ״ט כ״ב), תָּם אָנִי (איוב ט׳, כ״א), כִּי־רִנְנַת רְשָׁעִים (איוב כ׳, ה׳. ובכ״ל במקף), כִּי בָם (שם ל״ו, ל״א. ובכ״ל לא מקף), שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ (שם ל״ז, ב׳. וכן ברפ״א), וַיַּעַן־יְיָ אֶת־אִיּוֹב (ל״ח, א׳. גם מ׳ ו׳ ושניהם כך במקף ויען־י׳ וכן במ״ג גם במקרא וויניציא שע״א גם באפיטיוס ורייניעק).

ב. ויבא המונח לשרת הדחי בתיבתו עמו אם ממקום הנחת הטעם ולמעלה יש עוד תנועה ראויה לגעיא, ומתהפכת געיא זו למונח; אך יש לזה ב׳ תנאים, האחד

---

*) כן הנגון בשניהם וכן בפלנטין וקלודיוס ואפיטיוס ורייניעק ומ״ש, ובקצת ספרים שבשו ונקדו הראשון יְיָ בדחי ובמקצתם נקדו השני יְיָ בדחי, וטעות זאת נראה לעינים כי בכולם גָּדוֹל במהפך מלובר והוא העד אשר נקוד ספרים מדויקים הנאמרים הוא האמתי, שוב מצאתי בדפוס קראתו מוטעם שניהם גָּדוֹל יְיָ ובהשקפה ראשונה נראה טוב, אבל אין הדין עמו בעומד למולו כִּי גָּדוֹל יְיָ בסמן צ״ו, ד׳.

**) כן בכל ס״מ, ושקר ענה רז״ה בבנין שלמה שלו.

שיהיה שוא לפני נגון הדחי, והשני שיהיה לפני השוא אחד משני המלכים או קמץ גדול או חולם, כמו וְהִנָּשְׂאוּ (תהלים כ"ד, ז'. ולולי הדחי יהיה וְהִנָּשְׂאוּ הקטן בגעיא, ובא המונח במקומו, וזהו גם דעת בן אשר בחלופים ולא כמ"ש שהלך אחרי שבוש הדפוס *), אוֹדְךָ (ל"ה, י"ח), בַּחֲצֹצְרוֹת (צ"ח, ו'), וּפֹשְׁעִים (ל"ז, ל"ח), שַׁבְּחוּ (ק"ו, כ"א), וַיִּצָּמְדוּ (ק"ו, כ"ח), וִירוֹמְמוּהוּ (ק"ז ל"ב), בְּהִשָּׁפְטוֹ (ק"ט, ז'), קָרְבוּ (קי"ט, ק"נ, והמלה בדחי בקראתו ורוו"ה ובכ"ל וכן כתב מ"ש), שֶׁעֹמְדִים (קל"ה, ב'), גּוֹרָלְךָ (משלי א', י"ד), וְיָשְׁבָה (משלי ט', י"ד), אָכְלָה (שם ל', כ'), הִרְשָׁה, הָיְתָה, זָמְמָה, חָגְרָה, טָעֲמָה (משלי ל"א), יִלָּפְתוּ (איוב ו', י"ח), חָלְפוּ (שם ט', כ"ו), וּמִצָּהֳרָיִם (שם י"א, י"ז), וכן כל דומיהן על אופניהן מהפכין געיא למונח, חוץ משלשה אשר תשאר הגעיא במקומה ועוד מונח אחריה במקום נגון הדחי, והם הָעֹזְבִים (משלי ב', י"ג), הֲמִיִּרְאָתְךָ (איוב כ"ב, ד'), הֲמִבִּינָתְךָ (איוב ל"ט, כ"ו), כמו שאמר בן אשר במסורות טעמי אמ"ת שלו וז"ל, תיבה אחת אם יהיה בה געיא לעולם אין בשופר מצויה חוץ משלשה בכל הקריא יש בהם שופר וגעיא, המבינתך יאבר נץ, העוזבים ארחות יושר, המיראתך יוכיחך עכ"ל (והנה מלבד כולד הרוזות לשונו חשב בעל מ"ש לנקד ההאי"ן של אלו התיבות בגעיא, אבל טעה, וכן פרוש דברי הגאון, תיבה בטעם דחי, ויהיה בה עוד מקום לגעיא, לעולם אין, פרוש, לעולם אין געיא אלא השופר הוא מונח מצויה במקומה וע"פ התנאים שאמרתי, חוץ משלשה שישאר הגעיא ועוד שופר אחריה).

אבל אם הוא אחד מן המלכים מלבד הנאמרים, וכן אם תחסר שוא מן התיבה אע"פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה הגעיא למונח כמו וְהִשְׁתַּחֲווּ (תהלים כ"ט, ב') וַיַּהֲרֹג (ע"ח, ל"א), הֶאֱכַלְתָּם (פ', ו'), לְהַצִּילְךָ (משלי ב', י"ב), מֵהַשְׁפִּילְךָ (שם כ"ה, ז'), וִירוֹמִמְךָ (תהלים ל"ז, ל"ד), הַלְעוֹלָמִים (ע"ז, ח'), וָאֹמַר (ע"ז, י"א), מֵהֵיכָלֶךָ (ס"ח, ל'), וּמֵרָחוֹק (איוב ל"ט, כ"ט).

גם לא יתכן הפוך זו הגעיא למונח אלא בתנאי שתהיה התיבה בלי משרת אחר לפניה, כי אם כן, הגעיא לא תשתנה, כמו יתיצבו הוֹלְלִים (תהלים ה', ו'), ארדוף אוֹיְבַי (י"ח, ל"ח), סדין עָשְׂתָה (משלי ל"א, כ"ד), הלא יִרְאָתְךָ (איוב ד', ו') והטעם שאלו לא ישתנו, מפני שיהיו אז שני מונחים משרתים לדחי והיא נגד חק הטעמים. והנה אזק בתנאים הללו כי בספרים לא השוו המדה ונקדו במונח מה שצריך לגעיא והשאירו געיא במה שצריך למונח ופסחו על שתי הסעיפים כי לא ידעו הכלל אשר נותן לנו הגאון בן בלעם בספרו על טעמי אמ"ת ובה שם לשונו: „אם היה משרת אתו בתיבה, השתכל, אם יהיה בתוכה אחד משני המלכים או חולם או קמץ גדול, ובין החולם או קמץ גדול ובין אות היתיב (הוא הדחי וכן קורא לו חיוג בספר

---

*) ודע כי בכל אלו מקום שרות המונח קודם לדחי אף שהוא מנוקד מלאחריו, והנגון כאלו נקוד וְהִנָּשְׂאוּ אוֹדְךָ, אבל מפני שמכינין את הדחי בראש התיבה לעולם כדי להבדילה בזה מן המשרת טרחא הדומה לו בתמונה, לכן נראה לעין כאלו יהיה הדחי קודם למונח, ובאמת איננו.

הנקוד שלו) שב"א, מעלה בשופר, הקמץ כמו יִלְפְּתִי בְּהִשָּׁפְטִי, והדומה לו בתוך תיבה קמוצה, ומה שיש בתוך המלה בחולם כמו וַיֹּאמְרִי (תהלים ל"ד, ז'), וַיְרֹמְמוּהוּ ודומיהם; ואם היו מלבד אלה שני המלכים לא תתעלה בשופר, כמו תאוה (תהלים ק"ו, י"ד), במקהלות (שם ס"ח, כ"ז), וכן אם תחסר שב"א מן התיבה אע"פ שאחד משני המלכים שם, לא תתעלה בשופר כמו מהיכלך ודומיהם" עכ"ל, וכבר הראיתיך למעלה כי זהו גם דעת בן אשר במסורות שלו, ודומה כלל זה כולו לכלל משרת התביר בא"ך ספרים הבא עמו בתיבתו *).

ג. יש לדחי שני משרתים, ישאר אותו שלפניו מונח כמקדם, והבא קודם למונח ינהג כולו כתנאים שהבאתי במשרת הראשון ממשרתי האתנח אם הם שלשה, כי כל שהנגון במלך הראשון של תיבה, וכן שהנגון במלך השני והמלך הראשון באות ראשון ואחריו שוא נח או דגש ובלי געיא, כולן מוטעמין במהפך; ובלי תנאים אלה יבא שופר עלוי; ואם לפני הנגון יש תנועה משוכה יבאו מהפך וצנורית לתיבה. כמו מִי זֶה הָאִישׁ (תהלים כ"ה, י"ב), שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי (כ"ח, ב'), לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ (ע"ד, י"א) זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ (כ"ה, ו'. ככ"ל זכר ובחולם, עיין מ"ג), כִּי לֹא בְמוֹתוֹ (מ"ט, י"ח), כִּי לֹא נִצְמַתִּי (איוב כ"ג, י"ז. כן כרפ"א וככ"ל), עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה (תהלים ד', ג'. וכן בקראתו ועטיאש ומקרא ישן נושן) הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי (ה' ג'. **), הִנֵּה עֵין יְיָ (ל"ג, י"ח), יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיְיָ (ס"ד, י"א.

---

*) אבל אם תמצא שנויים אחרים בספרים, כגון שתמצא מרכא אחרי דחי בתיבתו, או גם אם תמצא מרכא אחרי מונח בתיבתו, אל תשגיח אחריהם, ובאמת כל מרכאות כאלה אינן אלא געיות נקראות העמדות ובאות על תיבות יוצאות בצרי ומלעיל, כדי שיגעה בהן הקורא ויעמיד את תנועת הצרי שלא תבוצא ותשמע כסגול, וכן בתיבות יוצאות על אות גרונית ופתח שלא תבולע האות ברהיטת הקריאה (ויש מן הסופרים הקדמונים היה מנהגם להמתיג געיות כאלה קצת לצד שמאל כזה [I] ותשבוש המדפיסים למרכא ממש וטעו) כמו קֵבְיו (משלי י', י'.), מִגְעֵי שַׁחַר (שם י"א, כ"ז. כ"ח), אֹהֵב (שם י"ב א'. גם י"ז, י"ט) עֹשֵׁק (שם י"ד, ל"א. גם כ"ב, ט"ז) פּוֹטֵר (י"ז, ד'), חוֹנֵן (י"ט, י"ז), וְאִיזֵל (כ', י"ד) גֹּרֵשׁ (כ"ב, י') וַיִּתְהַלֵּל (תהלים כ', ב') שֻׁלַּח (תהלים ק"ה, כ"ח), בֹּצֵעַ (משלי א', י"ט) גֹּלֵעַ (שם כ', כ"ה) וְיֵשַׁע (כ', כ"ב), ומן המין זה גם אחרי מרכא חָפֵץ (תהלים י"ח, כ'. גם כ"ב, ט'), פֹּשֵׁעַ (שם י"ט, יד) ותִתְהַלֵּל (איוב ל"ה, י"ד) וכן צֹהַר (איוב כ"ו, ח'). ודומותיהן גם בא"ך ספרים לְבָעֵר (במדבר כ"ד, כ"ב) שֹׁלֵף (שופטים כ', ט"ו, י"ז) נֹגַע (ישעיה ו', ז') נֹבֵל (ישעי' מ', ז'. ח'), מְבָרֵךְ עֵרֶת (שם ס"ו, ג') טָרֵף (יחזקאל כ"ב, כ"ה) גֹּדֵר (שם כ"ב, ל') לְהִנָּתֵן וַיִּנָּתֵן (אסתר ג', י"ד. ה', ג') ודומיהם רבים, וגעיא זו שמושה להעמיד מלכה כטעם וערכה שוה לטעם וכן למדתי ממסורת האומרת: אֹהֵב, ב' בתרי טעמי, וסמן אהב מוסר אהב דעת, תבירא דפסוק (משלי י"ב, א'), אהב פשע אהב מצה קדמא דפסוק (שם י"ז, י"ט) עכ"ל, וקוראה כאן געיא זו בשם טעם, ובמקום אחר קורא אותה געיא סתם (עיין למעלה בסוף משפט הדחי) ומבורר מזה כי געיא זו ערכה כטעם ויסודה במסורת, אבל הגעיא הבאה אחרי דחי כמו אֹהֵב (תהלים ל"ג, ה'), כְּחֵרֵשׁ (ל"ח, י"ד), הָבוּ (כ"ט ד'), תְּרֹעֵם (פ', ט'), אָבִי (פ"ב, ז'), צַרְתִּי (פ"ו, ז') תִּשְׁכַּב (משלי ג' כ"ד) אין יסודה במסורת אלא ברצון הסופרים כאשר העירותי בשער א' פרק ג'.

**) ככה הטעים רו"ה ז"ל ע"פ כ"י, וכן הנכון והטוב ע"פ עקר הטעמים, ובספרים מוטעם הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי והוא טעות אשר פגש בו כבר בעל מ"ש והוכרך לתקן הַקְשִׁיבָה בלגרמה בעבור העלוי כתיבת לְקוֹל דוגמת אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ (תהלים מ', ו'). אבל לטעמי רו"ה הכל על נכון.

וכן נקראתו ומקרא רפ"א, ובכל ס"א שבוש), יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד (תהלי' ו' י"א), אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ (י"ד, א'. נ"ג, ב'.), עֹלוֹת מֵיחִים אַעֲלֶה־לָּךְ (ס"ו, ט"ו), מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי (משלי כ"ח, כ"ג), כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע (שם ל"ד, ל"ז. ומלת כִּי נמלט מן המקף ע"פ המסרה). יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרוֹב (תהלים ע"ח מ"ה) זה בעלוי, כי אין בו תנאים הנאמרים.

ד. אם שלשה משרתים משמשים לרחי, אזי הראשון לעולם מהפך והשני הבא אחרי המהפך אם הוא בראש תיבה הוא שופר מלמטה, ובאמצע תיבה שופר מלמעלה, כמו אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי (תהלים כ"ג, ו'.), לַמְנַצֵּחַ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים (נ"ו, א'). ויותר מן שלשה לא יבואו משרתים לרחי.

ה. לעולם אין הרחי אלא במחצית הראשונה של פסוק קודם לאתנח או רביע מוגרש, חוץ משני פסוקים היוצאים מכלל זה, ויבא הרחי לפני הסלוק, והם וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת (תהלים ק"ט, ט"ז), רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי (משלי ח', י"ג *), ואין זולתם.

ו. כלל כי לא יבא רחי סמוך לאתנח אלא בתנאי שיפול טעם האתנח בתנועה שלישית מן תבתו, ולולא כן יתהפך הרחי ויהי למשרת. ודומה דין זה כולו לדין הרביע מוגרש סמוך לסלוק הנא למעלה פרק ב' סמן ז'. וראה עוד בשער ג' פרק ז', ותמלא תנאיהם מבוארים יותר.

ויש במסורת: ב' פסוקין בענין מטעין בטעם חד חטף וחד געיא, וסמן שָׁלַח־מֶלֶךְ ויתירהו (תהלים ק"ה, כ'), שָׁלַח חֹשֶׁךְ ויחשך (שם פסוק כ"ח), וסמן בלשן תרגום שלוחי דמלכא זריזין, שלוחי דחשוכא מתיכין עכ"ל; והפרוש, שָׁלַח העומד לפני מלת מֶלֶךְ הוא להוט לה ומוקף עמה, ובפסוק האחר שיקדם שָׁלַח לחֹשֶׁךְ ממתין ועומד בפני עצמו וניתן לו משרת, והוא נסג לאחור מפני קרבת הטעמים אשר על כן יבוא לו עוד געיא הנקרא העמדה בסופו להעמיד אות הגרון, וזה שאמרה המסרה „חד חטף וחד געיא" ורצונה שהראשון נחטף משרת ממנו ומוקף, והשני יעמוד במשרת ותבא געיא מלאחריו, וכן מצאתי במסרה אחריתא כ"י האומרת בפרוש וז"ל: שָׁלַח־מלך במקף, שָׁלַח חשך בלא מקף, שָׁלַח משה (פסוק כ"ו) יתיב, וסימנך, שלוחי דמלכא זריזין ודחשוכא מתיכין ודמשה יתיבין. עכ"ל. ושמור לך זה הפרוש כי לא עמד עליו איש עד עתה, והרב בעל סיג לתורה גם הרב בעל מבין חדות נלאו בזה אדירים לפרש מסרה זו ויעלו חרס בידם.

עוד במסורת: שָׁמְרָה ב' גרשין בספרא, וסמן שָׁמְרָה נפשי כי חסיד אני (תהלים פ"ו, ב') שָׁמְרָה נפשי עדתיך ואהבם (שם קי"ט, קס"ז) עכ"ל של מס"ג וכן נמסר על שניהם במס"ק. ופרוש גרשין, ששניים הללו מגורש הקמץ חטוף ע"י הגעיא ונהיה לקמץ רחב (וכן כתב רד"ק בפרושו על תהלים פ"ו, ב., גם על ישעיה ל"ח, י"ד. גם במכלול דף י"ז, ובשרשים שרש עשק ושרש שמר, וכן לכן נלעם הביא דבריו הרא"ב"ע בפרושו, ורוב ספרינו שומעים למסרה זו. אבל במסורת דחלופי קריא בשטה מן כ"א דכל חד וחד לית בספרא כותיה וכל קריא דבותיה כר מן חד נמצאת שם מסרה אחרת

---

*) כן בפלנטין ואפיטיוס ורייניעק רָע בלחי וכל"ל וכן מצאתי במסורת כן בלעם כ"י, והרב בעל מ"ש לא זכה לזו המסרת ע"כ כתב מה שכתב ולא קרב אל האמת, ועתה גם קושית רמ"ק (רא"ב"ע) סתורה וספר מעובש היה שאכה ממנו.

וכן לשונה שָׁמְרָה נפשי עדתיך, וכל קריא דכותיה, בר מן חד שָׁמְרָה, ה' אלקי אברהם יצחק וישראל (דה"א, כ"ט, י"ח) עכ"ל, ומנה משמע כי זה בתהלים פ"ו, ב' נקרא בקמץ חטוף, ופלוגתא על מס"ג וממ"ק דכאן? אכן אין שומעים לה, כי עוד מסרה אחרת אשר סותרתה והיא היא על שָׁמְרָה דדה"א, כ"ט, י"ח. וז"ל, שמרה לית חטף וכל תהלים דכותה בר מן ב' געיא עכ"ל, ועוד כי בדקתי במסורת כ"י נכתבה בשנת כ"ד, וגם שם נמצאת שטה הנזכרת כולה כמו בדפוס עד וְחוֹטֵא והוא תיבה האחרונה משטה זו, אבל תרין מלין שָׁמְרָה, יִשָׁי, לא נמצאו שם כלל. והוא העקר כי גם לתיבת יִשָׁי אין מקום לשטה זו כנראה לכל מבין. ועתה הכל מיושב ולא קשה מידי).

פרק ה'. משפט עולה ויורד.

עולה ויורד הוא הטעם המפסיק היותר גדול מכל המפסיקים חוץ מן הסלוק, לכן כל פסוק שתמצא עולה ויורד ואחריו אתנח, לעולם האתנח מפסיק שפל ממנו. וצורתו היא תאומית, מקל דמות מרכא הבא למטה בתיבה באות אשר הנגון לה, ועוד דמות יתיב אשר יקדם לו ועומד ממעל למלך אשר לפני תנועת הנגון, כמו הַכָּבוֹד (תהלים כ"ד, ח') לְנַפְשִׁי (ג', ג'), יְכַלְכְּלֶךָ (נ"ה, כ"ג). ואם המלה זעירה או הנגון בראשה ינוקד היתיב על אות האחרונה של תיבה הקודמת אם אין בה נגון, כמו יִסַּדְתָּ עֹז (ח', ד'), מֵרִיבֵי עָם (י"ח, מ"ד) מִמִּשְׁפַּחַת רָם (איוב ל"ב, ב'), פֹּעֲלֵי אָוֶן (תהלים י"ד, ד') סִפַּרְתָּה אָתָּה (נ"ו, ט'). ואם המלה הקודמת נגונה בסופה מנקדים היתיב בין שתי התיבות באמצע, כמו לִמְחוֹל לִי (תהלים ל', י"ב), אלהים לִי (ע"ג, כ"ח), יִנּוֹן שְׁמוֹ (פ"ב, י"ז), שׁוּב נָא (פ' ט"ו), שִׂנְאַת רָע (משלי ח', י"ג) ואֵשֵׁב רֹאשׁ (איוב כ"ט, כ"ה) וחצות לַיְלָה (שם ל"ד, כ'). וכן אם שתי התיבות ראויות להקיף והשניה נגונה בראשה, יבוטל המקף ויבא תמורתו היתיב באחרית תיבה הקודמה, כמו פַּלְגֵי מָיִם (תהלים א', ג') אֶל חֹק (כ', ג'), אֶל שָׁחַת (ל', י') יחשָׁב לִי (מ', י"ח). בְּנֵי אִישׁ (ס"ב, י') חוּשָׁה לִּי (ע', ו'), צַר לִי (ק"ב, ג') שֹׂנְאוּ רָע (כ"ז, י') יעמס לָנוּ (ס"ח, כ') כֵּן הוּא (משלי כ"ג, ז') יְהִי חֹשֶׁךְ (איוב ג', ד') אחשָׂךְ פִּי (שם ז', י"א), רִגְבֵי נָחַל (שם כ"א, ל"ג) בְּלִי פֶשַׁע (שם ל"ג, ט') בְּלִי דָעַת (שם מ"ב ג').

א. המשרת שיבא לעולה ויורד הוא הגלגל הנקרא גם ירח בן יומא, אך בתנאי שיקדם לו המפסיק צנור, יַרְאֵנוּ טוֹב (ד', ז') כִּי אֻמְלַל אָנִי (ו', ג') מֶלֶךְ הַכָּבוֹד (כ"ד, ח'. י'.) כְּמוֹ נָחָשׁ (ק"מ, ד') יוֹם יְרוּשָׁלָםִ (קל"ז, ז'), תְּאֵהֲבוּ פֶתִי (משלי א', כ"ב), וְעֹצֶר רָחַם (שם ל', ט"ז) וְתָבוּז לִיקְּהַת אֵם (שם ל', י"ז).

אבל אם יעמד רביע בתיבה הקודמת למשרת אז הוא מרכא ולא גלגל, כמו יְיָ מִי כָמוֹךָ (תהלים ל"ה, י') אֲדַדֵּם עַד בֵּית אֱלֹהִים (מ"ב, ה') וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ (משלי ל', ט'. והוא גם דעת ב"א בחלופים, אבל לב"נ מִי־יְיָ מוקף ובחלופי דפוס שבוש).

ב. יש פסק אחרי המשרת של עולה ויורד אז הוא מהפך, כמו הָאֵ֣ל׀ יְיָ֥ (תהלים פ"ה, ט'), הַ֣ב׀ הַ֑ב (משלי ל', ט"ו), כן שניהם כמהפך ופסק וכן כמ"ג ופלנטין ומ"ז, וכן כמסרין בהדי פסקין דספרא, ורחה גם במשפט הפזר.

ג. לעולם אין לעולה ויורד יותר ממשרת אחד. והכלל שאין גלגל ישרת לעולה ויורד אלא בתנאי שילך המפסיק צנור לפניו וע"כ העולה ויורד שלישי הוא לצנור. וזהו שהמדקדקים יקראו לו גם „מקל השלישי לורקא" וקראוהו מקל בעבור המרכא שהוא כעין מקל והוא הטעם המחלק והיתיב הקודם לו מלמעלה רק לסמן שזה המרכא מפסיק הוא, כאשר באׄרתי ככר בשער א' פרק ג'.

ד. יבא הגלגל לשרת את עולה ויורד עמו בתיבתו, אם תקדם למקום מצב היתיב של עולה ויורד עוד תנועה משוכה כשרה למתג, כמו יִ֭פְּלוּ מִֽמֹּעֲצ֫וֹתֵיהֶ֥ם (תהלים ה', י"א) פָּנֶ֑יךָ יְבַֽהֵל֫וּ֥ן (ק"ד, כ"ט).

פרק ו'. משפט רביע קטן.

כל רביע אשר מיד בתיבה שלאחריו יבא העולה ויורד הוא רביע קטן, ויש לתת לזה מגמת פנים בעבור כי זה הרביע דומה כולו לרביע גדול, אך יש הבדל גדול בין שניהם, כי הרביע גדול טעם גבוה עושה הפסק בנתחי ענין הפסוק, אבל הרביע הקטן טעם שפל ורהוט לעולה ויורד ויבא במקום הצנור כתיבות שלא יתכן הצנור לבוא עליהם כמבואר במשפטו.

א. יש לרביע קטן משרת הוא מרכא, כמו אֲנִ֗י שָׁכַ֗בְתִּי (תהלים ג', ו') לִשְׁפֹּ֗ט יָת֗וֹם (י', י"ח) אַל־תַּ֗חַט בְּאַפְּ֗ךָ (כ"ז, ט'). כן במקרא ישן נושן וכקראתו וקלודיוס והוטטערוס ועטיאס ופרופס והאאגט ואפיציוס ורייגעק וכוו"ה אל־תט מוקף וכן הנכון כחברו קמ"א, ד'), מְבַקְשֵׁ֗י נַפְשִׁ֗י (ע', ט"ו) נַ֗עַר הָיִ֗יתִי (ל"ז, כ"ה) רַ֗הַב וּבָבֶ֗ל (פ"ז, ד') דְּבַ֗ר בְּקָדְשׁ֗וֹ (ס', ח'. ק"ח, ח'.) שִׁ֗יר מִזְמ֗וֹר (פ"א, א') שִׁ֗יר הַמַּעֲל֗וֹת (קכ"ג. קכ"ד. קכ"ז. קל"א. קל"ג.) דֶּ֗רֶךְ נָחָ֗שׁ (משלי ל', י"ט) מָ֗תְקוּ ל֗וֹ (איוב כ"א, ל"ג. כן לבן אשר מָ֗תְקוּ לעילא בטעם מפני התקרבות הנגון לנגון וכן הוא במקרא רפ"א, ולכן כפתלי מָ֗תְקוּ לרע, אבל לשניהם איננו מוקף). וכן כל רביע קטן לעולם משרתו מרכא חוץ ממה שעומד בפסק מלאחריו, הוא במהפך, כמו י֣וֹם׀ י֗וֹם (תהלים ס"ח, כ'. ככה כוו"ה ע"פ כ"י וככ"ל), אָ֣וֶן׀ יַחְשֹׁ֗ב (ל"ו, ה'). ואם תמלא בספרים מקומות בשגרת אחר לרביע תדע כי איננו אלא טעות.

ב. אם יש לו לרביע קטן שני משרתים ישאר המרכא ולפניו מהפך כמו כִּ֤י אִם־בְּתוֹרַ֥ת יְיָ֗ (תהלים א', ב'.*) כִּ֤י הוֹשִׁ֥יעַ יְיָ֗ (כ', ז'), אִם־אֵ֤לֵךְ בְּקֶ֥רֶב צָרָ֗ה

*) כן לבן אשר בחלופים וכן כמ"ש גם בכ"י כ"ד גם כוו"ה ולכן כפתלי כִּ֣י אִ֭ם מוקף, אבל בחלופי דפוס שבוש ויותר משובשים הספרים שנקדו כִּ֣י בלגרמה, והוא מתנגד למסורת שמסרה י"א בטעם לגרמה וזה לא מהם, אלא הוא חד מן כ"ה בטעם מהפך מזרת בספרא, שמסרם בסוף משפט הלגרמה.

(קל״ח, ז׳) עַל כִּי נוֹרָאוֹת (קל״ט, י״ד) וּבָרוּךְ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ (ע״ב, י״ט. ובאת עוד לגולית במלת וּבָרוּךְ׀ כדי להוציא את הקורא מספק שלא יחשב טעם זה כלגרמה, אלא משרת הוא ואינו אלא פסק מלאחריו והעד הלגולית אשר לא תכון אלא על משרת, ודע כי ברוב ספרים נשמטה זו הלגולית אבל בדפוסי קראתו ורוו״ה מוטעמת כתקונה).

ויבאו שני המשרתים אלה יחד בתיבה אחת, אך בתנאי שיש קמץ או חולם לפני מצב המרכא, והתנועה משוכה, כמו יָבֹא אֱלֹהֵינוּ (נ׳, ג׳) וְיֵשֵׁב קֶדֶם (נ״ה, כ׳) יָגֵל לִבִּי (י״ג, ו׳), הוֹרֵנִי יְיָ (כ״ז, י״א. פ״ו, י״א), נוֹרָא אֱלֹהִים (ס״ח, ל״ו) נוֹדֶה לְּךָ (ע״ט, י״ג) וְעֵדֹתַי זוֹ (קל״ב, י״ב) הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ (משלי ז׳, כ״ב. וכן בפלנטין ורפ״א וברוב ספרים הוֹלֵךְ ונשנה המרכא ובא רייכעק ותקן הוֹלֵךְ וקלקל מה שחשב לתקן) טֹרֵף נַפְשׁוֹ (איוב י״ח, ד׳. וכן בן אשר בחלופים), ולעולם המרכא טעם המחלק והמהפך משרת לו.

ויש במסורת לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד ב׳ מיחדין וסמן, בה׳ חסיתי איך תאמרו (תהלים י״א, א׳), אמר נבל בלבו אין אלקים (שם י״ד, א׳). ככה מסרת הנכונה ומה שנשמט במס״ק ג׳ מיחדין שבוש דפוס.

פרק ז׳. משפט הצנור ומשרתיו.

כבר בשער הראשון אמרנו אשר הצנור לעולם מקום מושבו בסוף התיבה בין שיהיה הנגון לרע או לעיל וזה להבדילה מהצנורית המשרתת הדומה לו בצורתה. והצנור אף הוא אחד מהטעמים השפלים כי אע״פ שהוא מפסיק לענין יהו״א ובגדכפ״ת, מ״מ רהוט הוא לעולה ויורד שלאחריו כולו כזרקא בא״ך ספרים שהיא רהוטה לסגולתא.

א. הצנור אם ישרתו משרת אחד והוא יפול בתיבה על אות הראשונה לעולם מרכא הוא, כמו מִי זֶה֮ (תהלים כ״ד, ח׳) כִּי בָא֮ (נ״ו, י״ג) אַף בְּלֵב֮ (נ״ח, ג׳) מָלֵא מֶסֶךְ֮ (ע״ה, ט׳) אִישׁ לָשׁוֹן֮ (ק״מ, י״ב).

וגם אם המשרת באות שניה של התיבה והאות הראשונה בשוא, הוא כמו כן מרכא, כמו לְאֵל סלעי֮ (מ״ב, י׳) יְפֵה נוֹף֮ (מ״ח, ג׳) הֲלֹא יָדְעוּ֮ (נ״ג, ה׳), בְּקֶרֶב ביתי֮ (ק״א, ז׳), כְּגֶפֶן פריה֮ (קכ״ח, ג׳) שְׁתֵּי בנות֮ (משלי ל׳, ט׳).

וכן המשרת לעולם מרכא הוא אם האות אשר עומד עליה היא אות דגושה, בין שתהיה אות שניה או שלישית או יותר כמו רַבִּים אומרים֮ (תהלים ד׳, ז׳) חָנֵּנִי יְיָ֮ (ו׳, ג׳) מִי־יִתֵּן מציון֮ (י״ד, ז׳.) כְּצִפּוֹר נמלטה֮ (קכ״ד, ז׳), תסתיר פָּנֶיךָ֮ (ק״ד, כ״ט), יִרְבּוּ עצבותם֮ (ע״ז, ד׳), אַל־תֵּרֶא יַיִן֮ (משלי כ״ג, ל״א), אִם־תִּטֶּה אשורי֮ (איוב ל״א, ז׳), וכל דומיהם, חוץ משלשה פסוקים מדרך זו חלוקים שתבא אות דגושה ומונח עליה נטושה, והם למנצח אל־תשחת֮ (תהלים נ״ט, א׳) אָנָּה יְיָ֮ (קט״ז, ט״ז), לא־תִשָּׂא פשעי֮ (איוב ז׳, כ״א). כן כתב בן אשר במסורותיו וז״ל:

„אם ראש הפסוקים, שואתו הנשוק, בדגש שפוק בדגש נאמו, למטה טעמו, כלשון ינעימו, ולא למעלה ירימו, כגון רבים אמרים, חנני יי, משד עניים (תהלים י"ב, ו'), הלילה ההוא (איוב ג', ו'). וזהו שנינם ויופי סמנם, כאשר יהיה הטעם בין בראש התיבה חלושה, או אם הטעם הנשב בראש התיבה במחשב, גם למטה נקשב, כמו מי זה, אתה סתר לי (תהלים ל"ב, ז') כי בך חסיה (נ"ז, ב'); ואם באות השני מן התיבה, ויקדם לה שוא נשבה, כלשון דבוקה בשפה ערבה גם הוא למטה כלשון מבטאה, כמו יפה נוף, הלא ידעו, פחדו פחד (נ"ג, ו'), כגפן פריה, פצני והצילני (קמ"ד, י"א) וצאן מרעיתך (ע"ט, י"ג); חוץ מן ג' פסוקים, על אלו חולקים, כי הטעם באות דגושה, וטעמו למעלה, למנצח על תשחת, אנה יי, ומה לא תשא פשעי". עכ"ל במ"ג רע"ח. אמנם במסורת בן אשר אשר הדפיסה החכם דוקעס מתוך כ"י אחרת לא ימצאו אלא שנים פסוקים הראשונים, והשלישי ומה לא תשא פשעי לא מובא שם; גם בספרו של בן בלעם כ"י אשר לי לא נשנו אלא שנים יוצאים מן הכלל וככה שם לשונו: „אם יהיה המשרת על אות ואותה אות דגושה לעולם מירכא, בין יהיה עם אות שניה או יותר וגו'; מלבד שנים, למנצח אל תשחת, אנא ה' כי אני עבדך". אכן בכל ספרינו גם לא תשא פשעי במונח כגרסת רע"ח, לכן שומעים לה.

ב. ואם לא נמצאו תנאים הנאמרים והוא שלא יבא המשרת אלא באות שלישית מן תיבתו ולמעלה והיא איננה דגושה, או שיבוא גם באות שניה של התיבה אבל ילך מלך לפניה ולא שוא, אזי יבוא המונח לשרת את הצנור ולא מרכא, כמו אהבת צדק (תהלים מ"ה, ח'), ברוך אדני (ס"ח, כ') יבשו ויכלמו (ל"ה, ד') בשלום יחדו (ד', י"ט), אשיר עזך (נ"ט, י"ז) אמרות יי (י"ב, ז') אל־תמשכני עם־רשעים (כ"ח, ג') בחסדך בטחתי (י"ג, ו') יקללו המה (ק"ט, כ"ח) תבחר ותקרב (ס"ה, ה') תמחץ רגלך (ס"ח, כ"ד) שמרה נפשי (פ"ו, ב') טמנו גאים (ק"מ, ו') אבחר דרכם (איוב כ"ט, כ"ה), חלילה לי (שם כ"ז, ה'), וכן כולם חוץ משנים פסוקים שיוצאים מן הכלל ובאים במרכא, והם אשרי אדם (משלי ח', ל"ד. והוא בשני מאריכין, ראה בסוף משפט רביע גדול), חלקם בחיים (תהלים י"ז, י"ד. וכן מסור עליו במקרא כ"י „לית בטעם" וגם במסרת בן בלעם כ"י שלי ככה).

ואם יש פסק אחרי המשרת הוא מהפך, כמו דום׀ ליי (תהלים ל"ז, ז') האל׀ לנו (ס"ח, כ"א. ונהג לאחור מפני קרוב הטעמים, והעמדה נשרי כדי להמשיכו) עד־מתי׀ פתים (משלי א', כ"ב) אל׀ יי (תהלים קי"ח, כ"ז).

ג. יש לצנור ב' משרתים לעולם הראשון הוא מהפך, והשני שלפני הצנור הוא כמשפטו, כמו אשר לא הלך (תהלים א', א'), מי הוא זה (כ"ד, י') תסתירם בסתר פניך (ל"א, כ"א) אתה סתר לי (ל"ב, ז') כצאן לשאול שתו (מ"ט, ט"ו) שם פחדו

פַּחַד (כ"ג, ו'. בכ"ל פַּחַד מרכא ולא מקף והוא נסג לאחור, וכן כתב בהדיא בן אשר במסורות שלו) ודרור קן לה (פ"ו, ד'. בכ"ל וכן בקראתו ורוו"ה והפסק מקומו אחרי קן, כמו שנמסר במסורת דפסקין), לא לנו יי (קט"ו, א') מה אפעל לך (איוב ז', כ'. כן בקלודיוס ועקל, כי אינו אלא פסק אחרי אפעל בעבור ב' אותיות דומות במבטא דוגמת באלו לך איוב מ', ט') אליהוא בן ברכאל הבוזי (איוב ל"ב, ב').
ויותר מן שנים לא יתכנו משרתים לצנור. ופסוק אחד יש קצת שנוי במשרתי הצנור והוא את ארם נהרים (תהלים ס', ב'. בעבור את שנמלט מן המקף עפ"ה).

וכתב בן אשר במסורות שלו וז"ל: „כל תיבה ארוכה, ובמרפא ערוכה (רלונו שאין המשרת יפול על אות דגושה אלא רפויה) ובגעיא תמוכה, בפתחא תמוכה (רלונו יבא פתח אבל השוא), כי האות הסמוך ולטעם תמוך בפתחא לא ימוך, כמו בצר לי אקרא יי (תהלים י"ח, ז') לשאול שתו מות (מ"ט, ט"ו) אמרות יי (י"ב, ז') תמחץ רגלך (ס"ח, כ"ד) אבחר דרכם (איוב כ"ט, כ"ה) עין תלעג לאב (משלי ל', י"ז); חוץ מן ד' פסוקים על אלו חולקים ומדרך זו נפסקים, שמרה נפשי (תהלי' פ"ו, ב') שברה לבי (ס"ט, כ"א) טמנו גאים פח לי (ק"מ, ו') יראת יי שנאת רע (משלי ח', י"ג) עכ"ל. ואף כי כלל זה נוגע לענין נקוד הנקודות מ"מ למדנו ממנו כי שגגה נפלה בספרים שהטעימו שברה לבי ברביע וצ"ל לצנור, גם מה שמוטעם בספרים טמנו־גאים פח לי וחבלים אף כזה אינה כן דעת בן אשר אלא לדעתו כך הנגון טמנו גאים פח־לי וחבלים וברור כי זה העקר.

ד. כלל כי לא יבא צנור לפני עולה ויורד אלא בתנאי שיש לעולה ויורד משרת, כמו רבים אמרים לנפשי (תהלים ג', ג') תאבד דברי כזב (ה', ז'), מגדל ישועות מלכו (י"ח, כ"א). אבל אם העולה ויורד בלתי משרת לא יתכן הצנור לפניו, אלא הרביע הקטן ממלא מקומו, כמו שכבתי ואישנה (ג', ו') ופשעי אל־תזכר (כ"ה, ז') מזמור לדוד (ע"ו, א'), מלבד פסוקים שלשה שיבא הצנור לעולה ויורד אף ע"פ שאין גלגל לפניו והם פיו וקרב־לבו (תהלים נ"ה, כ"ב), לבי ואנושה (ס"ט, כ"א) וקבצנו מן־הגוים (ק"ו, מ"ז).

פרק ח'. משפט משרתי רביע הגדול.

א. רביע הגדול, הוא הרביע אשר יבא במחצית הראשונה של פסוק ואין אחריו עולה ויורד, אם יש לו משרת אחד והוא באות ראשונה של תיבתו הוא מהפך, וכן בא מהפך במלה זעירה, כמו שאל ממני (תהלים ב', ח'), עורה כבודי (נ"ז, ט') רכב אלהים (ס"ח, י"ח), אל ישראל (ס"ח, ל"ו) הט אזנך (משלי כ"ב, י"ז. וכן באפיטיוס ורייננעק), כי נחלים (שם כ"ה, כ"ב) יסר לץ (שם ט', ו').

ב. ואם המשרת באמצע התיבה, והברתו אין לה שוא מניע, המשרת כמו כן מהפך הוא, אך בתנאי שאין לפניו יותר ממלך אחד, וגם שלא ילך רביע אחר לפניו, כמו יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי (תהלים ו׳, ג׳), הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ (כ״ח, ט׳) קוּמָה יְיָ (י׳, י״ב. י״ז, י״ג), נִבְזֶה בְּעֵינָיו (ט״ו, ד׳) אַתָּה יְיָ (מ׳, י״ב. מ״א, י״א) כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים (מ״ח, מ״א), וַיָּשָׁב יוֹאָב (ס׳, ב׳) אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר (קכ״ז, ו׳).

ג. אם אין תנאים הנאמרים, והוא שהברת המשרת שוא מניע לפניה, או לפניה יותר ממלך אחר, או רביע אחר לפניה, אז המשרת הוא מרכא כמו אַשְׁרֵי הָאִישׁ (תהלים א׳, א׳. כי שוא הש״ן מניע ע״פ המסורה), יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת (ס״ד, ז׳), וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר (פ״ז, ה׳) כִּי־יְדַבֵּר שָׁלוֹם (פ״ה, ט׳. *) צֹדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי (י״ז, א׳) ויורני וַיֹּאמֶר לִי (משלי ד׳, ד׳).

ד. משרת של רביע הגדול אם ילך לפניו אחד משני המפסיקים או לגרמה או פזר, אז המשרת שופר עלוי הוא אך בתנאי שלא תהיה בתיבתו תנועה משוכה קודם לנגון, גם שלא תהיה התיבה ארוכה והנגון בראשה, כמו פִּרְיוֹ׀ יִתֵּן בְּעִתּוֹ (תהלים א׳, ג׳) יאנתו׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ (ב׳, י״ב) במסתרו׀ כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה (י׳, ט׳) הרשעים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת (י״א, ב׳), ראשי עַל־אֹיְבַי סביבותי (כ״ז ו׳), יבינו אֶל־פְּעֻלֹּת יְיָ (כ״ח, ה׳) אֵין׀ עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ (מ׳, ו׳) כסיתי׀ בְּתוֹךְ לִבִּי (מ׳, י״א) לדורו׀ שָׁפְטֵנִי יְיָ (כ״ו, א׳) יְיָ עֵת רצון (ס״ט, י״ד. ככ״ל), שמענו׀ כֵּן רָאִינוּ (מ״ח, ט׳) גוים׀ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ (פ״ו, ט׳) יְיָ׀ כִּי בָא (צ״ו, י״ג) גלעד׀ וְלִי מנשה (ק״ח, ט׳. ס׳, ט׳) מואב׀ סִיר רחצי (ק״ח, י׳. ס׳, י׳) לראות׀ שָׁוְא ידבר (מ״א, ז׳) ורשעים׀ עוֹד אינם (ק״ד, ל״ה) עבדים אֶל־יַד אדוניהם (קכ״ג, ב׳) לעמו תְּהִלָּה לכל־חסידיו (קמ״ח, י״ד) בחצרות׀ בֵּית יְיָ (קט״ז, י״ט. וכן כרייכעק ואפיטיוס ורוו״ה), אָף׀ שְׁכֵנֵי בתי־חמר (איוב ד׳, י״ט. ומלת אַף׀ כלגרמה, רפ״א ומ״ש ואפיטיוס ורייכעק), עיפתה׀ כְּמוֹ אֹפֶל (איוב י׳, כ״ב) רשעתי אַלְלַי לִי (שם י׳, מ״ו), קֵץ׀ שָׂם לחשך (שם כ״ח, ג׳) ישקט׀ וּמִי ירשיע (שם ל״ד, כ״ט), מדינים׀ לְמִי שיח (משלי כ״ג, כ״ט), כֵּן׀ הָעֵה חכמה (שם כ״ד, י״ד).

ואם התיבה ארוכה והנגון באות הראשונה יבא מהפך המשרת כמו, זרים׀ קָמוּ עָלַי (תהלים כ״ד, ה׳. כן בקראתו ורוו״ה ונכון ובס״א קמו־מוקף וטעות, כי כן גם תכרו פ״ו, י״ד כטעם ולא במקף), מקלות׀ מַיִם רַבִּים (צ״ג, ד׳) ינוח שֵׁבֶט הָרֶשַׁע (קכ״ה, ג׳), נפשכם תַּחַת נפשי (איוב ט״ז, ד׳). אכן אם הנגון בראש תיבה

---

*) כי־ידבר ככ״ל, ובספרים כִּי׀ ידבר והוא שבוש כי כִּי זה אינכו מן י״א כטעם לגרמה ובזור, כי דינו להיות מוקף וכן בא במקף בדפוס רוו״ה, שוב מצאתי בדפוס קראתו כִּי ידבר׳ ואף זהו טעות, ובסוף משפט הלגרמה אמסר כל כִּי׀ בלגרמה בספרי אמ״ת.

מפאת נסיגתו לאחור יבא מרכא ולא מהפך, כמו חללים׀ שֹׁכְבֵי קֶבֶר (תהלי׳ פ״ח, ו׳) אתה נוֹרא אַתּה (ע״ו, ח׳) וַיִּרְאוּ׀ אֲפִיקֵי מַיִם (י״ח, ט״ז) באברתו׀ יָסֶךְ לָךְ (צ״א, ד׳), אבנים׀ שָׁחֲקוּ מַיִם (איוב י״ד, י״ט) חטה׀ יֵצֵא חוֹחַ (שם ל״א, מ׳).

ובתיבות שתקדם תנועה משוכה לנגון מטעימים מהפך וצנוריות כמו עֲנֵנִי׀ אֱלֹהֵי צדקי (תהלים ד׳, כ׳) יְיָ׀ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ (י״א, ד׳), אודיעך וַעֲוֹנִי לא־כִסִּיתִי (ל״ב, ה׳) לבי׀ דָּבָר טוֹב (מ״ה, ב׳) רוממו׀ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (צ״ט, ה׳. ט׳.), לולי מֹשֶׁה בחירו (ק״ו, כ״ג) פדות׀ שָׁלַח לעמו (קי״א, ט׳) כמה׀ נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ (איוב כ״א, י״ז. וזה גם דעת בן אשר בחלופים), ועתה׀ לֹא רָאוּ אוֹר (שם ל״ז, כ״א). ויש שני מקומות אשר ישרתו מהפך וצנוריות לרביע בתיבתו עמו, בְּרִנָּה׀ בִּישׁוּעָתֶךָ תהלים כ׳, ו׳), וּתְהִי עוֹד׀ נֶחָמָתִי (איוב ו׳, י׳).

ה. אין לרביע גדול יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים שיבואו לו שני משרתים, ואלה הם תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת (תהלים נ״ה, כ״ד), זֵדִים קָמוּ עָלַי (פ״ו, י״ד).

ויש במסורת: אַשְׁרֵי ד׳ ראשי פסוקין בטעם שני מאריכין (פרוש, שיבא מרכא ועוד געיא במלך הראשון המארכת אותו ומפרדתו משוא שלאחריו), וסמן אַשְׁרֵי האיש אשר לא הלך (תהלים א׳, א׳) אַשְׁרֵי אדם לא יחשב ה׳ לו עון (ל״ב, ב׳), אַשְׁרֵי אדם שמע לי (משלי ח׳, ל״ד), אַשְׁרֵי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו (תלים מ׳, ה׳), וסמן בלשן ארמי: גברא חשיב שמיע ה׳.

עוד במסורת: וַאֲנִי ד׳ בטעם, וסמן, ואני ברב חסדך אבוא ביתך (תהלים ה׳, ח׳) ואני בתמי תמכת בי (מ״א, י״ג), ואני כמעט נטיו רגלי (ע״ג, ב׳) ואני כזית רענן (נ״ב, י׳). ודע כי בכל הספרים שראיתי זה האחרון בלגרמה ונשארו רק ג׳ שבאו ברביע. והמסורת מוסרת בשני מקומות ד׳ בטעם, אבל אחרי הדיוק נתברר לי כי גם ואני כזית רענן דינו ברביע ואז הם ד׳ כפי המסורת כי כל וַאֲנִי המוקדם לדחי ובא במפסיק הוא ברביע, וכל וַאֲנִי הבא בלגרמה הוא הקודם לשופר ולרביע, וכל וַאֲנִי אשר לפני האתנח ובא במפסיק הוא בדחי או בלגרמה, דרוש ותמצא.

פרק ט׳. משפט משרתי הפזר.

א. יש לפזר משרת הוא לעולם גלגל, חוץ ממה שבא פסק לאחריו הוא מהפך, כמו אֱלֹהֵי ישראל (תהלים ק״ו, מ״ח), מַשְׁכִּימֵי קוּם (קכ״ז, ג׳) מָצְאָה בַּיִת (פ״ד, ד׳. *), לְמִי אֲבוֹי (משלי כ״ג, כ״ט), אֵל׀ אלהים (נ׳, א׳. והוא פסק בעדות

---

*) ככה הנגון מָצְאָה לעיל מפני קרוב הטעמים, ובגלגל וכן במקרא רפ״א דפוס ויניציא וכן בקראתו והוטערום גם ברוו״ה, ובי״ת בַּיִת דגושה בפלנטין ודפוס, ויניציא שנת שע״פ גם בריינעק וכן עקר דוגמת יָלְדָה בּוֹ (בראשית י״ט, ל״ח), וְרִבְּצָה בּוֹ (דברים כ״ט, י״ט) נָשְׁבָה בּוֹ (ישעיה מ׳, ז׳) ודומיהן אשר בכולן אות בגדכפ״ת דגושה. אף שהנגינה הקודמת נסוגה לאחור, וכן כתב יהב״י הנקדן בעין הקורא ז״ל, יָלְדָה בּוֹ כל ילדה דסמיך לו בּוֹ, בַּת, לִי, לוֹ יִלדה מלעיל והם אחריו דגושין. והרד״ק במכלול שער אותיות או״י (דף פ״ח) מביא סלה ודומיהן בכלל הרפויין אחר אהו״י ותלה הטעם בתיבה הקודמת אשר הנח שלאחר הקמץ נכתב, והמדקדקים הבאים ענו אחריו אמן. אכן דברי הרד״ק שם מבולבלים וסובל הוא על שתי כתפות כי אחר שהביא מָלְאָה נַּת (יואל ד׳,

מ"ג ובמערכת דפסקין נשכח), לְדָבָר | רָע (קמ"א, ד'. וזו היא דעת בן אשר בחלופים ובן כמ"ג ועטיאס ופרופס, ולבן נפתלי בלא פסק), אֵפוֹא | בְּנִי (משלי ו', ג').

ויבא המשרת בתיבת הפזר אם היא ארוכה בת מתג לפני הנגון ויתהפך המתג למשרת, אך בתנאי שלא יהיה מקום המתג ראש תיבה, כמו אוֹדִיעֲךָ (תהלים ל"ב, ה'), וַתְּשֹׁקְקֶהָ (ס"ה, י'), אבל אם יפול המתג בראש תיבה לא יתהפך לגלגל נָתְנוּ (ע"ט, ב'), רוֹמְמוּ (צ"ט, ה'. ט').

ב. יש שני משרתים לפזר, ישאר גלגל הקרוב לו, והבא לפני גלגל אם יפול על אות ראשונה של תיבה הוא מהפך, כמו כִּי אֵין בְּפִיהוּ (ה', י') כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי (נ"ו, י"ד) כִּי הִנֵּה אָרְבוּ (נ"ט, ד') אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן (פ"ט, כ') כִּי אֶלֶף שָׁנִים (צ', ד'), עַד יְפַלַּח חֵץ (משלי ז', כ"ג) כִּי מִיץ חָלָב (שם ל', ל"ג).

ואם אין הנגון בראש מלה, יבא אזלא המשרת ולא מהפך, כמו וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ (תהלים ה', י"ב), עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת (י"ג, ג'. כן לב"א, אבל ב"נ עד־אנה מרכא, וכן לב"נ וישמחו במרכא, וכן למטה כ"ז, ו' לבן אשר וְעַתָּה יָרוּם, ולבן נפתלי ועתה מרכא, וכן ל"א, י"ב לבן אשר צֹרְרַי הָיִיתִי, ולבן נפתלי צוררי ובן ס"ח, ל"א לבן אשר גְּעַר חַיַּת ולבן נפתלי גער וכן כולם*), וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי (ק"ו, ל"ח), הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים (קכ"ג, ב'), אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ (קל"ח, ב').

י"ג) רפי, חזר ואמר בס"א מלאה גַּת בדגש אבל בן נפתלי כתב שהוא רפה. ולמדנו מדבריו כי זה הדגשון והרפיון של דוגמאות כהללו תלוי במחלוקת אשר ונפתלי, ולבן אשר הן כדגשין, והתימה על רד"ק איך אחז בשיטת בן נפתלי אשר אין הלכה כמותו? אבל תדע כי כל המדקדקים עד הנה לא מצאו כלל האמת של דגש ורפי בגדכפ"ת אחר מלות כאלה וחשבו עליהם טעמים לא נכונים ובאמת שמש העיון עליהם הם נמסים. והכלל הברור ואמת הוא זה: „תיבה בנגון משרת כי תלא על הברת אָ ותבוא אחריה תיבה מתחלת באחת מאותיות בגדכפ"ת וכה הנגון, הסתכל בתיבה ראשונה, אם היא בטעם לעילא בעצמה ומעיקרה מבלי סבת מה, או שהמקום אשר עתה נפל הטעם עליו לעילא, היה נטעם גם קודם לכן בטעם או בחצי טעם הוא געיא קודם שהיתה המלה נארכת בהברות, בתנאים הללו נדגש בגדכפ"ת של תיבה הסמוכה, כגון הַתְלַתְּ בִּי (שופטים ט"ז, י') הנה מלת התלת נגונה לעיל בעצמה, אַרְצָה כְּנַעַן (בראשית י"ב, ה') כי מתחלתה היתה אֶרֶץ והאל"ף נטעמת אף בלי הוספת ה"א, וְאָעִידָה בָּם (דברים ל"א, כ"ח) והעי"ן ככר נטעמה מעיקרה במלת אָעִיד, יָלְדָה בּוֹ והיה געיא חצי הטעם שם גם בלי נסיגת אחור במלת יָלְדָה ועתה הגדילה בערכה לטעם שלם, וכן ועבדיך בָּאוּ (בראשית י', מ"ב) וְרָבְצָה בּוֹ מָלְאָה דָם (ישעיה ל"ד, ו'), נִשְׁבָּה בּוֹ, דָּמִית כָּכָה (יחזקאל ל"א, י"ח), מָלְאָה גַּת. והחזיקה בּוֹ (משלי ז', י"ג) ובן מָצְאָה בַּיִת. ולא בלבד אם בגדכפ"ת אחריה אלא אף באותיות אחרות נוהג דין זה כמו הָיְתָה זֹּאת (תהלים קי"ח, כ"ג), וְנָשְׁקָה לּוֹ (משלי ז', י"ג) ודומיהם. ואם אין תנאים הנאמרים אלא שהמשרת נסג לאחור למקום אשר מתחלה לא היה שם טעם ולא געיא אז מרפין התיבה שלאחריו כמו וְקָרָא בוֹ (דברי' י"ז, י"ט) מֵאָה כֶסֶף (שם כ"ב, י"ט) מָצָא בָהּ (שם כ"ד, א')- עֹשֵׂה פֶלֶא (תהלי' ע"ח, י"ב) עָנָה בִי (רות א', כ"א) קָרָא לָיְלָה (בראשית א', ה') לִנְסָכָה לֵהּ (דניאל ב', מ"ו)".

*) וראיתי לבן בלעם שאמר בספרו ז"ל: מחליפים הסופרים, יש כותבין וישמחו (ה', י"ב) במקל, ויש כותבין אותו במרכא, עכ"ל. ומהחלופים למדנו שהסופרים הם בן אשר ובן נפתלי, וההלכה כבן אשר ואף כל ספרינו שומעים לו.

ג. יש לפזר שלשה משרתים אז לעולם אותם שלפני הגלגל מהפך ואולא, כמו כִּ֣י לֹא־בָזָ֡ה וְלֹ֬א שִׁקַּ֗ץ (תהלים כ״ב, כ״ה), גַּ֤ם כִּֽי־אֵלֵ֨ךְ בְּגֵ֪יא צַלְמָ֡וֶת (כ״ג, ד׳), כִּ֤י אֲפָפ֬וּ עָלַ֨י רָע֗וֹת (מ׳, י״ג) עֲשֵׂ֨ה זֹ֤את אֵפ֨וֹא ׀ בְּנִ֡י (משלי ו׳, ג׳).

ויש במסורת: לְדָוִ֗ד ב׳ בטעם בספרא, וסמן, לדוד אליך ה׳ נפשי אשא (תהלים כ״ה, א׳), לדוד אליך ה׳ אקרא (כ״ח, א׳).

עוד במסורת: מִזְמ֗וֹר ב׳ בטעם בספרא, וסמן, מזמור שיר חנכת הבית (תהלים ל׳, א׳), שירו לה׳ שיר חדש (צ״ח, א׳).

פרק י׳. משפט הלגרמה ומשרתיו.

הלגרמה ימצא בשתי דמיונות או כזה אָ֤ ׀ והוא מהפך לגרמה או כזה אֹ֣ ׀ והוא אזלא לגרמה ושתיהם במשמרתם אחת הם (במשמרת היתיב והפשטא בא״ך ספרים שאף הם טעם אחד) ולא מפסיקים שונים, ורק בנין התיבה הוא אשר מביא לו אלה השנויים בצורה, כי דע ותבין:

א. כל שיבא הלגרמה בראש מלה לעולם הוא מהפך לגרמה, כמו כִּ֤י ׀ (תהלים ה׳, ה׳) שָׂ֤נְאוּ ׀ (י״ב, ג׳) אֵ֤ין ׀ (מ׳, ו׳) ע֤וּרָה ׀ (מ״ד, כ״ד) אָ֤ז ׀ (נ״ו, י׳) לָ֤מָּה ׀ (ס״ח, י״ז) פִּ֤י ׀ (ע״א, ט״ו) תֶּ֤רֶב ׀ (ע״א, כ״א) קֻ֤מוּ ׀ (ק״ט, כ״ח) שָׁ֤ם ׀ (קל״ב, י״ז) פַּ֤עַם ׀ (משלי ז׳, י״ב) עַ֤יִן ׀ (שם ל׳, י״ז) אִ֤ישׁ ׀ (שם כ״ב, כ״ט) דּ֤וֹר ׀ (שם ל׳, י״ד) אַ֤ף ׀ (איוב ד׳, י״ט) יַ֤חַד ׀ (איוב י״ט, י״א) קֵ֤ץ ׀ (שם כ״ח, ג׳).

ואף אם אינו בראש תיבה ממש אלא שמקדים שוא לפניו במו כן מהפך לגרמה בא, כמו בְּי֤וֹם ׀ (תהלים י״ח, א׳. וכל״ל כמו נרוו״ה), בְּרֶ֤צַח ׀ (מ״ב, י״א) בְּב֤וֹא ׀ (נ״ב, ב׳) עֲנִ֤יֵּי ׀ (ד׳, כ׳) בְּטֶ֤רֶם ׀ (ל׳, כ׳) אֲשֶׁ֤ר ׀ (ק״ט, ט״ז), פְּר֤וּת ׀ (קי״א, ט׳) עָלַ֤י ׀ (איוב ל״ו, כ״א).

ואם הנגון במלך השני של תיבה ולפניו דגש או שוא נח כמו כן מהפך לגרמה יוטעם, כמו הִנֵּ֤ה ׀ (תהלים כ״ט, א׳) שִׁתַּ֤י ׀ (ע״ג, כ״א) וְאַתָּ֤ה ׀ (ק״ט, כ״א.) בַּיָּ֤ם ׀ (ע״ז, כ׳. כן הנגון בלגרמה כמו בעטיאש ובדפוס ורוו״ה), פִּזַּ֤ר ׀ (קי״ב, ט׳), וְעַתָּ֤ה ׀ (איוב ל׳, א׳. ל״ז, כ״א), עַל־מָ֤ה ׀ (שם י״ג, י״ד.) הֲ֤ן־אֵ֤לֶּה ׀ (שם כ״ו, י״ד) כַּסְפּ֤וֹ ׀ (תהלים ט״ו, ה׳) אַךְ־בְּצֶ֤לֶם ׀ (תהלים ל״ט, ז׳) יִשְׂמַ֤ח ׀ (מ״א, י״ב) עַד־אָ֤נָה ׀ (ס״ב, ד׳) יִזְכְּר֤וּ ׀ (כ״ב, כ״א) חֶלְקִ֤י ׀ (כ״ה, כ״ב) עִבְרֵ֤י ׀ (פ״ד, ז׳) לִרְא֤וֹת ׀ (ק״ו, ה׳), בַּחֲצֹצְר֤וֹת ׀ (קצ״ז, י״ט) אֶשְׁתְּךָ֤ ׀ (קכ״ח, ג׳. כל״ל כמו בקלאתו ובדפוס לוו״ה) הַקַּשֻּׁ֤בָה (קמ״ב, ז׳).

וכן יבא מהפך לגרמה בתיבה אשר נגונה בהברה השנית ולפניה תנועה משוכה היא מבלי שוא בראשה, כמו אָלָ֤ה ׀ (תהלים י׳, ז׳) יֵשֵׁ֤ב ׀ (י׳, ח׳)

וַאֲנִי, (י״ג, ו׳. ל״א, ט״ו) אַחַת, (כ״ז, ד׳. ס״ב, י״ב) נוֹדַע, (ט׳, י״ז) בָּרוּךְ, (ע״ב, י״ח) מוֹאָב, (ס׳, י׳. ק״ח, י׳) בַּעֲבוּר, (ק״ה, מ״ה) וַאֲנַחְנוּ, (קט״ו, י״ח) אֹהֲבַי, (ל״א, י״ב) כַּחֹמֶץ, (משלי י׳, כ״ו) אֹמֶר, (שם כ״ד, פ״ד. ככה בעטיאש וכל״ל) גּוֹזֵל, (שם כ״א, כ״ד) יַעֲמֹד, (איוב ד׳, ט״ז) בַּחֲלוֹם, (ל״ג, ט״ו).

ב. אך אם תנועה המשוכה הקודמת לנגון יש שוא בראשה אזי יבא אזלא לגרמה בתיבה, כמו תְּשִׁיתֵמוֹ, (תהלים כ״א, י׳) לְדָוִד, (כ״ו, א׳) יְיָ, (ה׳, ט׳) וְאָבוֹאָה, (מ״ג, ג׳) אֱלֹהִים, (מ״ד, ב׳) אֲפָפוּנִי, (קט״ז, ג׳) אֲבָנִים, (איוב י״ד, י״ט).

וגם אם יותר ממלך אחד לפני מצב הנגון, בין שתהיה התנועה הקודמת לנגון משוכה בין סתומה בנח או דגש, אף על פי כן אזלא לגרמה יבא ולא מהפך, כמו הָאֲשִׁימֵם, (תהלים ה׳, י״א) הָאוֹיֵב, (ט׳, ז׳) כָּל־הָאָרֶץ, (ס״ו, ד׳) וּבַת־צֹר, (מ״ה, י״ג) בַּצַּר־לִי, (י״ח, ז׳) כָּל עַצְמוֹתַי, (ל״ה, י׳. ותיבה כָּל נמלט ממקף ע״פ המסרה) כִּי־אַתָּה, (י׳, י״ד. מ״ג, ב׳) נוֹרָאוֹת, (ס״ה, ו׳) לִשְׁלֹמֹה, (ע״ב, א׳) אָנֹכִי, (פ״א, י״א) יִזָּכֵר, (ק״ט, י״ד) גַּם־צִפּוֹר, (פ״ד, ד׳) הַלְלוּיָהּ, (ק״ו, א׳) הוֹשִׁיעֵנוּ, (ק״ו, מ״ז) וּרְשָׁעִים, (ק״ד, ל״ה) אִם־אֲדֹנָי, (קכ״ז, א׳) וַיְנַקְּשׁוּ, (ל״א, י״ג) חַם־לִבִּי, (ל״ט, ד׳) כָּל־גּוֹיִם, (פ״ו, ט׳) וְלִשְׁכֵנַי, (ל״א, י״ב) בְּהִתְהַלֶּכְךָ, (משלי ו׳, כ״ב) פֶּן־אֶשְׂבַּע, (שם ל׳, ט׳. כן באפיטיום ורייכעק מוקף וכבון דוגמת פֶּן־יֶאֱנַף, וכן לב״א) וַיַּגֶּד־לְךָ, (איוב י״א, ו׳) אִם־חֲרוּצִים, (שם י״ד, ה׳) וַיִּשְׁכֹּן, (שם ט״ו, כ״א), וכן כולם על אלה הכללים. חוץ מן הלגרמה הבא לפני מונח עלוי משרת של סלוק הוא לעולם מהפך לגרמה, כמו לְפָנָיו, תָּבוֹא באזניו (תהלים י״ח, ז׳) בְּיַעֲקֹב, אַתָּה עשית (כ״ט, ד׳) מִשָּׁמַיִם, אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט (ק״ב, כ׳) וְהִתְבּוֹנֵן, נִפְלְאוֹת אֵל (איוב ל״ז, י״ד); אך יש פסוק אחד במקרא מיוחד ובו אזלא לגרמה קודם לעלוי וע״י טרחא משורת והוא לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים, בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם (תהלים קכ״ה, ג׳).

ג. כל תנאים הנאמרים הם לא נאמרים אלא בלגרמה העומד יחידי ולא ישורת, אבל אם ילך לפניו משרת אז לעולם הוא אזלא לגרמה חק ולא יעבור.

ד. אם יבא משרת על אזלא לגרמה ויפול בתיבה אשר נגונה בראשה אז המשרת מהפך הוא, כמו זֶבַח וּמִנְחָה, (מ׳, ז׳) גַּם אִישׁ־שְׁלוֹמִי, (מ״א, י׳) אֵלֶּה עָשִׂיתָ, (נ׳, כ״א) לִי גִלְעָד, (ס׳, ט׳. ק״ח, ט׳) הָפַךְ יָם, (ס״ו, ו׳) כֵּן נַפְשִׁי, (מ״ב, ב׳ *) זֹרְמוּ מַיִם, קוֹל רַעַמְךָ, (ע״ז, י״ח. י״ט) שָׁוְא לָכֶם, (קכ״ז, ג׳. וכן

---

*) ככה נדפוס קראתו והוטערום, גם במקרא רפ״א, ומלת תַּעֲרֹג שלאחריו התי״ו דגושה וכן העקר, וברוב ספרים נפשי תַּעֲרֹג באזלא משרת ותי״ו תערג רפה וטעות, כי לעולם אין לסלוק יותר מג׳ משרתים, כמבואר במשפטו.

דעת בן אשר) כִּי שָׁם׀ (קל"ג, ג') דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר׀ (משלי ל', י"ט) כִּי נִגַּח׀ (שם ה', כ"א) אֶרֶץ עֵפָתָה׀ (איוב י', כ"ב).

ואף אם ילך שוא לפני הנגון שבראש תיבה כמו כן המשרת מהפך הוא, כמו אֲשֶׁר פריו׀ (תהלים א', ג') וְעֹשֶׂה חֶסֶד׀ (י"ח, כ"א) שְׁאוּ שערים׀ (כ"ד, ז'. ט'.) הֱיֵה לִי׀ (ל"א, ג') וְגַם עד־זקנה׀ (ע"א, י"ח) לְמִי אוי׀ (משלי כ"ג, כ"ט.*) וְהוּא יַשְׁקִט׀ (איוב ל"ד, כ"ט).

וכן המשרת הוא מהפך בתנועה השנית של תיבה, אך בתנאי שהיא בלי שוא מניע ושתהיה התנועה שלפניה שוא נח או דגש בסופה ואין שוא בראשה וגם בלא געיא כלל, כמו מִפִּי עוללים׀ (תהלים ח', ד') מִקְצֵה השמים׀ (י"ט, ז') בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק׀ (מ', י') שִׁמְעָה עַמִּי׀ (נ', ז') יִשְׁמַע אֵל׀ (נ"ה, כ') חָנֵּנִי אלהים׀ (נ"ז, ב') וַיָּקֶם עֵדוּת׀ (ע"ח, ה') וַיְגָרֶשׁ מפניהם׀ (ע"ח, נ"ה) מַצְמִיחַ חָצִיר׀ (ק"ד, י"ד. כן בריינעק ורוו"ה וכל"ל, וכס"א מצמיח׀ וטעות) יִתַּמּוּ חַטָּאִים׀ (ק"ד, ל"ה) אִם־לֹא שִׁוִּיתִי׀ (קל"א, ב') אַל־תַּט לִבִּי׀ (קמ"א, ד').

ה. ויבא שופר עלוי בתיבה אם אין בה תנאים הנאמרים, והוא שהמשרת יפול על תנועה שלישית של תיבה ואילך, או גם בתנועה השנית אם היא מתחלת בשוא מניע או שהתנועה הקדומה יש שוא בראשה או געיא בה, כמו יִגְמָר־נָא רַע׀ (ז', י') וַתִּגְעַשׁ ותרעש׀ (י"ח, ח') וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם׀ (י"ח, י"ד) חָנְנֵנִי יְיָ׀ (ט', י"ד) וַאֲנִי תפלתי־לך׀ (ס"ט, י"ג) לַעֲשׂוֹת בָּהֶם׀ (קמ"ט, ט') יְצַוֶּה יְיָ׀ (מ"ב, ט') וְאַתָּה יְיָ׀ (כ"ט, ו') אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ׀ (כ"ז, ט'. ק"ב, ג') וְאִם־בָּא לראות׀ (מ"א ז') מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר׀ (ק"א, ה') יֹאכְלוּ ענוים׀ (כ"ב, כ"ז) צָמְאָה נפשי׀ (מ"ב, ג') שָׁמְעָה ותשמח׀ (צ"ז, ח') נָשְׂאוּ נהרות׀ (צ"ג, ג') שָׁפְכוּ דָמָם׀ (ע"ט, ג') נִכְסְפָה וגם־כלתה׀ (פ"ד, ג') בְּהִתְעַטֵּף׀ עָלַי (קמ"ב, ד') הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם׀ (קמ"ז, ח') תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ׀ (איוב י', י"ז) הַמְעַמֵּף ישלמנה׀ (שם ל"ד, ל"ג) וכן כולם, חוץ ממעטים הבאים בשוא חטוף על דרך זר הם במשרת מרכא כמו יְרַדֹּף אויב׀ (תהלים ז', ו'. כי פתח הרי"ש אין כחו אלא כחטף והוא כמו יְרַדֹּף כאשר נמצא באמת במקצת ספרים עתיקים ובא הפתח תחת שוא יִרְדֹּף מבנין הקל**) מְמַתִים יָדְךָ׀ (י"ז, י"ד) בְּקֶרֶב עָלַי׀ (כ"ז, ב') שִׁמְעָה תפלתי׀ (ל"ט, י"ג. כי כל שִׁמְעָה בשוא נח, וזה בשוא מניע וכן נמסר עליו „לית קמץ חטוף," וכן מביאו הר"מ הנקדן).

---

*) ככה לבן אשר, ולבן נפתלי לְמִי־אוי׀ וכן מחולקים בתהלים קכ"ז, ג': ב"א שָׁוְא לכם׀ ב"נ שוא־לכם׀ מוקף.

**) ונשאר הדגש בדל"ת אחרי השתנות שוא לפתח, והוא נתן מקום למדקדקים לשאת ולתת במלה ואמר ר"י חיוג שהוא כמו יְתַרְדּוֹף ורד"ק (מכלול ע"ו) אמר שהיא מורכבת, ובאמת אין נצרכים לכל זאת, והמלה בבנין הקל.

ו. יש תנועה משוכה לפני הנגון מעמידים מהפך וצנורית, כמו שִׁ֓יתָ֥ה יְיָ֨ו (תהלים ט׳, כ״א) בָּ֭חַנְתָּ לִבִּי֮ו (י״ז, ג׳), יָ֝בֵ֥שׁ כַּחֶ֨רֶשׂ׀ (כ״ב, ט״ז) תַּ֨עֲרֹ֬ךְ לְפָנַ֨י׀ (כ״ג, ה׳) הַדְרִ֘יכֵ֤נִי באמתֶּ֨ךָ׀ (כ״ה, ה׳) יְ֝שִׂ֥ישׂוּ וישמח֨וּ׀ (מ׳, י״ז. ע׳, ה׳), הַצִּ֨ילֵ֤נִי מדמִ֨ים׀ (נ״א, ט״ז) וַ֝יִּרְדּ֨וּ בָ֤ם ישרִ֨ים׀ (מ״ט, ט״ו) בִּטְח֨וּ בֹ֤ו בכל־עֵ֨ת׀ (ס״ב, ט׳) רֵ֘אשִׁ֤ית חָכְמָ֨ה׀ (קי״א, י׳) אַרְבָּ֘עִ֤ים שָׁנָ֨ה׀ (צ״ה, י׳) בָּר֘וּךְ יְיָ֨׀ (קל״ה, כ״א) לֹ֘א עָ֤שָׂה כֵ֨ן׀ (קמ״ז, כ׳).

ז. ולמדנו מדיקות המקרא אשר תיבת הלגרמה אם היא ארוכה כל כך עד שהיא כשרה לגעיא בתנועה שלישית למעלה מנגינתה, והיא בלי תיבה משרתת לפניה, שיבא מהפך במקום הגעיא וישרת המהפך ללגרמה עמו בתיבתו, כמו פֶּ֤ן־יֶאֱנֹ֨ף׀ (תהלים ב׳, י״ב) וַ֝יִּרְא֨וּ׀ (י״ח, ט״ז) וַ֝יַּעֲלֵ֨נִי׀ (מ׳, ג׳) וְלָרְשָׁ֨עִ׀ (נ׳, ט״ז) אַל־תַּהַרְגֵ֨ם׀ (נ״ט, י״ב) נְרַנְּנָ֨ה׀ (צ׳, ו׳), וַ֝יִּרָא֨וּ׀ (ס״ה, ט׳) אֶ֭שְׁתּוֹלְל֨וּ׀ (ע״ו, ו׳) עַל־נַהֲר֨וֹת׀ (קל״ז, א׳) יְהַלְל֨וּ׀ (קמ״ח, י״ג) מִן־הָעוֹלָ֨ם׀ (ק״ו, מ״א), מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִ֨י׀ (מ״ב, ו׳. י״ב. מ״ג, ה׳) וַהֲדָרְךָ֨׀ (מ״ה, ה׳), ובאלה ב׳ האחרונים בא עלוי מפני שהם בתנועה שלישית ובתנועה שנית בשוא מניע אשר לא יתכן בהם המהפך כדין שאמרנו למעלה, וכן יַשִּׁימָ֨וֶת׀ (נ״ה, ט״ז) ע״פ הקרי יַשִּׁ֥יא מָ֨וֶת תרין מלין.

ודע כי כלל זה שיבא המשרת בתיבת הלגרמה לא יכון אלא בתנאי שתקדם לפחות אות אחת לפני המשרת, אבל אם יפול הגעיא באות הראשונה של תיבה נשארת הגעיא ולא תתהפך כמו הָ֭אוֹיֵ֨ב׀ (ט׳, ז׳) וַ֭אֲנִ֨י׀ (י״ג, ו׳) אֹֽהֲבַ֨י׀ (ל״ח, י״ב) נ֭וֹרָא֨וֹת׀ (ס״ה, ו׳) הַ֭לְלוּיָ֨הּ׀ (ק״ו, א׳*).

ח. אין ללגרמה יותר ממשרת אחד, מלבד פסוקים שנים והם כִּ֤י גָ֘בַ֤ר עָלֵ֨ינוּ׀ (תהלים קי״ח, ב׳), כִּ֤י רָ֘בַ֤ת אוֹיְב֨וּ׀ (קמ״ג, ג׳) בעבור מלת כִּי שנמלט מן המקף ע״פ המסרת.**)

ויש במסרת: קֽוּמָ֤ה ב׳ בטעם בספרא וסמן, קומה ה׳ הושיעני (תהלים ג׳, ז׳) קומה ה׳ באפך (ז׳ ז׳).

עוד במסרת: לְדָוִ֨ד׀ ז׳ בטעם בספרא וסמן, לדוד שפטני ה׳ (תהלים כ״ו, א׳), ה׳ אורי וישעי (כ״ז, א׳), ריבה ה׳ את יריבי לחם (ל״ה, א׳), אל תתחר במרעים

---

*) ודומה הלגרמה בענין זה להזקף בא״ך ספרים אשר גם אותו ישרתו המונח בתיבתו במקום המתג, אם הוא לא יפול בראש התיבה, ואם המתג בראש תיבה לא ישתנה למונח כמו אֶל־הָֽאִשָּׁ֗ה (בראשית ג׳, א׳) הַבָּ֫תִּ֗ים (שמות י״ב, ז׳) וְהָֽאֲדָמָ֗ה (דברים י״א, י״ז) וּמַ֫עֲשֵׂיהֶ֗ם (יחזקאל א׳, ט״ז), אבל הָֽאִשָּׁ֗ה (בראשית ג׳, י״ג) בָּ֫תֵּיהֶ֗ם (ישעי׳ י״ג, ט״ז) הָֽאֲדָמָ֗ה (דברים י״א, כ״א) יַֽעֲשֶׂ֗ה (יחזקאל י״א, א׳). ועתה שמור לך כלל זה ותן דעתך עליו כי בספרים לא השוו המדה ותרי טעמי הליכו אשר לא נכונו ומתי שיכונו שם לא הטעימו וע״כ אם תמצא נֽוֹדְע֨וּ׀ (תהלים ט׳, י״ז), נֽוֹרָא֨וֹת׀ (ס״ה, ו׳), אֹ֫מַ֨ר׀ (משלי כ״ד, ב״ד) וכדומה הן כל זאת איננה אלא טעות.

**) ומה שבא במשלי כ״ד, ל״א: וְהִנֵּ֤ה עָלָ֨ה כֻלּ֨וֹ׀ שבוש, וצריך להיות וְהִנֵּ֗ה בפזר.

(ל"ז, א'), לדוד ברכי נפשי (ק"ג' א'), לדוד אודך בכל לבי (קל"ח, א'), לדוד ברוך ה' צורי (קמ"ד, א').

עוד במסורת: כִּ֣י י"א בטעם לגרמה, וסמן, כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ה', ה'), כי לא תעזב נפשי (ט"ז, י'), כי יומם ולילה תכבד (ל"ב, ד'), כי לא תחפץ זבח (נ"א, י"ח) כי לא יטש ה' עמו (צ"ד, י"ד), כי כל אלהי העמים אלילים (צ"ו, ה') כי לוית חן הם (משלי א', ט'), כי כמו שער בנפשו (שם כ"ג, ז'), כי לא תהיה אחרית לרע (שם כ"ד, כ'), כי לא יצא מעפר (איוב ה', ו') כי לא ידע שלו בבטנו (שם כ', כ'). אלה י"א בטעם מהפך לגרמה וכן נמסר על כולם במס"ק, י"א בטעמא, רק מה שנמסר על כִּי של תהלים ו', ו' „י"א בטעם", הוא טעות המדפיס, ומקומו באיוב כ', כ'. והנה אם תמצא מלבד אלה שבא בספרים כִּ֣י בלגרמה, ידוע תדע אשר שגגת סופר ומדפיס הוא כגון ברוב ספרים כִּ֣י יְדַבֵּר (תהלים פ"ה, ט') וצ"ל כִּי־יְדַבֵּר וראה גם מנחת שי בתהלים כ"ה, י"ג.

עוד במסורת: כִּ֤י, כ"ה ראשי פסוקין בטעמא בספרא (פרוש כ"ה פעמים יבא כִּי בר"פ במהפך מצרת בתהלים), וסמניהון, כי אם בתורת ה' (תהלים א', ב'), כי אין בפיהו (ה', י'), כי אין במות (ו', ו') כי לא לנצח ישכח (ט', י"ט), כי הנה הרשעים (י"א, ב'), כי מי אלוה (י"ח, ל"ב), כי לא בזה (כ"ב, כ"ה), כי יצפנני בסכה (כ"ז, ה'), כי לא יבינו (כ"ח, ה') כי רגע באפו (ל', ו'), כי כלו ביגון חיי (ל"א, י"א), כי שמעתי דבת רבים (ל"א, י"ד), כי הוא אמר ויהי (ל"ג, ט'), כי לא שלום ידברו (ל"ה, כ'), כי זרועות רשעים (ל"ז, י"ז) כי רשעים יאבדו (ל"ז, כ'), כי ה' אהב משפט (ל"ז, כ"ח), כי אפפו עלי רעות (מ', י"ג), כי לא בחרבם (מ"ד, ד'), כי לא בקשתי (מ"ד, ז'), כי שחה לעפר (מ"ד, כ"ו), כי מלך כל הארץ (מ"ז, ח'), כי זה אלהים (מ"ח, ט"ו), כי יראה חכמים (מ"ט, י"א), כי לא במותו יקח (מ"ט, י"ח), כי זרים קמו עלי (נ"ד, ה'), כי לא אויב יחרפני (נ"ה, י"ג), כי הצלת נפשי ממות (נ"ו, י"ד), כי הנה ארבו לנפשי (נ"ט, ד'), כי אלהים יושיע ציון (ס"ט, ל"ו), כי אין חרצבות (ע"ג, ד'), כי לא ממוצא וממערב (ע"ה, ז'), כי כוס ביד ה' (ע"ה, ט'), כי לא האמינו (ע"ח, כ"ב), כי חק לישראל הוא (פ"א, ה'), כי נועצו לב יחדו (פ"ג, ו') כי טוב יום בחצריך (פ"ד, י"א), כי שמש ומגן ה' (פ"ד, י"ב), כי מי בשחק (פ"ט, ז'), כי אלף שנים (צ', ד'), כי הוא יצילך מפח (צ"א, ג'), כי בי חשק (צ"א, י"ד), כי שמחתני ה' (צ"ב, ה'), כי הנה איביך ה' (צ"ב, י'), כי אל גדול ה' (צ"ה, ג'), כי כגבה השמים (ק"ג, י"א), כי רוח עברה בו (ק"ג, ט"ז), כי פי רשע ופי (ק"ט, ב'), כי חלצת נפשי (קט"ז, ח'), כי שמה ישבו כסאות (קכ"ב, ה'), כי לא ינוח שבט (קכ"ה, ג'), כי אני ידעתי (קל"ה, ה'), כי שם שאלונו שובינו (קל"ז, ג'), כי אין מלה בלשוני (קל"ט, ד'), כי אליך אלהים אדני עיני (קמ"א, ח'). אלה כ"ה במהפך מצרת בראשי פסוקי תהלים, ותשמרם בלבך כי במסורת של דפוס לא תמצאם נמסרים גם לא בשום מקום, רק במס"ג דתלים ה', י' נמסר ז"ל „כי, כ"ה בטעם בספרא וסימן נמסר במסרה רבתא בערך כי" עכ"ל. ושם בערך כי לא מסרם המעתיק אלא התבלבל בבלבול הנוסחאות שבאו לפניו, אכן מדברי התבלבלותו נראה שלא ירד ברצון המסרה ולא הבין דעתה, ואנכי ירדתי אחרי הסמנים בחפש מחופש עד כי נתבררה לי מסרה זו מלובנת ומועמדת על בוריה.

פרק י"א. משפט השלשלת הגדולה.

השלשלת הגדולה אשר היא טעם מפסיק מוכרת היא על ידי מקל נעוץ כדמות פסק הבא תמיד לאחריה, ובזה נבדלה משלשלת הקטנה אשר משרתת היא ואין מקל אחריה.

א. לעולם השלשלת גדולה במחצית השנית של פסוק אחרי האתנח או עולה

ויורד, ולעולם יתרדפו אחריה טרחא ומונח משרתי הסלוק, חוץ מפסוק אחד שיבא מלאחריה הרביע מוגרש עם משרתיו, כמו וּכְבוֹדִי׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה (תהלים ז׳, ו׳) עַד־אָנָה׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי (י״ג, ב׳), תִּצְּרֶנּוּ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם (י״ב, י״ח), מְעַט׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב (משלי ו׳, י׳), וּבְשֶׁבַע׀ לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע (איוב ה׳, י״ט), וְדַע׀ כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֹנֶךָ (איוב י״א, ו׳, כן לכן אשר, וזהו הפסוק אשר יבא רביע מוגרש אחר השלשלת).

ב. תמיד השלשלת יחידה בלי משרת לה, חוץ מן שלשה פסוקים, מכלל זה חלוקים, אחד מהם שיש משרת אחד לשלשלת והוא מרכא לְדֹר וָדֹר׀ אוֹדִיעַ אמונתך בפי (תהלים פ״ט, ב׳), ובשני מקומות ישרתוה ב׳ משרתים טרחא ומרכא והם עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא׀ מֵחַוֹּת דֵּעִי אֶתְכֶם (איוב ל״ב ו׳) כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה (איוב ל״ז, י״ב*). הן זה משפט שלשלת הגדולה לכל תנאיה. וכדי להעמידך על האמת ולהוציאך מסגי הספרים אשאר עתה גם משפט שלשלת הקטנה, אשר משרתת היא.

ג. השלשלת הקטנה היא תשרת לסלוק ולאתנח ולרביע מוגרש (כמבואר במשפט כל אחד ואחד מהם), ועוד לה תמיד משרתים אחרים לפניה. בשבעה מקומות יקדם משרת אחד לה והוא מהפך, אֵין יְשׁוּעָתָה (תהלים ג׳, ג׳) יִשְׂאוּ הָרִים (ע״ב, ג׳) אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז (קל״ז, ט׳) לִוְיַת חֵן (משלי א׳, ט׳) הֲיַחְתֶּה אִישׁ (משלי ו׳, כ״ז) חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ (תהלים ל״ד, ח׳) בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי (תהלים ס״ח, ט״ו. ואלו ב׳ עוד בלכורית מפאת תנועה המשוכה), ובפסוק אחד הילכים שנים משרתים לפניה הראשון מהפך והשני עלוי לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה (תהלים ס״ה, ב׳). והנה בשמנה פסוקים הללו השלשלת משרתת היא, וע״כ אין פסק אחריה כדי להכירה שאיננה מפסקת. וכן במסרת בן בלעם בספרו על טעמי אמת וז״ל: אין ישועתה לו באלהים סלה, לך דמיה תהלה אלהים בציון, כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך, היחתה איש אש בחיקו, חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו, בפרש שדי מלכים בה, אשרי שיאחז ונפץ את עולליך, ישאו הרים, כל מאלה שמנה הם משרתים, אבל האחרים הכל טעמים ועושים לאותו שהוא טעם כעין פסק לסמן, ללמדך שהוא עומד בעצמו ואין אחריו טעם המולך עליו עכ״ל. וכן נמסר במסרת ב״י הביאה רוו״ה בהקדמת תהלים שלו וז״ל: ח׳ שלשלין דלא פסקין וסמן, אין ישועתה לו באלהים, חונה מלאך, לך דמיה תהלה אלהים, בפרש שדי, שאו הרים, אשרי שיאחז, כי לוית חן, היחתה איש, עכ״ל. ועתה אם תמצא בספרים פסק אחרי אחד מח׳ הללו, או שלא תמצא פסק אחרי שלשלת אחרת חוץ מאלו, תדע דעת נאמנה כי שבוש הוא.

---

*) כצ״ל כמו במ״ג, ולא אשר־ במקף, וכן כתב בהדיא בן בלעם וז״ל „בשני מקומות ישרתוה לשלשל ב׳ משרתים הלא הטה, על כן זחלתי ואירא, כל אשר יצום״.

השער השלישי.

הטעמים בשכונתם, וכחם וסדרם, ושאר סמניהם לתקנותיהם.

פרק א׳. חלוקת הטעמים לנעימתם.

הטעמים בנעימת נגינתם מתחלקים לשלש מחנות, משוררים, מעלים, ומניחים. המשוררים הם, פזר, ושלשלת, וצנור, ורביע קטן, הם מרוממים בקול שיר ומפוזר. ומן המעלים רק אחד, הוא הרביע הגדול, ויורם בקולו ואינו מתפזר. והמניחים אשר נעימת קולם נגון יורד מלמעלה למטה הם ששה, לגרמה, ודחי, ועולה ויורד, ואתנח, ורביע מוגרש, וסלוק. והלגרמה כשתבא לפני הצנור קולה משובר ויותר נמוך.

פרק ב׳. ערך הטעמים זה לזה.

כח של עולה ויורד ככח האתנח בא״ך ספרים.

כח האתנח ככח הזקף בשאר ספרים. וע״כ כל אתנח אחרי עולה ויורד אין לו כח לשנות פתח וסגול ושוא לקמץ כמו חַיַּי (תהלים כ״ז, ד׳), עָלַי (ל״א, י״ד), יָדַעְתִּי (ל״ה, ט״ו), דֶּרֶךְ (נ׳, כ״ג) סִינַי (ס״ח, ט׳) בְּכֶסֶף (ס״ח, י״ד) עֵינַי (ס״ט, ד׳), מִנְּעוּרַי (קכ״ט, א׳). ואף בלא עולה ויורד אינו משנה בהרבה מקומות כמו יריבַי (ל״ה, א׳) שֶׁקֶר (ל״ה, י״ט) נוֹעֲדוּ (מ״ח, ה׳) רֶשַׁע (משלי ד׳, י״ז) מִיֶּשַׁע (איוב ה׳, ד׳) וכל זה מפני שאין לו אלא ככח הזקף שבא״ך ספרים אשר פעם ישנה ופעם לא ישנה. וזהו ג״כ כונת דבלמשי שכתב במשקל פֶּעֶל „לא נשתנה תחת שליש רגזה אֶרֶץ כזקף״. וראה גם נמוק הרא״ב למכלול דף ס״ג, ב׳.

כח הדחי ככח הפשטא בשאר ספרים, ולכן ר׳ יהודה חיוג קורא אותו בשם יתיב.

כח של רביע מוגרש כטפחא בשאר ספרים, וזה שיקרא רי׳ חיוג את רביע מוגרש בשם טפחא, וזהו שכתב רד״ק במכלול דף ז׳, ב׳: בשלשת הספרים הנעימה (רביע מוגרש) הסמוכה לסוף פסוק דינה כמו הטרחא ופעמים קמוצה כמו ברשת זו טָמָנוּ (תהלים ט׳, ט״ו*) עכ״ל. ועוד מה שכתב בדף קס״ח, ב׳ בשקל פֶּעֶל וז״ל: „ובאו שנים מזו הגזרה בקמץ בטרחא, ויעשו בני ישראל את הַפָּסַח (במדבר ט׳, ב׳) כי כן יברך גָּבֶר (תהלים קכ״ח, ז׳)״ עכ״ל. ואם הרביע מוגרש אחריו לגרמה, יעלה הרביע

---

*) הרב ר״ז העתיק בש״ת אות כ״ט ויסוד הנקוד שער דגש אות ל״א הרבה לפשוע בפרשו אלה דברי הרד״ק שלא כדת ואמר, „כל מלה הסמוכה לאסף שהיא באחד מהטעמים המשרתים שאינם מפסיקים כמו מונח או מרכא, יהיה בו דין טפחא, ויש בו כח הפסק״. והם דברי שקר אשר מעולם לא עלו על דעת רד״ק, אלא כונתו בנעימה על הרביע המוגרש, כיוצא ממשלו שהביא, ואמר שכחו ככח הטפחא בא״ך ספרים אשר ע״כ לפעמים מתהפך בו השוא לקמץ כמו שהטפחא יהפוך לפעמים [על דרך זר] השוא לקמץ. ושרי ליה מריה לרז״ה שתלה שגעונו באשלא רברבא, וראה עוד ההערה הסמוכה בפרק ד׳.

במדרגתו ויהי כחו ככח הזוקף, כמו מגן הוא לכל, (י"ח, ל"א) ישמח לבו (ק"ה, ג');
ויגידו עליהם לעיהם מגן הוא לכל (ש"ב כ"ב, ל"א) ישמח לב (דה"כ ט"ז, י').

כח הרביע קטן והצנור כזרקא בא"ך ספרים.

כח השלשלת כזקף של שאר הספרים.

הסלוק, והרביע גדול, והפזר, והלגרמה, שוים בערכם להטעמים דומים של א"ך הספרים. ואם בא הלגרמה סמוך לסלוק אז כחו ככח הטפחא בא"ך ספרים. ואם הלגרמה או הפזר בראש פסוק, פעמים כחם ככח העולה ויורד ואתנח.

פרק ג'. טעמים המשותפים.

דע כי האתנח, והלגרמה, והפזר, והרביע מוגרש, אלו הטעמים כל אחד מהם יכול לעלות במדרגתו ולבוא במקום העולה ויורד ולכחו. כי כאשר לא יתכן העולה ויורד להיות בפסוק ממלא האתנח את מקומו כמו מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהלים י"ז, ב'), ואם יחסר גם האתנח יבא רביע מוגרש במקומו כמו ואנחנו נברך יה מעתה ועד־עולם הללויה (קט"ו, י"ח), ואם מקום העולה ויורד בראש פסוק יבא לגרמה במקומו כמו הללויה ׀ הודו ליי כי־טוב כי לעולם חסדו (ק"ו, א'), ואם מקום האתנח בראש פסוק יבא פזר במקומו כמו הללויה הללי נפשי את־יי (קמ"ו, א').

פרק ד'. הקמת המשרתים לכל טעם וטעם.

משרתי לגרמה שלשה, מהפך, עלוי, ומרכא, וסמן מע"ם.
משרתי רביע המוגרש חמשה, טרחא, עלוי, מרכא, שלשלת, ומהפך, וסמן טע"ם ש"ם.
משרתי רביע הקטן שנים, מרכא, ומהפך, וסמן מ"ם.
משרתי צנור שלשה, מרכא, מונח, ומהפך, וסמן ממ"ם.
משרתי שלשלת שנים, מרכא, וטרחא, וסמן מ"ט.
משרתי דחי ארבעה, מונח, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן טעמ"ם.
משרתי פזר שלשה, אזלא, גלגל, ומהפך, וסמן אגם.
משרתי רביע הגדול שלשה, עלוי, מרכא, ומהפך, וסמן עמ"ם.
משרתי אתנח ששה, טרחא, עלוי, מרכא, מונח, שלשל, ומהפך, וסמן טע"ם מש"ם.
משרתי עולה ויורד שלשה, גלגל, מרכא, ומהפך, וסימן גמ"ם.
משרתי סלוק שבעה, מרכא, עלוי, טרחא, אזלא, שלשל, מונח, ומהפך, וסמן מע"ט אשמ"ם.

ודע כי כשיבואו שני משרתים או יותר זה אחר זה, יש למשרת האחרון נגונו ארוך מנגון משרתים הקודמים לו, עד שלרוב מעמיד קצת את תיבתו אע"פ שאיננו מפסיק לענין יהו"א ובגדכפ"ת, כמו ועתה מלכים השכילו (תהלים ב', י') אנוש הפה סלה (ט', כ"א), צרה ויגון אמצא (קט"ז, ג') ואשמרה תורתך תמיד (קי"ט, מ"ד) שקר רדפוני עזרני (קי"ט, פ"ו) ונער פרעה וחילו בים־סוף (קל"ו,

ט״ו) לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת (קמ״ה, י״ח) יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם (כ״ט, י״א), והוא ליפות ולהנעים הדבור שלא יתלוש הקול במהירות חפזון אל הטעם המחלק את הענין *).

פרק ה׳. משפט הפסק.

כבר אמרתי בתחלת הספר אשר לא יתכן הַפָּסֵק אלא אחרי נגינה משרתת, כי יען אשר כל שמוש הפסק הוא להפריד בין תיבה ותיבה, ע״כ אין בו צורך אחרי נגינה מפסקת בעבור כי נגינה כזאת היא בעצמה מפרדת. ויבא הפסק לארבעה דברים, האחד, להפריד אות אשר בסוף תיבה, מחברתה דומה לה בראש תיבה השניה, שלא תבולע אות באות, כמו הָאֵל ׀ לָנוּ (תהלים ס״ח, כ״א), לְדָבָר ׀ רָע (שם קמ״א, ד׳), אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ (משלי ח׳, כ״א) בָּאֵל ׀ לָךְ (איוב ט׳, ט׳). השני, בין שתי תיבות זו לעומת זו כתובות, כמו יוֹם ׀ יוֹם (תהלים ס״ח, כ׳) עָרוּ ׀ עָרוּ (קל״ז, ז׳) הַב ׀ הַב (משלי ל׳, ט״ו). שלישית, ליראה שלא יסמכו שתי תיבות, זו לעומת זו חצובות, ולא יתכנו להתחבר, ולא במהירות לדבר, כמו אויב חֵרֵף ׀ יְיָ (תהלים ע״ד, י״ח), משנאיך יְיָ ׀ אֶשְׂנָא (קל״ט, כ״א), זה חלק אדם רָשָׁע ׀ עִם־אֵל (איוב כ״ז, י״ג). רביעית, לתקן המלה, שלא תהיה עם

---

*) אבל אזהיר כל קורא שלא ישעה ולא ישמע אל דברי הבל ורוח של ר״ז העתק בש״ת שלו סמן כ״ט וימ״ה שלו שער ד׳ סמן ל״א. והוא בשגעונו העלה את משרת כזה לערך טעם מפסיק ובזדון לבו זייף דגשות ורפיון בכמה וכמה תיבות נגד מליאות כל הספרים, ולא זו בלבד אלא ששנה גם את לשון הקדמונים ופרשה שלא כדת ולא כהלכה כדי להשוותה לשטת שטותו [ראה ההערה למעלה בדף 37] והטעה בזה גם לר״ש ולרש״ד בעלי שערי נעימה. אמנם לפי האמת ההפך הוא ממה שאמר רז״ה, והכלל הנכון כי רוב התיבות אשר ילכו לפני הסלוק ולפני האתנח הן היו ראויות מעקרן להוטעם בטעם מפסיק, ובאת סבה מן הסבות וגרמה שהורד המפסיק ממעלתו ונעשה למשרת (ראה שער ב׳ סוף פרק ב׳ וסוף פרק ד׳ ושער ג׳ פרק ז׳ סמן ו׳ וז׳), ועתה אחרי שהוא משרת גם משמרתו לשרת ולא להפסיק. הא למה זה דומה, למונח וזקף של א״ך ספרים, אשר שם הפשטא יחידה סמוכה לזקף משתנה למונח משרת אם תיבת הזקף אין בה ב׳ תנועות לפני עמידת הטעם, אע״ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה (בראשית ג׳, י״ג) אבל וַתֹּאמֶר שָׂרָה (כ״א, ו׳) כִּי בְּכָל־כֹּחִי (ל״א, ו׳) כִּי רָאִיתִי (ל״א, י״ב), והנה מלינו וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ (כ״ב, י״ח), וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר (כ״ו, ל״א) הֲנִמְצָא כָזֶה (מ״א, ל״ח) לְנָכְרִי תַשִּׁיךְ (דברים כ״ג, כ״א) וכל דומיהן שבאות בגדכפ״ת רפויות אחר יהו״א אף שהמונח בא במקום פשטא, ומי הוא זה אשר יעיז פניו לאמר שטעיות סופר הן וצריכין להיות דגושות? — ומזה נגלה לעין כל כי את נעימתו של רז״ה בדוי הוא מלבו, ואין אחד מכל הקדמונים שיודע ממנו מאומה, ובנראה גם מפסוק מִשֶּׁלְּךָ קְרָאתִי כְפָתַיִם (תהלים קט״ו, י״ז) אשר הכ״ף רפויה בעדות מכלול דף כ׳ ולשון למודים דף ע׳ ושיח יצחק שער א׳ פרק ג׳, וכולם תלו הרפיון במחלוקת של שתי אותיות בגדכפ״ת אחר יהו״א, ואם היה כדעת רז״ה, למה לא אמרו גם מזרותו אשר לו בדין נעימה הסמוכה לאס״ף? שמע מזה שדין כזה לא היה ולא נברא מעולם, והכלל האמת הוא שכתבו ר״א פרוביכ״אלו בכללי טעמי אמ״ת שלו וז״ל: „כשיבואו שני גלגלים זה אחר זה בין בראש הפסוק בין בסופו, הנגון לשני, אף על פי שאינו מפסיק״. וראה גם מנחת שי בתהלים כ׳, י״א. וכ״א, ט״ו.

חברתה בלולה, כדי להפריד הדבור, לבלתי היות בהן חבור, כמו הַאֲזִינָה׀ יְיָ (תהלים ה׳, ב׳) אֶל־אֶבְיוֹנִים׀ יְיָ (ס״ט, ל״ד) עָצֵל׀ תִּשְׁכָּב (משלי ו׳, ט׳) יִשְׁמְעוּ׀ אֵל (איוב כ״ז, ט׳. ל״ה, י״ג).

פרק ו׳. משפט המקף.

דרך הַמַּקֵּף הנקרא גם סָמֵךְ הוא כדרכו בשאר ספרי קדש ואין מן הצורך להרחיב בו הנה כי כבר האריכו בו זולתי, אך משפט אחד יש למקף בספרי אמ״ת אשר אין לו בשאר הספרים והוא אשר אזכירנו פה. בשאר הספרים כל מלות זעירות שסופן יהו״א כמו כִּי, מִי, אוֹ, לֹא, כשתסמכנה לתיבה אשר טעמה בראשה תוקפנה לה על הרוב, כמו לֹא־מוֹת (בראשית ג׳, ד׳) כִּי־מַיִם (שם ח׳, ט׳) כִּי־טוֹב (שם מ״ט, כ׳) אוֹ־אִישׁ (ויקרא כ״ב, ה׳) מִי־זֶה (ירמיה מ״ו, ז׳). אבל באמ״ת איננו נוהג דין זה, אלא להפך הוא, כל מלה זעירה ואחריה מלה אשר טעמה בראשה לא תוקפנה, אלא נטעמת מלה הזעירה במשרת כמו מִי זֶה (תהלים כ״ד, פ׳) לְךָ הִיא (ל״ט, ח׳) לְךָ אֲנִי (קי״ט, צ״ד) כִּי נֹכַח (משלי, ה׳, כ״א) כִּי שֹׁד (שם כ״ד, ב׳) תָּם אָנִי (איוב ט׳, כ״א), לֹא מַיִם (איוב כ״ב, ז׳); ואם תיבה שניה טעמה בתנועה שניה ולהלאה אז לרוב מוקפת לה מלה שלפניה, כמו כִּי־עָשִׂיתָ (תהלים ט׳, ה׳) כִּי־הַשָּׁתוֹת (י״א, ג׳) פֶּן־צַדִּיק (ל״ז, ל׳), רְצֵה־יְהוָֹה (מ׳, י״ד), תְּהִי־יָדְךָ (פ׳, י״ח) פֶּה־לָהֶם (קט״ו, ה׳. גם קל״ה, ט״ז. וכן במ״ג ובכ״ל, וברוב הספרים הראשון מוקף והשני כמונח וטעות), תְּחִי־נַפְשִׁי (קי״ט, קע״ה) פֶּן־כְּסִיל (משלי י״ח, ז׳) לֹא־תִרְאֶה (איוב כ״ב, י״א). ולא בלבד אם תיבה השניה בטעם אלא אף אם היא במשרת והוא בראשה ומלה זעירה לפניה לא תבא במקף לרוב, כמו כִּי אֵין (תהלים ו׳, ו׳) מָה רַב (ל״א, כ׳) מִי גֶבֶר (פ״ט, מ״ט) אוֹ שִׂיחַ (איוב י״ב, ח׳) אוֹ חֹשֶׁךְ (שם כ״ב, י״א); ואם תיבה השניה משרתה בתנועה השנית יבא מקף, כמו לֹא־יָשַׁבְתִּי (תהלים כ״ו, ד׳) כִּי־הִפְלִיא (ל״א, כ״ב) מִי־יִתֵּן (איוב י״ט, כ״ג) כִּי־רְנָנֹת (שם כ׳, ה׳) וכל דומיהן, ככה לרוב, חוץ מתיבת אֲנִי היא במשרת אף אם תיבה הבאה נגונה בתנועה השניה כמו אֲנִי שָׁלוֹם (תהלים ק״כ, ז׳) אֲנִי עַבְדְּךָ (קט״ז, ט״ז) אֲנִי חָכְמָה (משלי ח׳, י״ב). ואם תיבה בטעם רביע מוגרש ולפניה לֹא, כִּי, מִי, זֶה, ודומיהן מן מלות זעירות, יש לה דין מיוחד משאר הטעמים, והוא אם הרביע מוגרש באות ראשונה או שנייה או שלישית מן תיבתו, אז יבא המלה זעירה שלפניו במקף לא במשרת, כמו כִּי־אֵלֶיךָ (תהלים ה׳, ג׳) וְלֹא־רִבִּיתָ (מ״ד, י״ג) וְלֹא־אִתָּנוּ (ע״ד, ט׳), לֹא־יֶהְגּוּ (קט״ו, ז׳), כִּי־בָטַחְתִּי (קי״ט, מ״ב) כִּי־מִטֶּנּוּ (משלי ד׳, כ״ג) וְלֹא־יָשׁוּב (משלי ל׳, ל׳. איוב ל״ט, כ״ג),

וּפִי־אֱוִיל (משלי י׳, י״ד), וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט״ו, י״ז) וְזֶה־אָהַבְתִּי (שם י״ט, י״ט), לֹא־יִפְנֶה (שם כ״ד, י״ח) כִּי־יַכִּיר (שם כ״ה, י״ז) ודומיהם. אבל אם יפול הרביע מוגרש על אות הרביעית ולמעלה, יהיה מלה הזעירה במרכא, כמו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ (תהלים ל״ד, כ״ג) וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ (ל״ז, ל״ג) וְלֹא נֶאֶמְנוּ (ע״ח, ל״ז) לֹא יְשַׁוְּעוּ (איוב ל״ו, י״ג) בְּבֹא עֲלֵיכֶם (משלי א׳, כ״ז), וּפִי כְסִילִים (שם ט״ו, ב׳. י״ד) כִּי בִצְדָקָה (שם ט״ז, י״ב). ודע כי בדין זה נמנות התנועות אשר געיא אחריהן או אין שוא נח אחריהן הם עם אותיות הברתן אף אם אינם בכתב, ווה אחרי חולם נמנה עוד וי״ו, ולקמץ פתח וסגול עוד אל״ף או ה״א, ולצרי וחירק עוד יו״ד, כמו לֹא יִנָּקֶה (משלי ו׳, כ״ט) נחשב כמו שיהיה כתוב יִנָּאקֶה והנה הרביע מוגרש באות רביעית וע״כ מרכא לפניה ולא מקף, וכן וְלֹא כִחֲדוּ (איוב ט״ו, י״ח) נחשב כמו כִיחֲדוּ וע״כ מרכא לפניו, וכן וְלֹא בָטֵחוּ (תהלים ע״ח, כ״ב) כמו בָאטֵחוּ. ומן המין הזה לֹא הֶאֱמִינוּ (ע״ח, ל״ב. ק״ו, כ״ד) כִּי יְיָ (ל״ז, כ״ד. קט״ז, ז׳). לֹא שָׁמֵעוּ (ק״ו, כ״ה. איוב ג׳, י״ח), לֹא אַאֲמִין (איוב ט׳, ט״ז), וְלֹא יִשָּׁקֵל (שם כ״ח, ט״ו) כִּי עָמְדוּ (שם ל״ב, ט״ז) וּפִי רְשָׁעִים (משלי י׳, י״א. י״א, ל״ב. י״ט, כ״ח) כִּי מֵאֲנוּ (שם כ״א, ז׳) ודומיהן. הן זה כלל הקפת רביע מוגרש כפי שמלאתיו בס׳ בן בלעם על טעמי אמ״ת כ״י והוא ברור, ועל פיהו יש ליסר כמה טעיות הדפוס שנמלאו בספרינו כגון מה שנדפס וְלֹא בָזָה (תהלים ק״ב, י״ח) וְלֹא טָרוּ (ק״ה, כ״ח), וְלֹא יַשִּׂיגוּ (משלי ב׳, י״ט), וְלֹא יַחְטוֹל (שם ו׳, ל״ד) וְלֹא יִשְׂמַח (י״ז, כ״א), כִּי מִמֶּנּוּ (ד׳, כ״ג) וְלֹא יוֹסִף (י׳, כ״ב) וּבָא רֵעֵהוּ (י״א, י״ז) וּפֶה חָלָק (כ״ו, כ״א) וְלֹא יַעְרוּ (איוב י״ד, י״ב) הן ודומיהן כולן טעיות וכולן לריכין להיות מוקפין ולא במרכא. ויש במסורת כ״י ז״ל: תְּהִי־יָדְךָ, שְׂאוּ־זִמְרָה (תהלים פ״א, ג׳), תְּנָה־עֹז (ס״ט, כ״א), עֲשֵׂה־אִתִּי למען שמך (ק״ט כ״א), עֲלֵי־עָשׂוֹר (כ״ב, ד׳) עֲנֵה־כְסִיל (משלי כ״ו, ה׳) כל אלין ודומיהון געיאן ומקפן, לא טעמן שופר, וכל דקרי לחד מנהון בשופר טעי; וחלופיהון אֲנִי אָמַרְתִּי (תהלים מ״א, ה׳) אֲנִי רָאִיתִי (איוב ה׳, ג׳) אֲנִי חָכְמָה, כל אֲנִי געיא ושופר, עכ״ל. וכן עליהם גם דעת בן אשר בחלופים. ועוד מלבד אלה שם בחלופים נְסָה־עָלֵינוּ (תהלים ד׳, ז׳) לְכוּ־בָנִים (ל״ב, י״ב) כִּי־עֲוֹנִי (ל״ח, ה׳) לְכוּ־חֲזוּ (מ״ו, ט׳) כִּי־בְךָ (י״ח, ל׳.) כִּי־מָלְאוּ (ע״ד, כ׳) הֲלֹא־אַתָּה (פ״ה, ז׳) בְּנֵי־נֵכָר (קמ״ד, ז׳) וְזֶה־חָזִיתִי (איוב ט״ו, י״ז) כולם מוקפים לדעת בן אשר, אבל אַרְזֵי אֵל (תהלים פ׳, י״א) אַתָּה אֵל (כ׳, כ׳) אֲנִי עַבְדְּךָ (קט״ז, ט״ז) אֲנִי שָׁלוֹם (ק״כ, ז׳) עֲשֵׂה זֹאת! (משלי ו׳, ג׳) לְמִי אוֹי! (שם כ״ג, כ״ט) כולם בגעיא ושופר לדעתו. וכל הנאמרים ע״פ כללם הולכים.

פרק ז'. שכונת הטעמים זה אחר זה.

א. הסלוק הוא הסוגר את הפסוק ע"כ ימנעו אחריו כל הטעמים.

ב. העולה ויורד יתכנו אחריו הסלוק לְנַפְשִׁ֫י אין ישועתה לו באלהים סֶלָה (תהלים ג', ג'), והרביע מוגרש חֶ֝פְצ֗וֹ ובתורתו יֶהְגֶּ֗ה (א', ב'), והאתנח וַ֭אִישָׁנָה הקיצ֑וֹתי (ג', ו'), והדחי צַ֝דִּ֗יק ובחן לְ֭בּוֹת (ז', י'), והשלשלת לְתוּשִׁ֫יָּ֥ה וְדַ֓ע׀ (איוב י"א, ו'), והלגרמה ותשנא רֶ֥שַׁע עַל־כֵּ֡ן׀ (תהלים מ"ה, ח'), והרביע גדול אֶ֝ל־חֹ֗ק יְיָ֗ (ב', ז'), והפזור שְׁ֝מֹ֗ן סֶ֫לוּ (ס"ח, ה') הַ֝צַּדִּ֗יקִים לְ֭מַּעַן (קכ"ה, ג'. כן נקראתו ורוו"ה וככ"ל ע"פ דעת נ"א); אבל עולה ויורד כמהו וצנור ורביע קטן ימנעו מאחריו. גם לא יתכן העולה ויורד בתיבה ראשונה של פסוק.

ג. האתנח יבא אחריו הסלוק כמו דרך אמונה בָחָ֑רְתִּי משפטיך שִׁוִּֽיתִי (קי"ט, ל'), ויתכן אחריו הרביע מוגרש כלו תְ֝פִלּ֗וֹת דָּ֝וִ֗ד בן־ישי (ע"ב, כ'), והשלשלת תְּחַיֵּ֥נִי בְּצִדְקָתְךָ֓׀ (קמ"ג, י"א); וטעם אחר לא יהיה שכן לו, ולעולם אין בפסוק יותר מאתנח אחד, ולא יתכן בתיבה ראשונה של פסוק, ולא בתיבה סמוכה לסלוק.

ד. רביע הגדול יתכן להיות אחריו רביע גדול כמהו, כמו נִבְזֶ֤ה בְּֽעֵינָ֗יו נִמְאָ֗ס (ט"ו, ד'.*) יְדַבֵּ֗ר לִבּ֗וֹ (ע"א, ז') לָב֗וֹא תָּמִ֗יד (ע"א, ג'), ויתכן אחריו הצנור וְהָיָ֗ה כְּעֵ֘ץ (תהלים א', ג'), והדחי רָאִ֗יתָ אִ֗ישׁ (משלי כ"ו, י"ב), והאתנח הַשָּׁמַ֗יִם מספרים כְּבוֹד־אֵ֑ל (תהלים י"ט, ב'), מֶ֗לֶךְ שֹׁפֵט באמת דלִ֑ים (משלי כ"ט, י"ד. ככ"ל מלך ברביע וכן ברפ"א) ורביע מוגרש יָ֗הּ מעתה ועד־ע֝וֹלָ֗ם (קט"ו, י"ח), והפזור אֱלֹהִ֗ים צְבָא֗וֹת (כ"ט, ו'.) בָּהֶ֗ם שִׁבְעִ֗ים שָׁנָ֗ה (צ', י'), ורביע קטן עַל־הָרֹ֗אשׁ יֹרֵ֗ד (קל"ג, ב'); ואשר ימנעו מאחריו הם הלגרמה, ועולה ויורד, ושלשלת, וסלוק.

ה. השלשלת לעולם לפני הסלוק, וכל הטעמים האחרים ימנעו מאחריה חוץ מן הרביע המוגרש במקום אחד והוא וְדַ֓ע׀ כִּֽי־יַשֶּׁ֥ה לְךָ֝ אֱ֝ל֗וֹהַּ מֵֽעֲוֹנֶֽךָ (איוב י"א, ו').

ו. הרביע המוגרש יבא אחריו הסלוק כמו וּ֝נְזַמְּרָ֗ה גְּבוּרָתֶֽךָ (תהלים כ"א, י"ד) אך לזה תנאי, שלא יתכן רביע מוגרש בתיבה סמוכה לסלוק, אלא כשיפול הסלוק בההברה השלישית מן תבתו, כמו וְ֝גִ֗ילוּ בִּרְעָדָֽה (תהלים ב', י"א) לְ֝שׁוֹנָ֗ם יַֽחֲלִיקֽוּן (ה', י') צַ֝דִּ֗יק מַה־פָּעָֽל (י"א, ג') מְ֝טַבְּלאוֹתֶ֗יךָ עַתּוּדִֽים (נ', ט'), וגם

---

*) ככה מוטעם בדפוס של רוו"ה אשר הגיהו ע"פ כ"י ישן וכן העקר בלי ספק בעדות התרגום „דשט באנפוי ובסיר," ובעדות תרגום הערבי של ר' סעדיה „והו זרי ענד נפסה, מחתקר", ובעדות הראב"ע שאמר בפרושו, נבזה קצור בעיניו, גם נמאס. וכן פירש רד"ק, אע"פ שהוא תמים אינו מתגאה בזה אלא נבזה בעיניו ונמאס וגו' ונראה כי כולם היה להם מלת בעיניו מופסקת בטעם. ורק רש"י הוא שקשר בעיניו עם נמאס, ואין זה פשט אלא דרוש ע"פ המדרש „נבזה בעיניו נמאס, זה חזקיה מלך יהודה (מכות כ"ד), וככל ידענו כי הדרוש ידרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו."

כשיש רק הברה אחת לפני הסלוק אבל שתהיה קמץ גדול או חולם או צרי ושוא אחריה במתג לפניו, בצור ירוממני (כ"ב, ה') לטען שדרי (כ"ז, י"א) ומלאך יהוה רדפם (ל"ה, ו') הוא ישרתני (ק"א, ו') יהודה מחקקי (ק"ח, ט') נגיד אקרבנו (איוב ל"א, ל"ז). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה תנאים הנזכרים אזי הרביע מוגרש שלפניו צריך להתהפך למשרת, כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב', ט') הושיעה ימינך ועננו (ק"ח, ז') שהיה הראוי ככלי יוצר, הושיעה ימינך והסלוק אשר אין ב' תנועות לפניו הפכם למשרתים, וכן ונחלי בליעל יבעתוני (תהלים י"ח, ה') ומחזינות תבעתני (איוב ז', י"ד) ישמח יי במעשיו (תהלים ק"ד, ל"א) יגע בהרים ויעשנו (ק"ד, ל"ב. קמ"ד, ה') וכל דומיהם ככה, חוץ מן אותן הפסוקים הקצרים [בלי אתנח] בספר איוב המתחילים במלת ויען או ויוסף ומסימים במלת ויאמר כמו ויען איוב ויאמר (ג', ב') ויען אליפז התימני ויאמר (ד', א') ויוסף איוב שאת משלו ויאמר (כ"ז, ו') ויען־יי את־איוב מן־הסערה ויאמר (ל"ח, א'. מ', ו') אשר בא רביע מוגרש אף שתיבת ויאמר היא מלעיל ע"פ המסרת וע"כ אין בה ב' תנועות לפני הסלוק, והם יוצאים מן הכלל. ויבא אחרי רביע מוגרש הלגרמה כמו ישנתי אז ינוח לי (איוב ג', י"ג); וכל טעמים האחרים לא ישכנו מלאחריו. והכלל כי כל לגרמה אחרי רביע מוגרש אי אפשר שלא יתרדף הסלוק אחריו מיד.

ז. הדחי יבא אחריו האתנח כמו מתנות באדם (תהלים ס"ח, י"ט), ואם יתרמה לבוא דחי בתיבה סמוכה לאתנח יש לו תנאי, כי לעולם לא יבוא דחי סמוך לאתנח, אלא אם האתנח יש לפניו שתי הברות בתיבתו, כמו ידיו בשלמיו (תהלים כ"ה, כ"א) לישרים תושיה (משלי ב', ז') פרעהו אל־תעבר־בו (שם ד', ט"ו) אם־קראתי ויענני (איוב ט', ט"ז) מה־אנוש כי־יזכה (שם ט"ו, י"ד); וגם כשיש רק הברה אחת לפני האתנח אך שהיא קמץ גדול או חולם או צרי ושוא מתוג אחריה כמו לאמים תסובבך (תהלים ז', ח') יי הרשיו (כ"ב, כ"ז) חסדך לידעיך (ל"ו, י"א) עיניהם מראות (ס"ט, כ"ד) כרשע איבי (איוב כ"ז, ז'). אבל אם תיבת האתנח אין בה תנאים הנזכרים אזי צריך הדחי להתהפך למשרת, כמו חגור חרבך על־ירך גבור (תהלים מ"ה, ד') שהיה ראוי להטעם ירך גבור דוגמת מה תתהלל ברעה הגבור (נ"ב, ג') ובעבור שתבת גבור רק הברה אחת לה לפני האתנח הוצרך הדחי שלפניה להשתנות למשרת, וכן ארצם לנחלה (קל"ו, כ"א) מהיכלו קולי (י"ח, ז') יי בפעלך (צ"ב, ה') יודוך עמים אלהים (ס"ז, ד') סמכני כאמרתך ואחיה (קי"ט, קט"ז) אם תקטל אלוה רשע (קל"ט, י"ט) כמוני אענה (איוב ט', ל"ב). ואז אין הפרש בין מגרת האמתי של אתנח ובין

המשרת שנא ככה במקום דחי, ואין הבדל בין ותעלֹזנה כִליוֹתָי (משלי כ״ג, ט״ז) למַען שׁוֹרְרָי (תהלים ה׳, ט׳) אלָיו פִּי־קָרָאתִי (ס״ו, י״ז) ובין הוֹדוּ לַיְיָ בכנוֹר (ל״ג, ב׳) אל־תעזבֶה ותשמרֶךָּ (משלי ד׳, ו׳) ורק הענין יבדיל ביניהם. ושוה כלל זה של דחי ואתנח לכלל רביע מוגרש סמוך לסלוק, ובפסוקים לכוּ בָנים שמעוּ־לִי יראַת יְיָ אלמדכֶם: תמוֹתֵת רשָׁע רעָה ושׂנאֵי צדִּיק יאשָׁמוּ (תהלים ל״ד, י״ב. וכ״ב) תמצא בכל אחד שני הכללים יחד.*) ויבוא אחרי הדחי הרביע מוגרש, אך בתנאי שלא יהיה אתנח בפסוק כמו לִבּוֹת וּכְלָיוֹת (ז׳, י׳) בָּעֶרֶב ילין בֶּכִי (ל׳, ו׳) אֱלֹהֶיךָ שמן שָׂשׂוֹן (מ״ה, ח׳) עוּרָה הנבל וְכִנּוֹר (נ״ז, ט׳), בָּעֲרָבוֹת ביה שְׁמוֹ (ס״ח, ה׳). וטעמים אחרים מלבד אלה ימנעו מאחרי הדחי, חוץ מב׳ מקומות שיבא אחריו הסלוק כמבואר בשער ב׳ במשפטו (דף כ״ב).

ח. רביע הקטן לא יתרדף אחריו טעם אחר אלא העולה ויורד, כמו רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ (ד׳, ה׳).

ט. צנור יתכן אחריו צנור כמהו בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ (י״ז, י״ד), והעולה ויורד יְיָ משפט עָשָׂה (ט׳, י״ז), גם יתכן אחריו רביע קטן בַּסַּף אָדָם (מ״ב, ה׳) ויש לזה תנאי כי כל רביע אשר אחרי הצנור אי אפשר שלא יהיה אחריו עולה ויורד כמו בָטַחְתִּי יגל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ (י״ג, ו׳) יְיָ יום יוֹם יַעֲמָס לָנוּ (ס״ח, כ׳) חוץ משני פסוקים מכלל זה יוצאים ויבא אחריו הרחי והם כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ (תהלים צ״ה, ז׳), כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי (איוב ל״ב, ה׳).

ר. הפזר יתכן לבא אחריו הלגרמה כמו חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי (תהלים ל״א, י״ב), והצנור בְּפִיהוּ נְכוֹנָה (ה׳, י׳), ורביע נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג (ז׳, ו׳) ודחי מְשַׁחֵק אלהים

---

*) והנה משפט זה של דחי ואתנח דומה כולו למשפט פשטא וזקף בא״ך הספרים, כי גם שם לא יתכן לבוא פשטא יחידה (בלי משרת לה) לפני הזקף אלא בשיפול טעם הזקף בהברה שלישית מתבתו כמו וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה (ראשית ג׳, י״ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם (כ״א, כ״ד) וְאֵת הַחֲסִידָה (ויקרא י״א, י״ט) וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת (במדבר כ״ח, ט׳), וגם בשיפול הזקף בהברה השניה והוא כשההברה שלפניה קמץ או חולם או צרי ובשוא מתוג אחריה כמו את־המן אָכְלוּ (שמות ט״ז, ל״ה) בּוֹאת תֵּדְעוּ (שם ט״ז, כ״ח) לְמַעַן תֵּדְעוּ (דברים כ״ט, ה׳) ולולי אלה התנאים תתהפך הפשטא למונח כמו וַיֹּאמֶר אַבְרָם (ראשית ט״ו, ג׳) וַתֹּאמֶר שָׂרָה (כ״א, ו׳) בחטאו מֵת (במדבר כ״ז, ג׳) לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ (דברים כ״ט, ח׳) עד שאין הפרש אז בין מונח כזה הבא במקום פשטא ובין מונח משרת אמתי של הזקף. והנה למדנו מזה ראיה ברורה כי דחי של אמ״ת שוה לפשטא בא״ך ספרים ואתנח שוה לזקף. ובעמדי על דין זה של פשטא וזקף מא״ך הספרים אודיע כי נגדר עוד בתנאי, כי כשיקדם לפשטא כזו רביע או פזר או טרס או תלשא לא יתנהג בא דין הנזכר ולא תתהפך הפשטא למונח לעולם, דרוש ותמצא.

אֱלֹהֶיךָ (מ"ה, ח') יִגְאָלֻהוּ חשך וְצַלְמָוֶת (איוב ג', ה'), ורביע מוגרש הַלְלוּיָהּ הללי נַפְשִׁי (תהלים קמ"ו, א') והסלוק וַיֹּאמַר ארחמך יי חִזְקִי (י"ח, ב'); וחוץ מאלו לא יהיה לו שכן מאחריו.

יא. הלגרמה יתכן אחריו לגרמה כמוהו כמו לְדָוִד׀ יְיָ׀ (כ"ז, א') וצנור עוֹלְלִים׀ וְיוֹנְקִים (ח', ד') ורביע קטן נְעוּרַי׀ וּפְשָׁעַי (כ"ה, ז'), ורביע גדול אֱלֹהִים׀ חָנֵּנִי (כ"ז, ב'), ופזר בִּנְיָמִן׀ צָעִיר (ס"ח, כ"ח), ודחי לָכֵן׀ שמח לִבִּי (ט"ז, ט') ואתנח חַיִל׀ כִּי־יָגוּב (ס"ב, י"א), ורביע מוגרש בְּיוֹם׀ הציל־יי אתו מִכַּף־כָּל־אוֹיְבָיו (י"ח, א') וסלוק מִשָּׁמַיִם׀ אל־ארץ הִבִּיט (ק"ב, כ'); אבל השלשלת והעולה ויורד ימנעו מאחריו.

יב. ומן המשרתים לא ימצא אחד מהם מתרדף אחר חברו כי אם מונח אחר מונח ועלוי אחר עלוי כמו יֶעֱרַב עָלָיו שיחי (ק"ד, ל"ד), לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינֹת לדוד (ס"א, א').

פרק ח'. סדר הטעמים האחר אחר אחד.

אחר לגרמה יבא הפזר, אחר הפזר רביע גדול, אחרי הרביע הגדול הצנור, אחר צנור עולה ויורד וכן אחר רביע קטן עולה ויורד, אחר העולה ויורד אתנח, אחר דחי אתנח, אחר האתנח שלשלת, אחר שלשלת סלוק, ואחר רביע מוגרש סלוק. זהו סדר התרדפם היותר נהוג אבל איננו חק כמבואר ממה שקדם. ואם היה פסוק אשר בו כל י"א הטעמים יהיה סדרם ככה: הלגרמה בראש ואחריו הפזר, ואחריו רביע הגדול, ואחריו צנור ואחריו רביע קטן, ואחריו עולה ויורד, ואחריו דחי, ואחריו אתנח, ואחריו השלשלת, ואחריה רביע מוגרש, וסלוק בסופו. אכן לא יתכנו להיות בפסוק אחד העשתי עשר טעמים כולם יחד, כי לא נמצא פסוק שיבאו בו יותר מתשעה טעמים, אשר על כן נצרכים ב' פסוקים להיות כולם סדורים לפנינו, והם: עַל־זֹאת יתפלל כָּל־חָסִיד׀ אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ (תהלים ל"ב, ו'). ויחסרו בו טעמים שנים הרביע קטן והשלשלת, והם בפסוק ישמחו וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תשפט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים׀ בָּארֶץ תנחם סֶלָה (ס"ז, ה'). ופסוק אשר יש בו הטעמים כסדרם הנהוג הוא כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים (תהלים נ"ו, י"ד) והחסרים בו רביע הגדול ולגרמה ושלשלת והם בפסוק ירדף אוֹיֵב׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וירמס לארץ חַיָּי וּכְבוֹדִי׀ לעפר ישכן סֶלָה (ז', ו'.)

פרק ט'. הטעמת פסוקים הקצרים.

פסוק אשר אין בו יותר משלש תיבות נקרא קצר, ולעולם אין בו אתנח, אלא או יבא הסלוק עם משרתיו או גם הרביע מוגרש לפי קשר ונתוח ענינו. ודרך הטעמתו על ג' אופנים והם,

אם תיבה הראשונה לשניה רהוטה, והיא מן השלישית נפרדה, יבא מרכא לרביע מוגרש ולו הסלוק, ולא נמצאו דוגמאות רק בספר איוב כמו וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר (ג׳, ב׳) וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר (ל״ו, א׳) ודומיהם, וגם אלה הם על דרך זר כי תיבת וַיֹּאמַר מלעיל ע״פ המסרת וע״כ רק הברה אחת לפני הסלוק בתיבתו ובכל זאת קדם לו רביע מוגרש. אבל כל האחרים אם תיבת הסלוק אין בה ב׳ תנועות לפני עמידת הטעם, יתהפך הרביע מוגרש למונח ומשרתו לטרחא, (ע״פ הכלל המבואר בפרקים שעברו) כמו מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר (תהלים ל״ח, א׳) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר (מ׳, א׳).

ואם התיבות כולן רהוטות זו לזו, ישמשו כמו כן טרחא ומונח לסלוק, כמו שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח (מ״ח, א׳). אך אם תיבה האמצעית מוקפת היא משתי תיבות, אז יעמדו שני עלויין במקום טרחא ומונח, כמו לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל (מ״ד, א׳) לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד (ס״ט, א׳).

ואם תיבה הראשונה נפרדה, והשניה לשלישית רהוטה, יבאו רביע מוגרש ומשרת לסלוק, כמו לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד (י״ג, א׳) לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח (מ״ב, א׳) מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי (פ״ט, א׳).

פרק י׳. הנחת פסקי הטעמים.

מי אשר הבין היטב בכל מה שנאמר בפרקים שעברו מן מעלות הטעמים והתרדפותם ומשרתיהם לחלופי מיניהם, והשכל בכל הכללים עד שהם בלבו צפונים, הוא יבין וידע להטעים כל פסוק ופסוק משירים איזה מה שירצה, אך בתנאי שיהיה גם בקי ברקדוק התיבות כמו דין לעילא ולרע ונסיגה לאחור ושוא וגעיא וכדומה, כי הנקוד והנגון זה לזה דבוקים יחדו משולבים ואדוקים. והאיש אשר מלאו לבו לעשות כן ינתח תחלה את פסוקו לנתחים ויחבר מה שיתכן לו חבור ויפריד את אשר בענין יפרד, ואח״כ יניח הטעמים על תיבות המופרדות, והתיבות אשר להן נקשרות ינקדן במשרתים לפי אופני טעמיהן ויטעים את המפסיק היותר הגדול במקום המופסק היותר הגדול, הכל לפי תוכן גדלו או קטנותו של פסוק. אמנם אחרי כי המלאכה זו קשה היא עד למאד ומי שאיננו יודע בטוב השכל עניני המאמר וחבורם ואופני ההחלפות הטעמים לטעמים יכשל ולא תתכונן מלאכתו בידו, לכן אערוך פה לסיום הספר פסוקים מד׳ וה׳ וו׳ תיבות ואראה בהם חלופי הטעמתם לכל נתחיהם, ומהם יבין המשכיל וישפוט גם אל השאר.

הטעמת פסוק מד׳ תיבות.

א. יש בפסוק ארבע תיבות ונתוחן בזה האופן א׀ ב⁀ג׀ ד, יבאו דחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, המו וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר (איוב ד׳, א׳).

ב. ואם ככה נתוחם א׀ ב⁀ג׀ ד, יבא פזר במקום הדחי, כמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־ה׳ (תהלים קמ״ו, א׳) בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא (משלי

א׳, י׳). אמנם אם תיבת הסלוק אין בה ב׳ תנועות קודם לטעם, יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו ויאמר ארחמך ה׳ חזקי (תהלים י״ח, ב׳).

ג. ואם ככה נתוחם א⁀ב⁀ג ו ד יבאו טרחא ומרכא לרביע מוגרש וסלוק, כמו שמעו מוסר וחכמו ואל־תפרעו (משלי ח׳, ל״ג) ויען ה׳ את־איוב ויאמר (איוב מ׳, א׳).

ד. ואם ככה נתוחם א⁀ב ו ג ו ד, יוטעם מרכא ואתנח ורביע מוגרש וסלוק כמו זבחו זבחי־צדק ובטחו אל־ה׳ (תהלים ד׳, ו׳) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (ק״ו, ל״ה). ואם תיבת הסלוק איננה ארוכה ב׳ תנועות לפני הטעם, יתהפך המוגרש למשרת כמו למנצח לבני־קרח על־עלמות שיר (מ״ו, א׳) כהניך ילבשו־צדק וחסידיך ירננו (קל״ב, ט׳) הפניו תשאון אם־לאל תריבון (איוב י״ג, ח׳). ואם תיבת המשרת זה של סלוק גם היא איננה ארוכה ב׳ תנועות לפני הנגון אזי יתהפך האתנח ויהי לרביע מוגרש, כמו למנצח על־הגתית מזמור לדוד (תהלים ח׳, א׳). וזהו הכלל שיתנהג באתנח הסמוך למשרת כזה של סלוק הבא ככה במקום הרביע מוגרש, אם המשרת הזה אין לפניו ב׳ תנועות בתיבתו שבא רביע מוגרש לפניו במקום האתנח, כמו פדיתה אותי יי׳ אל אמת (ל״א, ו׳) והיה הראוי מעקרו להטעם פדיתה אותי ה׳ ותיבת אל הסיבה האתנח שלפניו לרביע מוגרש, וכן יהגה יומם ולילה (א׳, ב׳) משכבכם ודמו סלה (ד׳, ה׳) אקראך כי תענני (פ״ו, ז׳). וגוה דין זה בתנאיו כולם לדין הדחי והרביע מוגרש שנתבאר למעלה בפרק שבונת הטעמים (דף מ״ב), וע״כ אם תלך לפני המשרת תנועה אחת והיא בקמץ גדול או חולם או צרי וגוא אחריה מסוכה בגעיא יאמר האתנח ולא יתהפך, ונחשבה תנועה בזו כב׳ תנועות, כמו חמס שנאה נפשו (י״א, ה׳) יבלעם ותאכלם אש (כ״א, י״א) בחוץ גדרן מטני (ל״א, י״ג); אבל בלי אלה התנאים צריך לבא הרביע מוגרש ולא האתנח.

ה. ואם נתוחם ככה א⁀ב ו ג ו ד, אזי יבואו מונח ודחי רביע מוגרש וסלוק, כמו ויען־ה׳ את־איוב מן־הסערה ויאמר (איוב ל״ח, א׳. מ׳, ו׳). ואם הרביע מוגרש לא ילכו לפניו ב׳ הברות בתיבתו, אזי ינוקד טרחא ומרכא במקום מונח ודחי, כמו נאור אתה אדיר מהררי־טרף (תהלים ע״ו, ה׳. וכצ״ל כמו במקרא ויניציא שע״א ורוו״ה).

ו. ואם נתוחם ככה א ו ב ו ג ו ד, אז הנגינות כך סדורות דחי ואתנח רביע מוגרש וסלוק כמו הללוהו כל־מלאכיו הללוהו כל־צבאיו (תהלים קמ״ח, ב׳. כצ״ל הללוהו בדחי וכ״ף כל־ בדגש וכן הוא בקראתו ורוו״ה, וברוב ספרים הללוהו במרכא ושוא) מה־ברי ומה־בר־בטני ומה בר־נדרי (משלי ל״א, ב׳). ואם האתנח

אין לו ב׳ תנועות לפניו ישתנה הדחי שלפניו למשרת, כמו עבדך־אָני הבינני וארעה עדתיך (תהלים י״ט, קכ״ה); וכן אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ תנועות לפני הטעם יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו דרך־אמונה בחרתי משפטיך שויתי (קי״ט, ל׳). ואם גם המשרת זה של הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, ואז יבא במקום דחי הלגרמה, כמו תרב ׀ גדלתי ותסב תנחמני (ע״א, כ״א). ואם גם הרביע מוגרש אין לו ב׳ תנועות לפניו יתהפך גם הלגרמה למשרת, כמו ואתה מרום לעלם ה׳ (צ״ב, ט׳).

הטעמת פסוק מה׳ תיבות.

א. פסוק מחמש תיבות אשר נתוחם ככה א⁀ב׀ ג⁀ד׀ ה, יבוא במרכא ואתנח מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו מזמור לתודה הריעו לה׳ כל־הארץ (ק׳, א׳). אך אם תיבת הסלוק אין לה ב׳ הברות לפני הטעם יבואו טרחא ומונח במקום מרכא ומוגרש, כמו לה׳ הישועה על־עמך ברכתך סלה (ג׳, ט׳) למנצח אל־תשחת מזמור לאסף שיר (ע״ה, א׳).

ב. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג⁀ד׀ ה, יבא מונח ודחי מרכא ורביע מוגרש וסלוק, כמו כל הנשמה תהלל יה הללויה (ק״נ, ו׳).

ג. ואם נתוחם ככה א⁀ב׀ ג׀ ד׀ ה, יבואו מונח ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו ברכי נפשי את־יי ואל־תשכחי כל־גמוליו (ק״ד, ב׳) ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה (ק״ו, ל׳). ואם הסלוק אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא משרת במקום המוגרש כמו פעמי הכן באמרתך ואל־תשלט־בי כל־און (קי״ט, קל״ג). ואם האתנח אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הדחי למשרת, כמו כי־ידין ה׳ עמו ועל־עבדיו יתנחם (קל״ה, י״ד) אזר־נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני (איוב ל״ח, ג׳). ואם שתיהן האתנח גם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניהן בתיבותיהן יבא משרת במקום דחי גם משרת במקום המוגרש כמו עמך ה׳ ידכאו ונחלתך יענו (תהלים צ״ד, ה׳) רחמיך רבים ׀ ה׳ כמשפטיך חייני (קי״ט, קנ״ו. וכא כו טרחא ומרכא תחת שני מונחין בעבור הפסק אשר אחרי רבים, כמבואר במשפט האתנח דף י״ז). ואם המשרת אשר בא במקום הרביע המוגרש אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, כמו למנצח בנגינות על־השמינית מזמור לדוד (ו׳, א׳) ביום צרתי אקראך כי תענני (פ״ו, ז׳) דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך (קי״ט, כ״ו). ואם נתהפך הדחי למשרת בעבור תיבת האתנח אשר אין ב׳ תנועות בה קודם לאתנח, ובא גם משרת במקום רביע מוגרש בעבור תיבה הקצרה של סלוק, והנה תיבת המשרת זה גם היא אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון אזי

יוטעמו טרחא ומרכא ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו ברוך אתה ה׳ למדני חקיך (קי״ט, י״ב) גמל על־עבדך אחיה ואשמרה דברך (קי״ט, י״ז).

ד׳. ואם נתוחם ככה א⁀בוו גו ד⁀ה, יבואו מרכא ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו אדני ישחק־לו כי־ראה כי־יבא יומו (ל״ז, י״ג) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו (ק״ב, כ״ח. וכל״ל. וכמ״ג ורוו״ה אתה־הוא במקף וטעות כי לעולם לא יתכן אתנח כר״פ) נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (קי״ט, ק״ו).

ה׳. ואם נתוחם ככה או ב⁀גוו דו ה, יבואו דחי משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו כי־בך ארוץ גדוד ובאלהי אדלג־שור (י״ח, ל׳) משלי שלמה בן־דוד מלך ישראל (משלי א׳). ואם הסלוק אין לפניו ב׳ תנועות בתיבתו, יבא משרת במקום המוגרש, כמו הנה תאבתי לפקדיך בצדקתך חייני (קי״ט, מ׳) עזרני ה׳ אלהי הושיעני כחסדך (ק״ט, כ״ו). ואם משרת זה הבא במקום המוגרש גם הוא אין ב׳ תנועות לפניו, יתהפך האתנח שלפניו לרביע מוגרש, כמו אתה צוית פקדיך לשמר מאד (קי״ט, ד׳) אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (ה׳) ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (מ״ט, ט׳. וכדפוס רוו״ה ויקר בטרחא וטעות). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל־לב (קי״ט, ל״ד) מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב׳, י״א, כן נקד מ״ג וכל״ל). אך אם הנתוח ככה או ב⁀גוו דו ה אזי יבא בתיבה הראשונה רביע במקום הדחי, כמו יומם השמש לא־יככה וירח בלילה (קכ״א, ו׳).

ו׳. ואם נתוחם ככה או בוו גו ד⁀ה, יוטעם דחי ואתנח רביע מוגרש ומשרת וסלוק, כמו רצה־יהוה להצילני ה׳ לעזרתי חושה (מ׳, י״ד) קסם על־שפתי־מלך במשפט לא ימעל־פיו (משלי ט״ז, י׳. כן בכ״י קסם בדחי ונכון). ואם האתנח אין לו ב׳ תנועות לפניו יבא מרכא במקום דחי, כמו חלקי ה׳ אמרתי לשמר דבריך קי״ט, כ״ז. כן הטעמים וכספרים שבוש) ראה־עניי וחלצני כי־תורתך לא שכחתי (קי״ט, קנ״ג).

הטעמת פסוק משש תיבות.

א׳. פסוק משש תיבות אשר נתוחם ככה א⁀בוו ג⁀דו ה⁀ו, יבוא במשרת ואתנח משרת ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו מכתם לדוד שמרני אל כי־חסיתי בך (תהלים ט״ז) נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר (ק״ל, ו׳) ה׳ שמרך ה׳ צלך על־יד ימינך (קכ״א, ה׳).

ב׳. ואם ככה נתוחם א⁀בו ג⁀דוו ה⁀ו, יבוא משרת ודחי משרת ורביע מוגרש משרת וסלוק, כמו לולא האמנתי לראות בטוב־ה׳ בארץ חיים (כ״ז, י״ג) קראתי בכל־לב ענני ה׳ חקיך אצרה (קי״ט, קמ״ה).

ג. ואם נתוחם ככה א⌒ב וו ג⌒ד וו ה ו ו, יבא משרת ורביע משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו ואתה ה׳ חנני והקימני ואשלמה להם (מ״א, י״א. ובא במשרת לפני הסלוק במקום המוגרש בעבור שהסלוק אין ב׳ הברות לפניו). ואם גם תיבת משרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לה לפני הנגון יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר־לב (משלי ז׳, ז׳).

ד. ואם נתוחם ככה א⌒ב וו ג⌒ד⌒ה ו ו, יבא משרת ואתנח ושני משרתים לרביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אין־לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כ״ב, כ״ז). ואם תיבת הסלוק קצרה יבא משרת במקום המוגרש, כמו אל־תמנע־טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות (שם ג׳, כ״ז) ה׳ עז־למו ומעוז ישועות משיחו הוא (תהלים כ״ח, ח׳) יבחר־לנו את־נחלתנו את גאון יעקב אשר־אהב סלה (מ״ז, ה׳).

ה. ואם נתוחם ככה א⌒ב⌒ג וו ד וו ה ו ו, יבואו שני משרתים לדחי ואחריו אתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו כי טוב סחרה מסחר־כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג׳, י״ד) פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל־אבני־כיס (שם ט״ז, י״א. כן נטעם במקרא כתב יד פלס במהפך משרת וכל״ל *) לכה נרוה דדים עד־הבקר נתעלסה באהבים (שם ז׳, י״ח) זה עשר פעמים תכלימוני לא־תבשו תהכרו־לי (איוב י״ט, ג׳. וכל״ל זה במהפך משרת וכן הוא במ״ג). ואם האתנח אין ב׳ הברות לפניו מתהפך הדחי למשרת, כמו זכרתי בלילה שמך ה׳ ואשמרה תורתך (תהלים קי״ט, נ״ה). וכן אם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו הנה עין ה׳ אל־יראיו למיחלים לחסדו (ל״ג, י״ח) תקרב רנתי לפניך ה׳ כדברך הבינני (קי״ט, קס״ט). ואם גם תיבת המשרת זה של הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יתהפך האתנח לרביע מוגרש, כמו שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (קכ״ט, ז׳).

ו. ואם נתוחם ככה א⌒ב וו ג וו ד ו ה⌒ו, יבואו משרת ודחי אתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו שמע ה׳ תחנתי ה׳ תפלתי יקח (ו׳, י׳) תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (ס״ט, כ״ד). ואם תיבת האתנח היא קצרה בתנועות, יבא משרת תמור הדחי, כמו זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו (ל׳, ה׳) עד־מתי רשעים ׀ ה׳ עד־מתי רשעים יעלזו (צ״ד, ג׳. ובא בו טרחא ומרכא מפאת הפסק במבואר בדף י״ז).

---

*) ובספרינו פֶּלֶס׳ בלגרמה והוא שבוש ואין מקום פה ללגרמה כלל כי פלס נמשך אל משפט, והפרוש פלס משפט ומאזני משפט, ועוד כי גם אם התיבה היתה ראויה למפסיק היה דינה להיות ברביע כנראה למטה מסמן י״ז, ומזה ברור כי טעות נקוד ספרינו.

ז. ואם ככה נתוחם א ב ו ו ג ו ו ד ו ה ו ו, יבואו משרת ואתנח רביע מוגרש לגרמה ומשרת וסלוק, כמו מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו (ג׳, א׳) מפקודיך אתבונן על־כן שנאתי כל־ארח שקר (קי״ט, ק״ד).

ח. ואם נתוחם ככה א ב ו ג ו ו ד ה ו ו ו, יבא משרת ולגרמה רביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לא עשה כן לכל־גוי ומשפטים בל־ידעום הללויה (קמ״ז ג׳).

ט. ואם ככה נתוחם א ב ו ו ג ו ו ד ה ו ו, יבא משרת ודחי ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו לכו בנים שמעו־לי יראת ה׳ אלמדכם (תהלים ל״ד, י״ב). אמנם אם תיבת האתנח קצרה היא, יתהפך הדחי למשרת, כמו רומה ה׳ בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (כ״א, י״ד). וכן אם תיבת הסלוק קצרה היא יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו בנאות דשא ירביצני על־מי מנוחות ינהלני (כ״ג, ב׳) ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את־מזבחך ה׳ (כ״ו, ו׳).

י. ואם נתוחם ככה א ב ו ו ג ו ו ד ה ו ו, יבאו משרת ואתנח שלשלת משרת ורביע מוגרש וסלוק. ואם הסלוק אין ב׳ הברות לפניו יתהפך הרביע מוגרש למשרת, כמו אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין לו תשועה (קמ״ו, ג׳).

יא. ואם נתוחם ככה א ב ו ו ג ד ו ו ה ו ו, יוטעם רביע קטן ועולה ויורד משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי־אש (תהלים י״ח, י״ג *) שגיון לדוד אשר־שר לה׳ על־דברי־כוש בן־ימיני (ז׳, א׳) ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים (ק״ז, ג׳. וכל״ל מצפון ברביע מוגרש) שיר המעלות זכור־ה׳ לדוד את כל־ענותו (קל״ב, א׳). אמנם אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמור הרביע המוגרש; ואם המשרת זה גם הוא תיבתו קצרה, אז יוטעם רביע מוגרש במקום האתנח, כמו לדוד משכיל אשרי נשוי־פשע כסוי חטאה (ל״ב, א׳).

יב. ואם ככה נתוחם א ו ב ג ו ו ד ו ה ו ו, יבא דחי משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו כי־אתה קנית כליותי תסכני בבטן אמי (קל״ט, י״ג) דברי למואל מלך משא אשר־יסרתו אמו (משלי ל״א, א׳).

---

*) ודע כי כלל מוגג הוא אשר אם בין העולה ויורד ובין האתנח תיבה אחת שהיא נטעמת לעולם במשרת, כמו אל־תזכר כחסדך זכר־לי־אתה (תהלים כ״ה, ז׳) רעתי ילבשו־בשת וכלמה (ל״ה, כ״ו) שפתימו ולכדו בגאונם (נ״ט, י״ג) לראשנו באנו־באש ובמים (ס״ו, י״ב. וכן הנגון בכל ס״מ עתיקים) קבצם ממזרח וממערב (ק״ז, ג׳) בלי פשע חף אנכי (איוב ל״ג, ט׳) עיניו ואת־מלכים לכסא (שם ל״ו, ז׳) אל־יעזבך קשרם על־גרגרותיך (משלי ג׳, ג׳) ובכל דומיהם.

יג. ואם ככה נתוחם או ב⁀ג וו ד ו ה⁀ו, יבואו רביע משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו בני־אפרים נשקי רומי־קשת הפכו ביום קרב (תהלים ע״ח, ט׳) סגים השבת כל־רשעי־ארץ לכן אהבתי עדתיך (קי״ט, קי״ט) את נפשע מקרית־עז ומדינים כבריח ארמון (משלי י״ח, י״ט).

יד. ואם נתוחם ככה או ו ו ב⁀ג וו ד ו ה⁀ו, יוטעם לגרמה משרת ואתנח רביע מוגרש משרת וסלוק, כמו הללויה׀ הללו־אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו (ק״נ).

טו. ואם נתוחם ככה או ב⁀ג ו ד⁀ה וו ו, יבא לגרמה משרת ודחי משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו בעבור׀ ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (ק״ה, מ״ה).

טז. ואם ככה נתוחם או ב⁀ג וו ד⁀ה וו ו, יבאו לגרמה משרת ורביע משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו מושיבי׀ עקרת הבית אם־הבנים שמחה הללויה (קי״ג, ט׳) ואנחנו׀ נברך יה מעתה ועד־עולם הללויה (קט״ו, י״ח) בחצרות׀ בית ה׳ בתוככי ירושלם הללויה (קט״ז, י״ט).

יז. ואם ככה נתוחם או ב⁀ג וו ד וו ה ו ו, יבא רביע משרת ודחי ואתנח ורביע מוגרש וסלוק, כמו אם־אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איוב ל״א, י״ג). ואם תיבת האתנח קצרה, יבא משרת תמור הדחי, כמו ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם (תהלים י״ח, מ״א). וכן אם תיבת הסלוק קצרה היא יבא משרת תמור הרביע מוגרש, כמו ואולם שמע־נא איוב מלי וכל־דברי האזינה (איוב ל״ג, א׳).

יח. ואם ככה נתוחם או ו ו ב⁀ג וו ד וו ה ו ו, יוטעם לגרמה משרת ודחי אתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו הללויה׀ הללו את־ה׳ מן־השמים הללוהו במרומים (תהלים קמ״ח). ואם תיבות הסלוק או האתנח קצרות יבואו במשרתים במקום המוגרש ובמקום הדחי, כמו ימיקו׀ וידברו ברע עשק ממרום ידברו (ע״ג, ח׳).

יט. ואם נתוחם ככה או ב ו ג⁀ד וו ה ו ו, יוטעם רביע דחי משרת ואתנח רביע מוגרש וסלוק, כמו אמר לה׳ מחסי ומצודתי אלהי אבטח־בו (צ״א, ב׳) מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל־תהלתו (ק״ו, ב׳) אל־תלחם את־לחם רע עין ואל־תתאו למטעמתיו (משלי כ״ג, ו׳). ואם הסלוק אין ב׳ תנועות לפניו יוטעם משרת במקום המוגרש, כמו, ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי־עני (איוב ל׳, ט״ז). ואם המשרת זה של הסלוק גם הוא אין ב׳ תנועות לפניו יוטעם רביע מוגרש במקום האתנח, ואז יתהפך גם הרביע של תיבה הראשונה לגלרמה, כמו ובת־צר׀ במנחה פניך יחלו עשירי עם (תהלים מ״ה, י״ג).

כ. ואם נתוחם ככה או ב־ג וו ד־הו ו, יבוא דחי משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי (תהלים י״ז, ח׳) וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ (ק״ו, כ״ד. וכל״ל לֹא במרכא ולא מוקף וכן הוא בקראתו) יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי (ל״ה, י״א). ואם תיבת הסלוק קצרה יוטעם משרת תמור המוגרש, כמו תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם (ב׳, ט׳).

כא. ואם נתוחם ככה או ב־ג וו ד־הו ו, יוטעם רביע משרת ואתנח משרת ורביע מוגרש וסלוק, כמו יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת וּמַלְאַךְ יְהֹוָה רֹדְפָם (ל״ה, ו׳). ואם תיבת הסלוק קצרה יבוא משרת תמור המוגרש, כמו וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת אֲרִיקֵם (י״ח, מ״ג) טוֹב לְהֹדוֹת לַיהֹוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן (צ״ב, ב׳).

וגם אני אודה לה׳ ואזמר לשם עליון, ואשא שירי ואומר:

יביע פי ישמיע
צדקת אלי ועזרתו
חסדו עלי הופיע
קרבני צור לאמרתו.
ברב רחמיו החלותי
בגינותי לתהלתו
וברב תודות בכלותי
ארנן שמו ותורתו
יערב שיחי לאל
כריח ניחוח
הנותן ידי לאל
וליעף כח.

מכתב

מהרב הנכבד החכם השלם המפואר מוהר"ר
שמואל דוד לוצאטו הי"ו
בעיר פאדובה.

---

*) לכבוד ידידי החכם היקר, הנכנס לפרדס המסרה, ומשכיל בטעמי המקרא, להחזיר ליושנה העטרה, כ"ש הר"ר יצחק בן אריה, אלף שנים יחיה.

ברוך ה' אשר הביאך לקראתי, לתת פוגה לתוגתי, לפכח צערי, על מות בני יקירי, הילד הנעים, בן שעשועים, ברוך איוב שמו, אשר לוקח מאתי בעצם תומו, כי במשך שבע שנים היה חזק ובריא, וגבור כארי, ופתע פתאום אש קדחה בקרבו, ושנים ושלשים יום אש תמיד תוקד בו, לא כבתה אשו, עד אשר באה שמשו, בכ"ה בסיון נולד, ובכ"ו בסיון מתבל נפרד, וביום הקודם למותו בקש ממני שאביא לו מגדנות, ובאו חבריו ילדים בני עניים לבקרו ויתנם להם מנות. ברוך בני בני, מחמד לבי ועיני, מה נעמת לי ולכל יודעיך, ביופי תארך ביושר דרכיך, ולמה באבך נקטפת, ומחיקי נחטפת, ואביך ואמך אשר אהבת, ביגון ואנחה עזבת. אבל אשריך כי נטשת ארץ נשיה, בטרם תטעם מרירת פריה, ועתה בצל שדי, תשבע שמחות עד בלי די, שם לפני כסא רחום וחנון, בעד יולדיך שפוך תחנון, ימחה דמעתם, ויאיר אפלתם, ולטובת זרעם תהי ימינו פשוטה, והיה המחנה הנשאר לפלטה.

ועתה ברוך אתה ידידי, כי לולא תורתך **תורת אמת** היתה שעשועי, אז אבדתי ביגוני ועמלי, ויהיו דבריך לי לשמחה ולנחמה, כי תמיד הייתי נכסף לראות על טעמי אמ"ת ספר מיוסד על דברי הקדמונים, על דרך ספר משפטי הטעמים. לא שאחשוב שהקדמונים ירדו לעומק דרכי הנגינות, כי ראיתי כי רבנו שלמה, החכם מכל אדם בדורות ההם, טעה בהבנת דברי הפסוק הלא המה בעבר הירדן (עיין מש"דל), ורד"ק אביר המדקדקים כתב כי כח העולה ויורד ככח הסגולתא, ואנחנו ידענו כי כחו ככח האתנח. והחכם ר"וו היידנהיים אשר בלה ימיו ושנותיו

---

*) אומר יצחק הקטן, הנה אציג הנה את דברי החכם הי"ו בלי שנות בהם דבר. אך מתחת להם בהערות אביא את התנצלותי להצטדק על ספרי ולהוכיח למה ועל מה זה כתבתי ככה ולא ככה. ואל יאשימני החכם על זאת ואל יאמר כי התעקשותי היא ואטום אזן מלשמוע לדברי אמת — אבל בכל מקום אשר ידעתי בעצמי כי שגיתי אודה להחכם בפני קהל ולא אחריש ולא אתאפק — אמנם כל כונתי לסלול שביל אמת לטעמי אמ"ת עד כי נדע דעת ברורה איזה דרך יכשר ולא נפסח עוד על הסעיפים. ומלבד זה אוסיף הנה והנה לאמרי החכם קצת הדברים כפי קט שכלי, ואת הכל בהערות, כי לא הרשיתי לי לשנות בגוף האגרת, חוץ ממעט ההוספות אשר ראיתי לספח אל אשר הביא לו החכם סיוע להגהותיו מספרי דפוס וכ"י, והבאתי אצליהם לפעמים עוד ספרים שלא ראם החכם ויש בידי, ודברים כאלה מסוגרות תמיד במסגרות כזה [. . . .] להודיע כי משלי הם.

בדברי אנשי המסורת והמדקדקים הראשונים, לא הרגיש כלל כח טעמי הפסוק ויעל על גזזי צאנו הוא (עיין למטה). אבל אחשוב כי האחרונים בחקירותיהם צריכים ג"כ לקבלת קדמוניהם, ומתוך הקבלה והחקירה, תצא האמת לאורה. — ועתה הנני הנני למלאת שאלתך לערוך לפניך קצת הערות ונוספות לספח אותן אל ספרך, אפס כי המדפיס אץ בך להשלים המלאכה, ואתה אץ בי למהר להחל ולכלות מלאכתי, ע"כ יהיו דברי מעטים.

עמוד 3 אמרת (וכן כתב ר' אליה בחור בס' טוב טעם[1]) כי שנוי טעמי אמ"ת נמשך מקוצר הפסוקים. ואני לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב, אבל כבר כתבתי זה עשרים שנה בדקדוקי אשר חברתי בלשון איטלקי לצורך תלמידי, כי לכך נשתנו טעמי אמ"ת מפני שכן היתה תקנת קדמונינו ז"ל שתהיה קריאת הספרים האלה ודרך נגונם משונה מנגון שאר ספרים. כי אמנם אין שום הפרש באורך ובקוצר ובנתות המאמרים לנתחיהם בין פסוקי שיר השירים וקינות ובין פסוקי אמ"ה, אך לא התקינו לנגן הנגינות דרך זמרה, כי הזמרה איננה נאותה בקינות, ולא התקינו לנגן שיר השירים דרך זמרה, על פי מה שאמרו הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר מביא רעה לעולם[2]). והנה פסוקי למנצח לעבד הם הם פסוקי וידבר דוד, וקצת מפסוקי מזמור צ"ו וק"ה נמצאים בדה"א י"ו, ולמה לא באו גם בשמואל ובד"ה בטעמי אמ"ת? זה היה מפני שלקריאת שמואל וד"ה נקבע מימי קדם נגון שאר ספרים, ולא רצו להחליף דרך קריאתם ונגונם בשביל שני מזמורים שבאו בהם, וכן לא רצו להחליף דרך קריאת התורה והנביאים בשביל שירת הים ושירת דבורה. אבל באיוב אע"פ שרוב הספר הוא דרך שיר, לא קבעו טעמי אמ"ת בחלק הספורי שבראשו וסופו, כי הנגון הפשוט המתוקן לא"ך ספרים הוא העיקר, ואם דברי איוב וחבריו ודברי האל להיותם דרך שיר נשתנו להיות נקראים דרך זמר, לא נשתנה דרך הנגון בחלק הספורי מן הספר, רק נשאר בנגון הפשוט. אבל בס' תהלים, אחר שקבעו לו זמרה מיוחדת, לא רצו לשנות דרך הקריאה בפסוקים הספוריים שבראש קצת מזמורים, שהיה הדבר מגונה להחליף הנגון מפסוק לפסוק, ולפעמים ג"כ מתחלת הפסוק לסופו, כגון אם היינו קוראים תפלה למשה איש האלהים בנגון הנביאים, ה' מעון אתה היית לנו בנגון המזמורים.

עמוד 4 בענין הבנת דברי בן אשר עדיין מגמגם אני, ולא אאריך בעריכת ספקותי.

עמוד 9 אמרת כי הצנורית אין לה נגון כלל, ושאינה אלא להודיע שאותו מהפך ואותו מרכא אינו אלא משרת. ובזה לא אוכל להסכים עמך, אבל אאמין

---

[1]) וכן דעת הקדמונים, כמו שכתב ג"כ הר"י לגמר' ב"ב דף י"ד ע"ב, דמשום הכי כתבו איוב בהדי תהלים ומשלי, לפי שהוא מענין אחד, כתובים מעין שירה (בצורת השירה) ומקראות קצרים ונגון אחד. והא לך דברי בן בלעם וז"ל ,,בשלשה פנים נפרדו (טעמי אמ"ת מטעמי שאר ספרים), האחד בטופס כתיבתם ותקון שרטוטם והנחה מעט בקצוי השטות כדרך שירה בכתיבתם, שלא יחתוך השורה כי אם באתנחתא וס"פ (כשמע מזה שבמס' סופרים פרק י"ג הנוסחא הנכונה: בפתיחה באתנחייתא וס"פ), והשני כי פסוקיהם קטנים, והשלישי טעמיהם".

[2]) סנהדרין ק"א. ולפי רש"י פרוש המאמר אינו כן, עיין עליו. אבל בכל זאת דברי פי חכם חן ואעזוב מפניהם דעת הקדמונים ואודה להם.

כי כל טעם יורה על נגון מה, ואיננו רחוק בעיני שלפעמים גם ההברה הקודמת לנגינה היו משמיעים נגון מה בקריאתה. ואם בנגון הפשוט שבא״ך ספרים התקינו לפעמים קצת נגון בהברה העומדת שתי הברות או הברה וחצי קודם הנגינה כמו וְאַבְרָהָם, כְּשִׁלְחוֹ, דִּגְנְךָ, כָּל־הָעֵדָה, וְיָדַעְתָּ, וְאָנֹכִי, ולפעמים אפילו בהברה הסמוכה לנגינה כמו הַבָּתִּים, אָנָּא, אין לתמוה אם בנגון של זמרה התקינו לפעמים קצת העמדה ונגון על התנועה המשוכה הסמוכה לנגינה כגון יוֹמָם. ומה לנו צורך לסימן שהמרכא והמהפך אינם מפסיקים, מפני שהמרכא של עולה ויורד והמהפך לגרמה הם מפסיקים? והלא המרכא של עולה ויורד כבר יש לו סימן במהפך שלמעלה, והמהפך המפסיק כבר יש לו סימן בלגרמה שאחריו, ולמה לנו סימן בתוך סימן? ואם עיקר מציאות הצנורית אינו אלא להבחין בין מרכא ומהפך משרתים ומפסיקים, למה תבוא על תנועה משוכה, ועל תנועה שאינה משוכה לא תבוא? וכשאתה משיבני: אל תשאל לטעם למה לא; כי הוא כמוס מעמנו, וכמו שלא נשיג וכו׳, אני אשיבך מלין, כי שום בעל שכל לא ישאל למה הונחו הצורות הללו להנועות ולטעמים, שהרי אם הונחו צורות אחרות תמיד נוכל לשאול למה הונחו אלה ולא אחרות? אבל שיהיה טעם אחד נוסף לסימן על דבר שכבר יש עליו סימן, ושלא יהיה הטעם ההוא נוסף תמיד, אלא ע״פ חקים ידועים שאין להם שום שייכות עם הענין אשר בעבורו נוסף הסימן ההוא, זהו דבר שאין הדעת סובלתו — ולא זו בלבד, אלא גם העולה ויורד וגם הרביע מוגרש, נ״ל כי לא לחנם ולא לסוד כמוס נעשו מורכבים משתי צורות, אלא מפני שבנגינתם היו מנגנים קצת גם הברה אחרת הקודמת לנגינה העיקרית, בעולה ויורד היו מנגנים קצת בתנועה הקרובה אל הנגינה, וברביע מוגרש היו מנגנים קצת בתחלת התבה[3].

---

[3]) הנה בדף ע׳ של ספרי בהערה **) מיושבות בה כל השאלות האלה אשר הקשה החכם הי״ו. וסברתו זו לתת נגון לתמונות ראשונות של עולה ויורד ורביע מוגרש היא לא תכון בהיות שמסותרת היא ע״י וְהַטָּאִים, יְיָ, וְגִילוּ, יָגוֹן, שָׁמוּ, לְמָחוֹל, לַיְיָ אשר באלה ודומיהם לא יתכן כלל לנגן האותיות השואיות. ועוד האיך נוכל לנגן אֶל־חֹק (תהלים ב׳, י״ג) אֶל־שָׁחַת (ל׳, י׳) יַעֲמָס־לָנוּ ודומיהם אשר היתיב במקום המקף, ותיבה מוקפת אין לה נגון לעולם. הן מכל זאת נראה הנכון והיציב שתמונות הללו אינם אלא להכרת משמרת הטעם וכמו שאמרתי, וכן כבר כתב גם רוו״ה בהקדמת תהלים שלו. ולתוספת ראיה אביא עוד את דברי בן בלעם על ענין זה וז״ל, דע שהטפחא (רביע מוגרש) היא הנקודה שלמעלה מן התיבה; והקורא לא ישים על לבו המקל אשר עם אות הראשונה כמו וְחַטָּאִים בעדת צדיקים, וברור לי שמוהו המקל על אות הראשון להכיר שזה טפחא כמו בי״ת מִבְטַחְתִּי (קי״ט, מ״ב) שי״ן מִשְׁמְעוּ (ק״ו, כ״ה) כ״ף מִכְחֲדוּ (איוב ט״ו, י״ח) המטה הוא הסמן להכיר שהוא טפחא ולולא אותו מטה היו חושבין אותו רביע; והשלך הנעימה כולה על הנקודה, והמטה הוא סימן. עכ״ל. ובענין הצנורית כתב וז״ל, הנה על הקורא להנהיג אותיות התיבה בלא הנעמה כלל אות אחר מהנעימה, והיא האות אשר עליה הטעם או משרת לטעם, והיא להנעימה, וחוץ ממנה לא יבא בה טעם כלל; ונתברר לי בזאת המתיגה (צנורית), אשר שמוה במקום ובאות אשר יתכן לקוראה בהשאת הנעימה בהנעותו אות שאינו חייב לנוע, שלפיכך זה לא יתכן לה להניעה, לפי שאם עלה בה האות למעלה במעט, נשאת הנעימה. עכ״ל הנצרך לענייננו. ויש עוד ראיות אחרות, אך אין לי מקום להאריך יותר.

עמוד 10 דבריך בהערה כוללים חדוש גדול. אבל אם השוא נח אחר תנועה גדולה כמו אחר תנועה קטנה, מה נשתנה דגנך מן וְשַׂמְתָּ?[4])

עמוד 11, 12. כתבת מוצאי בקר, למוצאי מים, בטעם תחת המ', אבל במנחת שי הטעם תחת צָ (רק מוצאי בקר הוא במנחת שי במקף, ומהפך תחת צָ). והנה נסיגת הטעם לאחור כל כך, עד שתהיינה אחר הטעם שתי תנועות, הוא דבר אשר לא ראינו ולא שמענו, רק אם הראשונה משתי התנועות היתה מתחלתה חטף ולכך אינה מקבלת טעם, כגון נערמו מים, נעמדה יחד (ולקצת נוסחאות גם יעמדו מים, ויהפכו ארץ) אבל במלת מוֹצָאֵי הצד"י מקבלת טעם, ועד שם ראוי שיסוג הטעם ולא יוסיף. גם בדפוס יוחן היינריך מיכעליס (והוא תנ"ך יקר בעיני מאד מפני העבודה הגדולה שעבד החכם ההוא עם תלמידיו לבדוק כמה ספרים כ"י ודפוסים יקרים, והביא בהערותיו כל חלופי נסחאות שמצא בענין הטעמים, ונכר לי כי מספקך נראה שלא ראית התנ"ך הזה) כתב למוצאי מים בטעם תחת הצד"י, ובמוצאי בקר אין שם מקף, ומלת מוצאי בשני טעמים מוֹצָאֵי. ואני לא אחליט בזה דבר, רק זאת אומר כי מוצאי בטעם במי"ם היא זרות שאין כמוה, ואין לנו לקבלה בלי עדים נאמנים. ובעמוד 13 הבאת וממעמקי מים בלא מקף ואמרת שכן צ"ל, ולפי זה יהיו גם כאן שתי תנועות אחר הטעם (מלבד החטף שתחת העי"ן) והוא דבר שלא יסבלהו הלשון העברי. אבל אתה סומך על בן בלעם, ולמטה תראה כי אין ספק שנפלו ט"ס בספרו[5]).

---

[4]) השנוי הוא שבמלת דְּגָנֶךָ השתנה הגעיא מלמטה (דגנך) לקדמא מלמעלה כמשפט כל געיות התמוכות המתחלפות לפעמים למשרתים כמו וּמָלְאוּ, וְנִגְּפוּ, וּמָכְרוּ, וְנָתְנוּ, וַיֵּצְאוּ, וַיִּתְּנֵךָ ובכולם אין כהן געיא מלמטה בספרי דפוס וכ"י מדויקים, בעבור כי הקדמא מלמעלה באה במקומה, דוגמת וַיֵּצְאוּ יוֹשְׁבֵי, תְּבוּאָתֶךָ שהתהפכה הגעיא למונח ומרכא אמנם בכל זאת לא יחשוב איש שהשוא יהיה נע (כשטת האחרונים) אלא נח הוא, ואין זאת ממשמרת הגעיא להניע שוא שלאחריו אלא בקצת המקומות על דרך זר, כי לענין זה יושם החטף. והגעיא משמרתה למשוך תנועתה ולהאריך בה כמו שאמרתי, (וכמו שיתבאר גם ממסורת של שָׁמְרָה אשר העתקתיה, בדף כ"ב) וזה ההבדל שבין דְּגָנֶךָ אשר היא תנועה מועמדה ויכול נגון עליה ובין וְשַׂמְתָּ אשר תנועה סתומה היא ואין לה נגון לעולם. וקצר לי הזמן והיריעה להרחיב יותר, וראה חומש מאור עינים לרוו"ה ויקרא ט', כ"ב. ודברים כ"ח, א'. גם שמות כ"ח, ב'. ובמדבר ל"ב, ל"ח.

[5]) יש לדעת כי נסיגת אחור של נֶעֶרְמוּ מים, מוֹצָאֵי בקר, וַיַּחַרְקוּ שן (איכה ב', ט"ז. כן הוא בכ"י), וַיֵּהָפְכוּ ארץ ודומיהן לאו דוקא מפני התנועה השניה שנחה בשוא וע"כ אינה מוכשרת לקבל טעם (כהנחת רו"ה בלה"ת דף י"ג), אבל הכלל הוא זה: כשיש לפני התנועה אשר ראוי המשרת לנסוג אליה עוד תנועה שהיא מתוגה בגעיא, ישוג המשרת ומגיע עדי הגעיא כדי שתתעלה בזה הגעיא לטעם ולא תפול מתנועתה, והטעם כי כן משפט הגעיות הפשוטות לעלות למדרגת טעם כהגעיות התמוכות, כגון אל־הָאִשָּׁה (ראשית ג', א') עלתה הגעיא מן הָאִשָּׁה (שם ג', י"ג) ויהי לטעם. וזהו שגם בנסיגה נעשה תקון בלשון לקיים געיא הפשוטה ע"י שיסוג הנגון לאחור להכרתה ותתעלה לטעם ולא תפול (כי אם נטעם מוֹצָאֵי היתה צריכה הגעיא לנפול). והנה במ"ג רפ"ו [ואחריו במ"ש] נקוד מוֹצָאֵי־בקר ונראה זר בהשקפה ראשונה, אבל באמת נקוד כפול הוא זה לרמוז בו על מחלוקת שבין הנקדנים בתיבה זו, שיש מהם המנקדים מוֹצָאֵי־בקר במקף ע"כ געיא בהברה צָ בדין הגעיא, ויש המנקדים מוֹצָאֵי בקר במשרת ובלי מקף והנגון נסוג אחור (מן מוֹצָאֵי אל הברת הגעיא). וכן היה דרך הסופרים ומדפיסים נאמנים להעמיד נקודים כפולים כזה במקומות שמצאו התחלפות הנקוד בכ"י

לעמוד 13 תמהתי מהון גרול איך התרת לעצמך לשבש כל הספרים, ולהחליף בכמה וכמה פסוקים שאין בהם אתנח, רביע ברביע מוגרש. ואין ספק אצלי כי כשהפסוק נחלק לשנים על ידי אתנח, אז הנגינה שלפני הסלוק מקבלת העמדה ונגון אחר בראש תבה, ויהיה מקום לרביע מוגרש; אבל כשהפסוק בלתי נחלק לשנים, אז קריאתו יותר במרוצה, וההפסקה שבאמצעיתה היא נגינה אחת פשוטה (רביע), ולא נגינה בראש תבה ובסופה (רביע מוגרש [6]).

עמוד 17 אמרי האזינה ה׳, נקדת רחי מרכא ואתנח, ואמרת בהערה כי בספרים הנגון משובש. והנה במנחת שי נקוד טפחא מרכא רביע, וכן מצאתי ג״כ בתנ״ך כ״י על קלף שנת ק״ז, יפה מאד ומדויק, אשר בבית הרב רמש״ג ז״ל, וכן בתנ״ך כ״י על קלף שנת רל״ג יפה ומדויק, אשר ביד ידידי החכם יוסף אלמנצי הי״ו. והטעמים האלו נראין בעיני נכונים יותר, לשתי סבות, ראשונה כי נ״ל כי הפעל (האזינה) דבק יותר עם הפעול (אמרי) ממה שהוא דבק עם הוואקאטיף (ה׳), ושנית מפני שאין דרך האתנח לבא (בספרי אמת, וכן לא יבא הזקף בשאר ספרים) אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. הכלל זה כתבתיו בדקדוקי, ואמרתי עיין מזמור קי״ט, והוספתי כי היוצאים מן הכלל הזה מצער המה [7]).

שלהם. ואחרי כי ברוב ספרינו מוצאי בלי מקף ברור של״ל מֹוצָאֵי והמדפיסים של מ״ג שע״ת ופלנטין (גם רוו״ה אחריהם) הדפיסו מֹוצָאֵי מים ושכחו להסיר הגעיא מן צָ (אשר לא תתכן אלא אם המלה מוקפת) וחשבוה המדפיסים הבאים במרכא והעמידו מוצָאֵי וכן נתהוה השבוש. ומה שבתיבת וּמַעֲמַקֵּי מים יש חטף אחרי הנגון מצאנו דוגמותיה אשר גם בהם חטף אחרי נגינת בסוגה אחור כמו לְמַתָּנָה דו (במדבר ג׳, ל״א) וְאַהֲבַת חסד (מיכה ו׳, ח׳) נַחֲלֵי מים (דברים ח׳, ד׳) וּמָחֲתָה פיה (משלי ל׳, כ׳). ועל טענת החכם על דברי בן בלעם להאליץ אותם בחזקת טעות אשיב למטה בהערה 24.

[6]) לא אני שהתרתי לי לשבש הספרים, אלא הסופרים והמדפיסים בהקילם העורת מעליהם הם ששבשום. וכבר כלל מופלג הוא בפי ר״א פרובינצאלו „שאני מיושב (רביע) הם, ואשר קודם הס״פ לעולם יש לו הכתף הימין (הגרש)״. ושהגרש ישמט מרביע כזה זהו דבר לא ידע ממנו אף אין אחד מכל הקדמונים; אך על זה העיד ר״א פרובינצאלו „שהכתף ימין יבוא לפעמים לבדו לטעם קודם הס״פ״ וכן גם אנכי מצאתי במקרא בי״י נכתב בשנת כ״ד שחסר לפעמים הרביע מן הרביע המוגרש ועומד רק הגרש לבדו בראש תיבה (בנגינות, משכבכם ודומה). גם רוו״ה בהקדמת תהלים שלו כתב בהדיא „כשתמצא הרביע לבדו קודם הסלוק תדע שנשמט הגרש״. — והנה לפי גלות דעתו החכם לוצאטו הי״ו יהיה הרביע הפשוט לפני הסלוק הפסקתו אין כל כך מועמדת מהפסקת הרביע המוגרש. וסברה זו מוכחשת היא ע״י מגני ארץ (תהלים מ״ז, י׳) משור פר (ס״ט, ל״ב) ודומיהם אשר הם ברביע לבדו בספרים, ובאמת הן עוד יותר מופסקות מאשר הרביע המוגרשין כי באות תחת האתנח. ועוד כי ראינו ותעצמות לעם (ס״ח, ל״ו) סביבות ירושלם (ע״ט, ג׳) אם הבנים שמחה (קי״ד, ט׳) מעתה ועד עולם (קט״ו י״ח) ודומיהם אשר גם הם ברביע לבדו בספרים, ועוד רביע אחר לפניו אשר ירוץ אליו וההפסקה ברביע הזה שלפני הסלוק וגם הוא במקום האתנח. מכל זה מוכח שכל רביע קודם לסלוק מוגרש יהיה.

[7]) להטעים אמרי האזינה ה׳ (כמו במ״ג ואחריו במ״ש) אינני נכון לענ״ד כי האזינה דבק אל השם וכמו שכתוב האזינה ה׳ (את) אמרי, והוא דוגמת הַצַעֲקָתוֹ ישמע אל, אך שוא לא ישמע אל. והנה לפי סבה השניה שמביאה החכם הי״ו וגם לפי הנחתי בפרק הנחת פסקי הטעמים דף מ״ז (ופרק ההוא עדיין לא הודפס בהריצו החכם הי״ו את אגרתו לקראתי כי מפני כמה טעמים הייתי אז עודני מתגועש בדעתי, אם אדפיסנו אם לא, ואחרי כן גמרתי להדפיסו) היה מן הראוי להטעים אמרי האזינה ה׳ ומה שהדפסתי בכל זאת ה׳ באתנח, עשיתי כן בעבור שמצאתי ככה ה׳ באתנח בכל הספרים הישנים והחדשים

עמוד 22 על המסורת, שלת הר חטף וחד געיא, פירשת שהראשון נחטף משרת ממנו ומוקף — וזה פירוש רחוק מאד, ונ"ל פשוט שהמסרה קוראה חטף לפתח שאינו מוטעם, וזה ע"פ דרכי הנקוד האשורי, כי (כאשר כתבתי בהליכות קדם עמוד 27) כל פתח וסגול שאין בהם לא טעם ולא מתג אינם נחשבים בנקוד האשורי כתנועה, אלא כחטף, וצורתם שתי נקדות באלכסון, כאשר היא צורת חטף פתח וחטף סגול. ואתה ידידי היקר, וכל העוסקים בחכמת המסרה, עליכם המצוה הזאת, לחקור ולבדוק אם יתכן להחליט כי אנשי המסרה היה להם הנקוד האשורי או הנקוד שלנו.

עמוד 29 בהערה — גם אני בבה"ע תקפ"ט עמוד 101, העליתי להרגיש ילדה בן וחבריו, רק לא עלה בלבי לתלות הדבר בזה שאמרת כי גם קודם שיהיה הטעם נסוג לאחור היתה התנועה הראשונה מועמדת בגעיא, רק תליתי הענין בזה שיהיה שוא נע לפני הקמץ, ודברי ודבריך עולים בקנה אחד, כי תנועה שאחריה שוא נע היא ראויה למתג (ואם השוא נע מפני דגש, אז אין הטעם נסוג לאחור). והכלל שלי הוא יותר קל להבנת התלמידים, והכלל שלך הוא יותר מושכל ויורד לעומק סבת הדבר. והנה גם לדברי וגם לדבריך לְנַסָּכָה לֵהּ (דניאל ב', מ"ו) ראוי להיות רפה, ואע"פ כן מצאתיו דגוש בדפוסים מדויקים, כגון במ"ג ויניציאה רפ"ה, והנני דורש ממך אם מצאת מפורש בדברי הקדמונים היות תבת לֵהּ רפה, או אם לאו בפירוש איתמר אלא מכללא[8].

עמוד 33 שמחתי מאד במה שכתבת על יִרְדֹּף אויב נפשי שאינו אלא מן הקל, וכן מצאתי בדפוס ברישא *(Brescia)* שנת רנ"ד הרי"ש בחטף פתח.

עמוד 42 נבזה בעיניו נמאס, נקדת רביע על בעיניו ועל נמאס, ואמרת בהערה כי כן העקר בלי ספק. ואני אמנם נ"ל שאין כאן מקום לשני רביע, כי שני רביע (כדין כל שני מפסיקים) הסמוכים זה לזה הראשון מפסיק יותר מן השני (כגון לֵאמֹר לְךָ אתן את ארץ כנען, ויחננו ויֹּאמר פדעהו), ואין ספק כי מלת נמאס דבקה למעלה (עם נבזה בעיניו) יותר ממה שהיא דבקה למטה (עם ואת יראי ה' יכבד). והנה אתה ידידי דחית פירוש רש"י, ובחרת בראב"ע ורד"ק, ולדעתי דברי ראב"ע ורד"ק בטלים ומבוטלים, וחלילה לאיש ירא ה' להיות נבזה ונמאס בעיני עצמו, ואין ספק אצלי כי פשט הכתוב אינו אלא כרש"י וכרז"ל, שמי שהוא נמאס (לרוע דרכיו) הוא נבזה בעיניו (של צדיק), כגון אחז שהיה איש נמאס, היה נבזה בעיני חזקיה, וכמו שכתבתי כבר בבה"ע תקפ"ז עמוד 165. ודע כי בכ"י ק"ז

(חוץ ממ"ג) וגם בן בלעם מביאו ככה, וגם רוו"ה כן הדפיסו ע"פ כ"י ישן שלו, וגם אנכי ראיתיו כן בכ"י משנת כ"ד. ועוד כי מצאנו כמה יוצאים מן הכלל ההוא הנזכר למעלה בדף מ"ז, כמו תָּמְהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ (מ"ח, ו') עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ (קי"ט, ב') ותשמרך אהבה ותצרך (משלי ד', ו'), וכן תחנוני בשועי אליך (תהלים ל"א, כ"ג) היה באתנח לפני רד"ק, כיוצא ממכלול דף ל"ה, מלבד הרבה אחרים שמחולקים עליהם הספרים כגון מחיים שפתי ישבחונך (ס"ג, ד') שהוא ברביע במ"ג, ובכל ס"א באתנח, ויקר פדיון נפשם (מ"ט, ט') במקרא רפ"א וקראתו באתנח, גמל על־עבדך אחיה (קי"ט, י"ז) ברפ"א וקראתו באתנח, מעי רתחו ולא דמו (איוב ל', כ"ז) כן במ"ג ובכ"י כ"ד, אבל בכל ס"א דמו באתנח. ואמרתי אכין כן גם ה' בינה הגיגי באתנח.

[8]) במקרא פלנטין, ומקרא ויניציא רפ"א וש"א, ונביאים שע"ו, ובמקרא שעיאש, ופאן דער האאגע, גם בכ"י משנת כ"ד לְנַסָּכָה לֵהּ, למ"ד רפה.

ורל"ג הנ"ל אין כאן שני רביע, ובשניהם מלת נבוה במהפך לגרמה, בק"ז בעיניו מרכא, וברל"ג מהפך, וגם בזה לא נחה דעתי[9].

עמוד 39 בבה"ע הקפ"ט עמוד 102 אחזתי בשטת רו"ה, ואמרתי כי ראוי להדגיש כמה וכמה בגדכפ"ת שלפניהן טעם משרת, אשר כחו ככח טעם מפסיק, וכן למדתי לתלמידי קרוב לעשרים שנה. ואחרי כן זה כארבע שנים חזרתי בי, ומחקתי כל מה שכתבתי על זה בדקדוקי, ובמקומו כתבתי כדברים האלה:

§. טעמי האמ"ת אוהבים לפעמים למעט בהפסקות יותר מטעמי שאר ספרים, וזה נראה ברור בכמה תיבות המוקפות זו לזו בספרי אמ"ת, שאין בהן דין מקף בשאר ספרים, כגון אל־היכל־קדשך (תהלים ה', ח'*) תדרש־רשעו (י', ט"ו), אמרת־ה' (י"ח, ל"א*), משפטי־ה' (י"ט, י'*) יהיו־לרצון (י"ט, ט"ו*) ישלח־עזרך (כ', ג'*), מעוז־חיי (כ"ז, א'*), אשרי־אדם (ל"ב, ב'*) תמכר־עמך (מ"ד, י"ג*), ירעשו־הרים (מ"ו, ד'*), שפכו־לפניו (ס"ב, ט'*), פתך־אכלת (משלי כ"ג, ח') תשכן־עליו (איוב ג', ה') מספר־חדשיו (י"ד, ה').[10]

§. מצאנו לפעמים זקף וטפחא, וכנגדם באמ"ת זרקא וירח בן יומו, כגון בשמואל בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע. ובתהלים בצר לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע; אך אין ללמוד מזה היות כח הזרקא ככח הזקף ושהירח בן יומו יהיה מפסיק, אך הדבר תלוי בתכונת טעמי אמ"ת שאוהבים למעט בהפסקות, אשר ע"כ מאמר בצר לי וכו' אין הפסקותיו בתהלים כהפסקותיו בשמואל, אבל כח הפסקותיו בתהלים הרי הוא כאלו לא היה בו זקף וכאלו כך היו טעמיו: בצר־לי אקרא ה' ואל־אלהי אשוע.

§. לפני הזקף יבא פשטא או מונח לפי אורך או קוצר תיבת הזקף, אבל בטעמי אמ"ת מצאנו תמיד[11]) לפני האתנח (שכחו ככח הזקף) מרכא, בין אם תיבה שאחריו ארוכה, בין אם היא קצרה. על כן בראותנו אל־תגעו במשיחי רפה בכל הספרים המדויקים בדפוס ובכ"י, אע"פ שהוא דגוש בד"ה, אין לנו להדגישו בתהלים, אך צריכין אנו להודות כי טעמי אמ"ת אינם משונים משאר טעמים בצורתם לבד, אלא גם בקצת ממשפטיהם. והוא הדין לכמה תיבות אחרות שחשב הרז"ה (ואני אחריו בבה"ע תקפ"ט) שנרפו בטעות.

§. במאמר שבין האתנח והסלוק יבוא רביע מוגרש (אשר כחו ככח הטפחא) אם תבה אחרונה ארוכה, כגון לבטח תושיבני. ואם לאו יבא מרכא, כגון וענותך תרבני. בתי"ו רפה, אף על פי שבשמואל וענותך

---

[9]) ואף כי גם בכ"י כ"ד נבזה בעיניו נמאס, עודני עומד בדעתי שנקוד רוו"ה ע"פ כ"י שלו עיקר, ואף כי אמת הוא הכלל שבני טעמים מפסיקים רצופים הראשון מפסיק יותר מן השני, מצאתי בכל זאת כמה מקומות שדוחק הוא לומר שמפסיק הראשון מפסיק יותר אלא שהראשון אין יתרון לו על חברו ושניהם שוים ובמדרגה אחד עומדים ומהם לבוא תמיד (תהלים ע"א, ג'. כן הוא במ"ג, ופלנטין, וגנווא, ותהלים באזיליא שנת תל"ה) מלאך מליץ (איוב ל"ג, כ"ג).

[10]) יש לדעת כי כל אשר ציינתי בסמן כוכב איננו מוקף לפי ספרים טובים אלא עומד במשרת. וראה משפט המקף דף מ'.

[11]) לא תמיד, אלא ע"פ הכלל שכתבתי בדף מ"ג.

בטפחא, והרבני דגוש. והנה זו ראיה חדשה על התחלפות משפטי טעמי אמ"ת מטעמי שאר ספרים, כי בשאר ספרים אם יש תבה אחת בין האתנה והסלוק לא ימלט מהיות תחתיה טפחא. על כן באו מלות מָרוּ וְחָסוּ בטעם נסוג אחור (כי־מָרוּ בָךְ, כי־חָסוּ בוֹ) והביתי"ן רפויות, אע"פ שבשאר ספרים היה צריך להנקד כי־מָרוּ בְּךָ כי־חָסוּ בּוֹ, אם לא שתהיה מלת כִּי בלתי מוקפת כִּי מָרוּ בָךְ, כִּי חָסוּ בוֹ.

הבאתי לפניך דברי אלה, כדי למהר ולבטל בפרהסיא מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט (עמוד 102 עד 105), כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי.

ומן הטעם הזה (כי מי יודע מתי אזכה להוציא לאור דקדוקי) אביאה נא לפניך בקיצור גדול קצת ממה שחדשתי בענין משפטי טעמי שאר ספרים.

בספרי האיטלקי *Prolegomeni* כתבתי שהמפסיקים אינם אלא עשרה ושאמנם התלישה גדולה והפזר אינם טעמים בפני עצמם, אבל הם באי כחו של גרש, ולא פירשתי יותר. וזהו מה שכתבתי על זה בדקדוקי:

§. לא יבא גרש אחר גרש בלי שיהיה ביניהם מפסיק גדול מהם, וכשהיה מן הראוי שיבא גרש אחר גרש, ישתנה הראשון לתלישה גדולה, כגון ואת־גם־זאת (ב) בהיותם (א) בארץ איביהם (ג), שמעתי (ב) את־קול דברי (א) העם הזה (ג), לשמור (ב) את־כל־דברי (א) התורה הזאת (ג).

§. גם התלישה לא תבא זו אחר זו, על כן אם יצטרך הגרש לבא זה אחר זה שלש פעמים, הראשון ישתנה לפזר, והשני לתלישה, כגון ויאמרו (ג) שאול שאל־האיש (ב) לנו ולמולדתנו (א לאמר (ד). אבל הפזר יבא זה אחר זה כמה פעמים, עיין דה"א ט"ו י"ח.

§. התלישה גדולה לא תבא אם אחריה תלישה קטנה, ואז תשתנה לפזר כגון האיש אשר נמצא הגביע. וכפתר תחת שני הקנים. וירא יושב הארץ הכנעני. בש"ב י"ד, ל"ב מצאנו נגד הכלל הזה בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר ורוו"ה הציב לו יד במשפטי הטעמים דף ט'[12], ולדעתי אינו אלא ט"ס, ובדפוסי עטיאש ומיכעלים בא הנה ואשלחה אתך אל־המלך לאמר, ובכ"י ק"ז בא הנה בפזר, ואשלחה בת"ק. — רק במקומות מתי מספר מצאנו פזר בלי שתהיה אחריו לא ת"ג ולא ת"ק, כגון ומצרים ילד, על־כן לא־יאכלו בני־ישראל, וישמעו כי־פקד ה', ואמרתם זבח־פסח הוא, ויפסל שני־לחת אבנים, וישאו שתי־עשרה אבנים (יהושע ד', ח'). בקצתם יתכן שנפל ט"ס, כי התבה המוקפת יתכן שהיה משפטה להיות בתלישה קטנה, כגון ביהושע כ"ב, ל"א, בדפוס ברישא

---

12) לא רוו"ה הוא שהציב לו יד, אלא דברי בן בלעם הם שהביא שם רוו"ה בלשונם ממש, גם הם דברי ר' חיוג בספרו הנקוד. וע"פ החקירה האמתית מוכח מזה שהנקוד בא הנה ואשלחה אתך אל המלך, כמו שהוא במ"ג, ופלנטין, וגנווא, גם בכ"י כ"ד, הוא הוא הנכון, והמדפיסים הבאים בראותם אותו זר חשבוהו בטעות ובאו לתקן וקלקלו.

נאפולי ופיזארו הכהן אל־בני ראובן, תחת שבספרינו אל־בני־ראובן במקף, וכן בשופטים ז׳, כ״ה בברישא ונאפולי וילכדו שני שרי מדין, ולא שני־שרי כאשר בספרינו.

§. גם לפני קדמא שאין אחריו גרש מצאנו פעמים רבות שישתנה הגרש לת״ג, כגון ויאמר קח־נא את־בנך, והקריבו בני, אשר עשה הישועה (ש״א י״ד, מ״ה) ויבאו בני־ישראל כל־העדה (במדבר כ׳, א׳) כל־השרים והשרות בקינותיהם (דה״ב ל״ה, כ״ה), וכן פן־יבואו הערלים בש״א ל״א, ד׳, ולא כן בדה״א י׳, ד׳ פן־יבאו הערלים האלה, כי להיות שאין שם קדמא נשאר הגרש במלת יבאו. גם לפני מונח העומד במקום קדמא מצאנו הגרש משתנה לת״ג, כגון ועשר אתנת נשאת בר, הנה עם יצא ממצרים.

§. הגרש ישתנה ג״כ לת״ג אם המלה זעירה, כגון רק לאנשים האל, הם יצאן את־העיר, פתורה אשר על־הנהר. רק לפני רביע ישאר הגרש גם במלה זעירה, כגון המה וכל־החיה למינה, כי בחדש האביב. (בש״א כ״ט, ו׳ יש שלש תליסות גדולות, הראשונה מפני שאחריה גרש, השנית מפני שאחריה קדמא, והשלישית מפני שהמלה זעירה). מצאנו לפעמים ת״ג במקום גרש לסבות בלתי ידועות עדיין, כגון ובניו ואשתו ונשי־בניו. אך לפעמים הת״ג אינה אלא ט״ס, כגון ביהושע ב׳, א׳ וילכו ויבאו בית־אשה זונה, בחומש כ״י על קלף שבידי, הכולל גם התרגום וההפטרות וחמש מגלות ואיוב, ונכתב סביבות שנת ק״ע, מצאתי וילכו ויבאו[13].

§. גם כי כשיהיה משפט הגרש לבא שתי פעמים זה אחר זה, ישאר השני, וישתנה הראשון לת״ג. מצאנו לפעמים שנשאר הראשון ונשתנה השני, אם המלה זעירה, כגון ותוצא הארץ דשא, ויעל אברם ממצרים הוא, שור אחד צאן (נחמיה ה׳, י״ח), או אם אחריו קדמא, כגון חצי העם היה אחרי תבני (מ״א י״ו, כ״א). ונשאר הגרש במלה זעירה בש״ב כ׳, ו׳ אתה קח. ובהפך מצאנו ת״ג אחר הגרש בזולת מלה זעירה, ובזולת קדמא אחריו, כגון ואם־תראה עוד בבגד, כי תכלה לעשר, הפלתי לכם את־הגוים (יהושע כ״ג, ד׳).

והא לך מה שמצאתי בענין הרביע, כי הנה הרוו״ה (שערי זמרה שער ז׳ פתח י״א) כתב כי לא יבאו שני רביע רצופים זה אחר זה (בלי שיהיה בין זה לזה מפסיק גדול מהרביע ובלי שיהיה ביניהם פשטא או יתיב) אלא אם כן יהיה במאמר ההוא תוספת ביאור שאינו לצורך הענין כפי פשטות המקרא, או שהוא מקרא מסורס; ועיקם עלינו שני כתובים, הלא הם: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה

---

[13]) ודע כי במקרא ויניציא שע״ה, גם במקרא ישן נושן שלי (ולא ידעתי זמן ומקום דפוסו כי אין לי ממנו כי אם הנביאים) גם בחומש של רוו״ה בהפטרת שלח, וכן גם במ״ג באותה הפטרה נקוד וילכו ויבאו בית אשה זונה, בית במונח ולא מוקף, ובזה לא קשה מידי.

ארמה תמימה, אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם (ויקרא כ"ב, ג'), ואחריו נמשכו בעל אהל משה ובעל תלמוד לשון עברי. ומי יתן ואדע היכן הוא הסירוס או תוספת ביאור בפסוק ויאמר אליהם הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע, ובאחרים רבים, שבאו בהם שני רביע רצופים זה אחר זה, והא לך קצת מהם לדוגמא. בראשית ט"ו, י"ג — ל', ל"ב. במדבר י"ז, ה' — כ"ב, ל'. דברים א', י"ט — א', כ"ח — ד', ט' — ד', י"ט — י"ג, ו' — י"ז, ח'. קהלת ט', י"א. אסתר ד', י"א — ו', ב' — ז', ט' — ט', י"ב. יהושע י"ז, א' — כ"ג, י"ד — כ"ד, ז'. שופטים א, ז' — ז', ה' — י"ד, י"ט — י"ו, ה'. ש"א ד', י"ח — ט', י"ג — י"ב, ג' — י"ד, כ"ד — כ"ד, ה' — כ"ט, ג' — כ"ט, ו'. ש"ב ב', כ"ג — ו', כ' — י"א, א' — י"א, י"א — י"ג, ה' — י"ז, ח' — י"ח, ג' — י"ח, ט' — כ"א, כ'. מ"א ב', מ"ב — ג', י"א — ז', כ"ה — ח', ס"ד — י"א, ב' — י"ח, כ"ג — כ', ל"ט. מ"ב ו', ל"ב — ט', כ"ז — י', ו' — י"ו, ט"ו — י"ח, ל"ב — כ"ב, י"ד — כ"ב, י"ט — כ"ה, כ"ה. ירמיה ד', ל' — ל"ב, י"ד — ל"ח, ו' — כ"ב, ז'. יחזקאל י', ב' — י"ד, ד' — כ', י"ג — כ', כ"א — ל"ד, י' — ל"ח, י"ז — ל"ט, י"ז — מ', ד' — מ"ד, ב' — מ"ד, ה'. זכריה ח', י"ט. מלאכי ב', י"ז. דניאל ה' ז' — ז', ז'. דה"א י"ג, ב'.

הרי אלו שבעים ושנים פסוקים, אשר נעלמו מהרז"ה ומתלמידיו המדקדקים, והם מסוגלים לפקוח עינים עורות, והיו למאורות.

והנה כבר זה מאתים שנה החכם *Caspar Ledebuhr* בספרו שלשלת המקרא *(Catena Scripturae)* אסף וקבץ רוב המקראות הנ"ל (עמוד שע"ד ושע"ה), ולא אמר כלום אימתי יבא הרביע כפול, ואימתי יכפל הפשטא ולא הרביע. ואחריו החכם *Wasmuth* בעל ספר *Institutio methodica Accentuationis hebraeae* העתיק רשימת הפסוקים אשר לקט לידיבור והביאה בעמוד קי"ב מספרו עם כל הטעיות שנפלו בה בספר לידיבור, ואח"כ החליט (עמוד קמ"ח) שאין שום חק ומשפט לכפילת הפשטא, כי קודם הפשטא יבא *libere et indifferenter* לפעמים פשטא אחר, ולפעמים רביע.

ואני מצאתי כי ביאת רביע ואחריו רביע, או רביע ואחריו פשטא, תלויה במרחק שבין שני הטעמים, כשהמרחק הוא גדול יכפל הרביע שהוא מפסיק גדול, וכשאין המרחק גדול כל כך יכפל הפשטא שהוא פחות מהרביע. בא וראה בירמיה נ"ב, ז' ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה, אבל במ"ב כ"ה, ד' שחסרו קצת תבות, בא הלילה בפשטא, כזה: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה.

ואולם המרחק הצריך להיות בין הרביע הראשון והשני הוא לפחות ארבע תבות ובהן לפחות שמנה תנועות, כגון דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה (ולא אמרתי ט' תנועות, כי לא אדע אם התנועה שאחר הטעם עולה מן המנין); ואם אין בארבע התבות רק ז' תנועות מצינו שלא נכפל הרביע אלא הפשטא, עיין ירמיה ל"ח, י"ב. ואם אין שם רק שלש תבות צריך שיהיה בין רביע לרביע יותר מעשר תנועות, כמו בפסוק אמר אלהם לדרתיכם כל־איש אשר־יקרב מכל־זרעכם, וכמו ביחזקאל כ', י"ג. ול"ח, י"ז. אבל במדבר כ"ו, נ"ח משפחת הלבני משפחת החברני, נכפל הפשטא, כי אין כאן יותר מעשר תנועות בין טעם לטעם חוץ מהשתים שאחר הנגינה, הלא הן חת שבחיבול משפחת.

גם בזולת שיעור התבות והתנועות יבא רביע אחר רביע אם יש בין זה לזה פסיק, כגון בראשית ל׳, ל״ב. דברים י״ז, ח׳, מלאכי ב׳, י״ז. או שני מפסיקים, כגון במדבר י״ז, ה׳, (אך הפסיק לא יספיק אם אין שם אפילו ג׳ תבות, כמו בישעיה מ׳, כ״ח).

והנה בכל החמשה ושבעים מקראות שהבאתי אין לנו יוצאים מן הכללים האלה רק חמשה, והם שופטים י״ו, ה׳. ש״ב ו׳, כ׳ (אולי בא כאן רביע, להפריד יותר בין שני היום הכתובים שם זה קרוב לזה), מ״א ח׳, ס״ד. ירמיה ד׳, ל׳. דה״א י״ג, ב׳.

עוד לדעת כי בירמיה י״ט, י״ג מצאנו בקצת ספרים לכל הבתים אשר קטרו על־גגתיהם בשני רביע, והוא נגד הכללים הנ״ל, אך מצאתי גגתיהם בפשטא בק״ז ורל״ג, רפ״ה ומנחת שי, גם מיכעלים ראה כן בכ״י אחד ובכמה דפוסים[14].

ולא אכחיד תחת לשוני כי גם יתכן שימצאו קצת מקראות שלא נכפל בהם הרביע, אשר לפי הכללים שהצבתי היה ראוי שיכפל, ועדיין לא מצאתי רק שנים, והם ירמיה כ״ד, ח׳, ודה״ב י״ב, י״ג, ואולי ימצאו עוד קצת. ואין ספק כי עד היום לא כל משפטי הטעמים נגלו לפנינו, ודי לי אם הוכחתי כי כללו של הרז״ה בענין זה בטל ומבוטל, ומה שחשב וואזמוט שיבא רביע או פשטא בלי שום חק ומשפט הוא ג״כ בטל ומבוטל; ואם מלבד זה בררתי עומק משפטי כפילת הרביע בצמצום או בקירוב גדול, ישתבח הרחמן אשר ברך יגיעי ועמלי.

והנה עד כאן היו דברינו כשיצטרכו לפני הזקף ג׳ הפסקות פחותות מהזקף (סימנן גבאד) שאז הראשונה תהיה ברביע, והשלישית בפשטא, והאמצעית תהיה ברביע אם בין הטעם הראשון והשני ימצא המרחק הראוי, ואם לאו תהיה בפשטא; כגון ביום הזה (ג) נבקעו (ב) כל־מעינות (א) תהום רבה (ד), ויעשו כן (ג) ויט אהרן את ידו במטהו (ב) ויך (א) את עפר הארץ (ד). וכן בירמיה ז׳, ב׳ שמעו דבר ה׳ כל־יהודה הבאים בשערים האלה, ובדפוסי האאגט ולונדון וקצת דפוסים אחרים יהודה במהפך ושבוש. וכן ביואל ב׳, י״ט ויען ה׳ ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר, הדגן בפשטא בק״ז ורל״ג ובדפוס ברישא ומיכעלים[15]; אבל ברוב הספרים הדגן בזקף, והוא שבוש.

ואמנם אם יצטרכו לפני הזקף ד׳ הפסקות פחותות מהזקף (סימנן דגבאה), אז אם יש בין הראשונה והשניה המרחק הראוי, יבאו שני רביע רצופין ושני פשטין רצופין, כמו אמר אלהם (ד) לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם (ג) אל הקדשים (ב) אשר יקדישו בני ישראל (א) לה׳ (ה). ואם אין בין הראשונה והשניה המרחק הקצוב, היה מן הצורך שיבאו אחר הרביע שלשה פשטין רצופין, וזה ישחית נועם הזמרה (ולא נמצא רק פעם אחת מפני דוחק גדול,

---

14) וכן מביא גם פאן דער האאגט בכ״א, וכן הוא גם במ״ג שע״ח ובמקרא דפוס פארים שנת ש״ך יפה מאד, גם במקרא ישן כתוב שלי.

15) וכן במקרא ויניציא רפ״א ושע״א, דגן בפשטא.

והוא בעזרא ז', כ"ה, וגם שם אינם ג' פשטין ממש אלא ב' פשטין ואחד יתיב[16]), לפיכך האמצעי מהשלשה פשטין ישתנה לרביע, וכחו ככח פשטא, והוא מפסיק פחות מהפשטא שלפניו ויותר מהפשטא שאחריו, כגון ויאמר אלהים (ד) זאת אות הברית (ג) אשר אני נתן (ב) ביני (א) וביניכם (ה), ויען יצחק ויאמר לעשו (ד) הן גביר שמתיו לך (ג) ואת כל אחיו (ב) נתתי לו (א) לעבדים (ה), ונפש כי תגע בכל טמא (ד) בטמאת אדם (ג) או בבהמה טמאה (ב) או (א) בכל שקץ טמא (ה) וכן בסוף ד"ה כה אמר כורש מלך פרס (ד) כל ממלכות הארץ (ג) נתן לי (ב) ה' (א) אלהי השמים (ה).

והנה לרוב מציאות הפשטא לפני הזקף ולמיעוט מציאותו לפני הרביע, נמשך כי רבים מהסופרים והמדפיסים טעו לפעמים וכתבו זקף במקום רביע השני, ונשחתה כוונת הפסוק, כי הזקף ההוא (כדין כל שני מפסיקים רצופים) משפטו להפסיק יותר מהזקף השני שאחריו, תחת אשר באמת התבה ההיא צריכה למפסיק פחות מהזקף שאחריה; כגון אם נכתוב ויען יצחק ויאמר לעשו (ב) הן גביר שמתיו לך (א) ואת כל אחיו (ג) נתתי לו (א) לעבדים (ב) ודגן ותירש סמכתיו (ד), נמצא ואת כל אחיו דבק למעלה, ונתתי לו לעבדים מחובר למטה, ונשחתה הכוונה, ונשאר הפסוק נעדר הבנה. וע"כ ראיתי להסיר מכשול מדרך עמי, ולהביא כאן קצת מקראות שנפל בהם השבוש הזה (שבא בהם זקף במקום רביע) בקצת הדפוסים או ברובם.

ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, מלת דשע ברביע, כעדות רד"ק בס' עט סופר (עיין מנחת ש"י), וכן מצאתי בכ"י ק"ז ורל"ג, ועוד מצאתי ראיה ברורה לדבר ממה שכתוב אח"כ ותוצא הארץ דשא, בתלישה גדולה אשר כחה ככח הגרש (ונשתנה הגרש לת"ג מפני שהמלה זעירה), וכאן שיש גרש לפניה התלישה מפסקת פחות מהגרש; אף כאן שהארץ בפשטא (תדשא הארץ) צריך שיהיה דשא ברביע, שהוא פחות מהפשטא שלפניו. ואמנם הסבה למה לא בא זקף לא כאן ולא כאן, הוא מפני שהדשא הוא מסוג העשבים, ואיננו מסוג העצים. ובדפוסי *Hooght* ולונדון תדשא הארץ דשא בזקף, והוא שבוש.

ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן, אשתך ברביע, ובהוגט ולונדון בזקף, והוא שבוש.

כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך, אם היה לאמר בזקף לא היה מקום לפשטא על ושאלך, והיה צ"ל ושאלך במונח ואחי בפשטא, לפיכך נראה לי כי לאמר נקוד רביע; ובאה מלת לאמר דבקה עם חצי הראשון

---

[16]) והא לך מה שכתבתי בכל זה כמה שנים בגליון תנ"ך שלי „הנה כאן ג' פשטין רצופין ברוב ספרים והוא נגד בן בלעם בס' טעמי המקרא וחיוג בס' הנקוד שהניחם העידו שהפשטא לא יתרדף כי אם שנים זה אחר זה. ובדקתי ומצאתי במקרא פלנטין ומקרא ויניציא שע"א ומקרא גנווא שע"ו לכל-טמא בזקף, ואף אם זה בל תכון ידי וברור לי שצ"ל לכל-טמא ברביע דוגמת תדשא הארץ דשא עשב, ואתחלף למעתיק רביע בזקף".

מהאמירה (למעי אתה, ואנה תלך) על דרך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך וגו׳: ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה: ההגהה הזאת אינה אלא מסברה, ועד היום לא מצאתי לה סיוע בשום דפוס ובשום כ״י.

ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל־הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם (שופטים ב׳, א׳) הארץ ברביע, כן הוא בנביאים כ״י על קלף שבידי עם רש״י ותרגום, נכתבו קודם שנת קי״ט, וכן בכ״י ק״ז ורל״ג. אבל בכל הדפוסים שראיתי הארץ בזקף, והוא שבוש גדול.

אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם (ש״א י׳, ג׳), כן הוא בכ״י ק״ז ורל״ג ובמ״ג רפ״ה [וסע״ת], וכן נכון בלא ספק. וברוב הספרים ואחד נשא בזקף.

ויאמר יהונתן על הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה (שם י״ד, ו׳), ונעברה צ״ל ברביע, וכן הוא ברל״ג,[17]) אבל ברוב ספרים הוא בזקף והוא שבוש גדול. ובק״ז ובכ״י שלי יש כאן שלשה פשטין (לכה ונעברה אל־מצב) ואיננו נכון לפי דרכי הטעמים, אבל איננו משחית הכוונה.

ויאמר יהונתן אל דוד ה אלהי ישראל כי אחקר את־אבי כעת מחר השלישית (שם כ׳, י״ב) אבי ברביע, כן הוא בספרים המדויקים, ובק״ז ורל״ג וכצ״ל.

ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת (ש״ב י״ב, א׳) אנשים ברביע כן הוא בק״ז ורל״ג ורפ״ה [וסע״ת] ומיכעלים [ופלכטין וגנואה וקלודיוס ורייגעק] וכצ״ל.

ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה (שם ט״ו, ב׳), ויאמר ברביע, כן הוא ברל״ג, וכן צ״ל.

ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה (שם ט״ו, ל״ד), עבדך בקצת ספרים בזקף, והוא שבוש, והיה נ״ל שגם זה ככל הקודמים משפטו ברביע, ואח״כ ראיתי בק״ז ורל״ג, ובדפוס נאפולי, ברישא, רפ״ה, מ״ש, ומיכעלים [ואפיטיום] עבדך בקדמא, וכן נכון, כי עבדך דבק עם אני, והמלך הוא דרך הקריאה (ווקאטיף). ויפה העיר מיכעלים שהוא קדמא ולא פשטא.

אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה אלהיו (מ״א ה׳, י״ז) בית ברביע בק״ז ורפ״ה וכן צ״ל[18]). ובשאר ספרים (גם במיכעלים) בזקף, והוא שבוש גדול.

ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו

---

[17]) וכן הוא במקרא ישן כושן שלי ונעברה ברביע.

[18]) גם במ״ג סע״ת בית ברביע וכן בפלכטין, ומנשה בן ישראל, ומקרא גנואה, ובמקרא ישן שלי.

(שם י"ב, ו'), עמדים ברביע בק"ז ורל"ג ובדפוס פיזארו עם פירוש אברבנאל וברפ"ה [וזע"ח] ומיכעלים, וכצ"ל. והוא הדין גם כן בדה"ב י', ו'.

ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי (שם כ"א, ד') אליו ברביע, וכן הוא בק"ז ורל"ג ומיכעלים, וכצ"ל.

ויאמר האיש אשר ימלט מן־האנשים אשר אני מביא על ידיכם (מ"ב י', כ"ד), אין שום ספק כי האנשים צ"ל ברביע, וכן הוא בק"ז.

ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה' אלהיו (ירמיה ז', כ"ח), שמעו ברביע בק"ז רל"ג רפ"ה ומיכעלים,[19]) וכצ"ל.

ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי (יחזקאל מ"ג, ז'), כסאי ברביע בק"ז רל"ג ורפ"ה [וזע"ח ומקרא פארים ש"ד] ומנחת שי, וכן צ"ל.

ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל־הגלילה הקדמונה (שם מ"ז, ח'), יוצאים ברביע בק"ז רל"ג ורפ"ה [ומקרא פארים ש"ד], וכן צ"ל[20]).

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה (אסתר ז', ח') נפל ברביע בק"ז רל"ג רפ"ה ומיכעלים[21]), וכן צ"ל.

וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים (דה"א כ"א, ט"ז) עמד ברביע, כן הוא בק"ז וכן מצא מיכעלים בכ"י, וכצ"ל.

ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך (דה"ב כ"ה, ט"ז), ידעתי רביע ברל"ג, רפ"ה, ומיכעלים,[22]) וכן צ"ל.

ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה' (שם כ"ו, י"ח), עזיהו ברביע כן הוא בק"ז, וכצ"ל.

וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ (שם ל"ב, ל"א), לדרש רביע בק"ז ורל"ג ומיכעלים, והוא מעיד שכן מצא בכ"י, וכן צ"ל. וברוב הספרים זקף, והוא שבוש גדול. ובמנחת שי במהפך, וגם זה איננו נכון.

ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם (שם ל"ד, ג'), לטהר ברביע ברל"ג ומיכעלים, וכן נכון.

עוד מקרא אחד היה לי להביא כאן, והוא רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי (יהושע א', ז'), כי היה נראה לי שהתורה צ"ל ברביע, וכן מצאתי אח"כ בק"ז ורל"ג. אך אח"כ ראיתי כי אולי בכוונה נתנו בעלי הטעמים זקף על התורה מפני מלת ממנו, שאם היה מאמר אל תסור ממנו ימין ושמאל דבק עם התורה, היה לו לומר אל תסור ממנה

---

19) גם ככה במ"ג שע"ח, ופלנטין וכמקרא פארים ש"ד וכריינעק, ובמקרא ישן שלי.

20) במקרא ישן שלי יְצֵאִים, והנה הוא דוגמת חלילה חי־ה אם־יפול משערת ראשו ארצה (ש"א י"ד, מ"ה).

21) וכן במקרא ויניציא שע"א, ומ"ג שע"ח, וכן כתב יהב"י הנקדן, וכן מביאו גם כן בלעס בטעמי המקרא שלו.

22) וככה במ"ג שע"ח ומקרא פלנטין, ומנשה בן ישראל, וגנווא, ואפיציוס, ורייניק.

לפיכך עשו אותם שני מאמרים, רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה מאמר אחד, ואח"כ אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל מאמר שני, כלומר כל מה שצוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל.

ועוד חמשה מקראות מצאתי שנמצא בהם בקצת ספרים זקף במקום רביע, אלא שאינם לפני פשטא וזקף, אבל הם לפני תביר וטפחא. ואלו הם,

וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה (בראשית ל"ח, י"ב), הוא ברביע ברל"ג ורפ"ה [וסע"ח] וסביוניטה וחומש עם רמב"ן שנת ש"ח ומנחת שי ומיכעלים, וכמה וכמה ספרים אחרים מדויקים. אך יהב"י ורוו"ה כתבו הוא בזקף, וזה נגד כוונת הכתוב, כי כוונת הכתוב היא לומר כי יהודה הלך לתמנת לגוז צאנו, וכמפורש בפסוק שאחריו הנה חמיך עולה תמנתה לגז צאנו; אבל אם יהיה הוא נקיד זקף, תהיה הכוונה כי יהודה, הוא (ולא חירה) הלך על גוזזי צאנו (ולא נתפרש לאיזה מקום), וחירה (ולא יהודה) הלך לתמנת. ואני אתמה על רוו"ה תמהון גדול, איך לא הבין דבר זה.

ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה (יהושע ז', י"ט) כבוד רביע ברל"ג, ובדפוס פיזארו עם פירוש אברבנאל, וברפ"ה [וסע"ח ופלכטין ומקרא ויניציא סע"ח, ומקרא גנווא] מנחת שי ומיכעלים; ובספרים רבים בזקף והוא שבוש.

ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם (ש"א כ"ז, ה'), מקום רביע ברל"ג ורפ"ה ומיכעלים, וכן צ"ל.[23]

ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה (מ"ב ה', י"ג), גדול רביע ברל"ג ורפ"ה ומיכעלים ורוו"ה [כהפטרה ל"פ תזריע] ושניהם מצאו כן בספרים כ"י.

ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו (ירמיה סוף נ"א), **הרעה** צ"ל ברביע, כי „ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה" הוא מאמר אחד, ומלת **ויעפו** היא מאמר אחר, והיא סיום הספר שמסר ירמיהו לשריה להשליך אל תוך פרת (שכך היה סופו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו — פסוק נ"ח), וצוה אותו שיקרא את כל דברי הספר ההוא, וככלותו לקרוא יקשור עליו אבן וישליכהו אל תוך פרת, ויאמר ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה, ואח"כ יחזור ויאמר המלה האחרונה מהספר, שהיה ויעפו, וזה דרך חזוק וקיום, לסימן כי כל דברי הספר ההוא יתקיימו עד תמם. ובכל הספרים **הרעה** בזקף, ולפי זה יהיה אשר אנכי מביא עליה ויעפו מאמר אחד, והוא מאמר נעדר הבנה. ובכ"י ק"ז אין כאן זקף, אבל **מפני הרעה** בקדמא ואזלא, והוא ג"כ טעות (כי הגרש מפסיק פחות מהתביר, ויהיה נתוח המלות כך: **מפני הרעה** (א) **אשר אנכי** (ב) **מביא עליה** (ג), וזה לא יתכן), ומכל מקום איננו שבוש גדול כל כך כמו הזקף.

והנה רוו"ה מצא בספר טעמי המקרא, כי לא יבא רביע אחרי פשטא אם לא יהיה אחריו פשטא אחר, חוץ משנים, ויאמר דוד אל אכיש, אבי דבר גדול,

---

[23]) וכן הוא כמ"ג סע"ח ופלכטין ומקרא יסן שלי, וכן כותב בן בלעס.

וכתב על זה (משפטי הטעמים דף ל"ה) כי מכאן למדנו כי ויעל על גוזי צאנו הוא צ"ל בזקף ולא ברביע. ואני לא אדחה השכל הישר מפני קבלתו של בן בלעם, מלבד כי קבלתו זאת דחויה מעיקרה, כי גם בזולת פסוק וינחם יהודה, ופסוק בני שים נא כבוד, והנה נא לנו עוד בכל הספרים (גם בדפוסי רוו"ה) ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת (שמות ל"ו, ג'). ועוד מלבד זה מצאנו שני כתובים שבאו בהם בכל הספרים פשטא ורביע לפני תביר, והם עזרא ו', י"ב. ודה"א כ"ו, כ"ו. לפיכך אין מנוס מהודות, כי עדותו של בן בלעם לא הגיעה בשלמותה ליד רוו"ה, ולא בן בלעם חתום על ההעתק שהיה ביד החכם האשכנזי.[24])

---

[24]) לא אוכל להסכים בזה עם סברת החכם הי"ו, לדחות קבלת בן בלעם, כי בן בלעם הוא אביר הקדמונים אשר השאירו לנו מספר ומנין והתרדפות ושמוש כל טעם וטעם, והוא שמסר לנו כל מסורות הברורות אשר נמסרו על כל ענינים הללו. והנה אם נתעה את דבריו ונקרא אחריו תועה, אין לנו עוד יודע עד מה, כי מי מן האחרונים אשר יתחכם לומר עשיתי כן גם אני; ואף אם יאמר, היש להאמין לדבריו, בהיות שאין לו מקראות המדוקדקות כמו שהיו בידי הקדמונים, הלא ראינו האחרונים אשר נכנסו לזו המלאכה להוציא משפטי הטעמים רק לפי שקול דעתם ובלי קבלת הקדמונים שכולם טעו ושגו. וגם כי אמת הוא שטעיות סופר יש בספר בן בלעם, הן כל טעיות אלה אינם אלא במלות מעוקלות או בפסוקים שלא הובאו בלשונם כראוי. אבל לומר על כלל שמובא מפורש עם פסוקיו מסכימים לו שיהיה טעות, זהו דבר שלא תסבול דעתי; ואם נרשה לנו לומר כן, נרשה לנו ג"כ לומר טעות על כל המסורת שלנו מראשה לסופה, בעבור שגם בה כמה וכמה מסורות שהפרט אינו מסכים לכלל או שהפסוקים מעוקלים וכדומה, ונעשה בן התורה כחומה פרוצה. (וחלילה לנו שנדמה לאיש פלוני פולניא — ליון תר"ב דף קפ"ח!) אמנה אני אסמוך על מסורות בן בלעם ולא אטה מהן ימין ושמאל. ואם אומר בן בלעם שג' מקומות ישמש השופר את הסלוק וגו' (לעיל דף י"ג) אלך בעקבותיו, אף כי ברוב ספרינו ג' המקומות מוקפים, ואם אומר שהתלישא תתרדף במקום אחד (הנה ואשלחה ראה למעלה הערה 12) אאמין בו, כי ודאי כן הוא לפי הקדמונים, ואם אומר שאחרי כל רביע אשר אחרי פשטא צריך לבוא רביע אחר חוץ מב' מקומות, ואמצא עוד פסוק ג' חוץ מב' הנמסרים, לא אשבש את דברי בן בלעם, אלא אשבש את נקודו של פסוק הג' הזה. ואם שאמת הוא שבפסוק ויעל על גוזי צאנו הוא לא יתכן בו הזקף, ברור לי שגם הרביע לא יתכן בו. ומה שהחכם הביא למעלה שלש פסוקים לסתור את קבלת בן בלעם זו, באמת איננה מסותרת על ידם כלל, כי בן בלעם על רביע אחרי פשטא עומד, אבל בהם עומד הרביע אחרי טרס ולגרמה,

אֶת כָּל הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִד הַמֶּלֶךְ, וְעִם זֶה יִשְׁלַח יָדוֹ;

ולמדנו מאלו הפסוקים כלל גדול והוא שאם יקרה לרביע לבוא אחרי פשטא בלי רביע אחר מלאחריו, שצריך להיות טרס או לגרמה לפני רביע כזה; ואם לא יוכל להיות זה, אז צריך לבוא הטרס במקום הרביע. ומצאנו הרביע והטרס נרדפים אשר ע"כ מחלוקת בין הנקדנים בכמה וכמה תיבות שזה מנקד רביע וזה מנקד טרס, כגון ומאלה (ראשית י', ל"ב) על כן (י"א, ט') אנכי (ט"ז, ה') כחסד (כ"א, כ"ג) ותשלח (כ"ז, מ"ב) קטנתי (ל"ב, י') וישמע (שמות י"ח, א'. במדבר כ"א, א'). מדוע (ויקרא י', י"ז) ואני (שם כ', ג') לכם (במדבר י"ח, ו') והאנשים (י"ג, ל"א) בכל אשר (ל"ה, כ"ג) ורצח (ל"ה, כ"ז) וגם מים (דברים ב', ו') וההר (ד', י"א) ואתי (ד', י"ד) תעשה (כ"ב, ג') ודומיהם רבים אשר לקצת הנקדנים ברביע ולקצתם בטרס, וראה גם הערה 20). והנה לדעתי בלי ספק שבכל אלה אשר הביא החכם נגד כללו של בן בלעם צ"ל הטרס לפני תביר: וַיַּעַל עַל גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא; בְּנִי שִׂים־נָא כָבוֹד. כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה, וכגרסת כ"י שהביא החכם. ומוצל בזה בן בלעם מכל הקושיות, וגם טעמי הכתובים מועמדים על עמדם.

והנני רואה כי כבר ארכה המגלה יותר ממה שהיה בלבי בתחלה, לכן אעזוב כמה ענינים אחרים שחדשתי במשפטי הטעמים, ורק אחד אביאה עוד לפניך, יען כבר רמזתי עליו למעלה בדברי על עמוד י"ז מספרך, כי אמרתי שלא יבא זקף אם אין אחריו רק שתי תבות ושתיהן בלתי ארוכות. וביאור זה, כי התיבה שאחריה אתנח או סלוק יתכן שיהיה טעמה טפחא, ויתכן שיהיה טעמה מונח (לפני אתנח) או מרכא (לפני סלוק). והנה הכלל בזה הוא, שאם שתי התבות או אחת מהן ארוכה, כלומר שנגינתה על התנועה השלישית, או משם והלאה, או שנגינתה על תנועה השנית, אבל בין שתי התנועות יש חטף או שוא ולפניו מתג[25], אז תהיה התבה הראשונה בטפחא, ואם יש לפניה תבה מופסקת יותר ממנה ואין בה אתנח יבא בה זקף. לדוגמא: את השמים ואת הארץ, אין כאן זקף כי ואת הארץ תבות בלתי ארוכות. לא כן: ארבעים יום וארבעים לילה, ארבעים יום וארבעים לילה, מפני שרי גברתי אנכי ברחת, ואני והנער נלכה עד־כה; ואם היה כתוב אני ברחת, נלך עד־כה, לא היה מקום לזקף. וחד פסוק סימן, כלם יענו ויאמרו אליך גם־אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (ישעיה י"ד, י'). ומן הטעם הזה הוא שבשמות המרגלים (במדבר י"ג) בכל שמות השבטים יש זקף (למטה ראובן שמוע בן־זכור), חוץ משבט אפרים (למטה אפרים הושע בן־נון), כי בן־זכור הנגינה בו על השלישית, ובן־נון על השנית[26]. אך אם אין שם רק תבה אחת קודם האתנח, או בין האתנח והסלוק, אז בהכרח תהיה בתבה ההיא טפחא, אף אם איננה ארוכה לא היא ולא שלאחריה, כגון ויעש נח (בראשית ו', כ"ב) ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם (שם ט', י"ב[27]).

ועדיין צריך עיון במלה סמוכה לחברתה, כי מצאנו ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, בלי זקף, מפני הסמיכות, אע"פ שהשמים תבה ארוכה, וכן ויהי לשבעת הימים. ובהפך מצאנו ויעל משם אל־ישבי דבר (יהושע ט"ו, ט"ו), שאע"פ שהתבה סמוכה יש לפניה זקף. גם צ"ע כי כל וידבר ה אל משה לאמר הוא בלי זקף, אבל וידבר ה אל־יהושע לאמר (יהושע כ', א') יש בו זקף. ונראה כי לרוב

---

25) לא בכל התנועות, אלא דוקא כשהתנועה הראשונה היא קמץ או חולם או צרי ומשוכה במתג, אבל בתנועה אחרת לא יבא טפחא.

26) והנה כל טפחא אחרי זקף אף שהיא מפסקת לענין יהו"א ובגדכפ"ת, מ"מ רהוטה היא במשמעתה אל תיבת האס"ף, ומזה נגלה טעות הר"ע ספורנו בפרושו לשמות ט"ו, י', על מלת אדירים (אשר נמשך אחריו המעתיק האשכנזי זאלאמאן). עוד נראה אור מהאמור כאן שהפרוש האמתי של פסוק שמע ישראל הוא כרשב"ם „ה' הוא אלהינו, ה' הוא אחד".

27) ועוד אם תיבה השלישית קודם לאס"ף נאה בתביר, כמו ויברך אתם אלהים לאמר. ההצליח ה' דרכו אם־לא וזה יבא אם תיבת הטפחא מופרדת מתיבת הסלוק ונמשכת לתיבה שלמעלה ממנה.

רגילות פסוק וידבר ה' אל משה לאמר המעיטו הפסקותיו. עוד צ"ע בענין ו' בראש תבה, ולא אוכל להאריך.[28])

אתה עתה ברוך ה', אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, יצליחך ה' בכל דרכיך, ויברך את מעשה ידך, וינחם את אוהבך הנאנח, הכו"ח פה פאדובה, היום י"ח תמוז.

שד"ל זער"א לפ"ק.

---

[28]) לא נראה לי לתלות הטעם בתיבה הסמוכה, כי כל תיבה אחרי זקף סמוכה היא לסלוק אף כי באה בטפחא, ואשר היא איננה סמוכה נכרת ע"י התביר שלפניה כאשר כתבתי בההערה הקודמת. וכן הכרת ו' נחשבת לענין ג' התנועות כמו ולימים ושנים (בראשית א', י"ד) לעבדה ולשמרה (ב', ט"ו) אתם ושביכם (במדבר ל"א, י"ט) ובבנה ובבתה (דברים כ"ח, נ"ו). אמנם מצאנו כמה וכמה פסוקים נגד הכלל ובא משרת בתיבות ארוכות, כגון ויהי־ערב ויהי־בקר יום הששי ועפ"י הכלל שלמעלה היה דינו ויהי־ערב ויהי־בקר יום הששי. וכן לחיות זרע על־פני כל־הארץ (בראשית ז', ג') והנה חרבו פני האדמה (ח', י"ג) תשע שנים ומאתים שנה (י"א, י"ט) ישפט ה' ביני וביניך (ט"ז, ה') כעת חיה ולשרה בן (י"ח, י"ד) ולא הרעתי את־אחד מהם (במדבר ט"ז, ט"ו) ואתה ואהרן איש מחתתו (שם ט"ז, י"ז) אל־נא תמנע מהלך אלי (כ"ב, ט"ז) ויילד בלעם עם־שרי בלק (במדבר כ"ב, ל"ה) מי יחיה משמו אל (כ"ד, כ"ג) מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיה ז', ט"ו. וט"ז) והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישעי' ח', י"ג) ודומיהן רבים; אשר ע"כ נראה לי שזה הכלל עומד ולא יתהפך, רצוני שכלל מלומלם הוא, כזה, כשיש ג' תיבות אשר הראשונה בזקף והשלישית באס"ף, אז השניה לעולם בטפחא אם היא או הבאה אחריה ארוכה; ואם לאו, תבא במשרת ולתיבה שלפניה הטפחא. ולזה באמת אין גם זר אחד בס"ם. אבל להפוך הכלל ולומר שכל תיבה סמוכה לאס"ף אשר היא או הבאה אחריה ארוכה צריך להיות בטפחא, לא נוכל לשפוט ככה, כי יתכן גם כן משרת לפני אס"ף כשיש התיבות ארוכות זהו מה שנראה לי. אמנם הסבות הגורמות להיות משרת לפני אס"ף אף בלא תיבות קצרות, הן שצריך לחקור אחריהן.

LIBRARY
OF THE
Theological Seminary,
PRINCETON, N. J.

Case .... Division PJJ
Shelf .... Section B141
Book .... No, ...

LIBRARY OF PRINCETON
MAY 20 1949
THEOLOGICAL SEMINARY

F33
.B144

BAER

THORATH EMETH

PJJ
.B141